

2. letnik.

1. in 2. snopič.

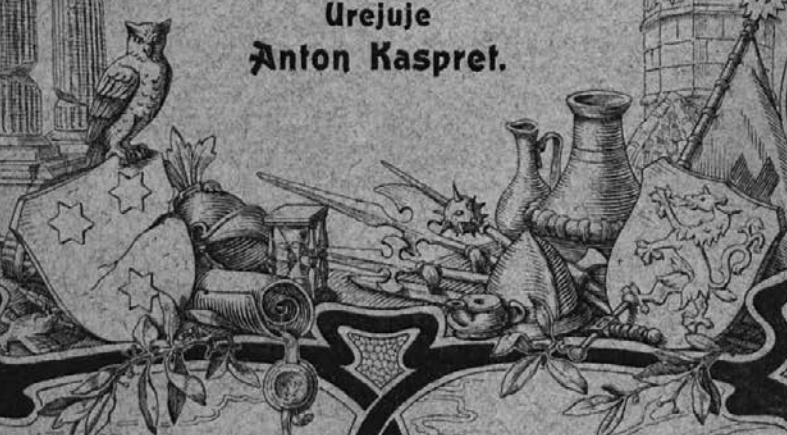
ČASOPIS

ZA

ZGODOVING IN NARODOPISJE.

Izdaja
Zgodovinsko društvo
v **Mariboru.**

Urejuje
Anton Kaspert.

Maribor 1905.

Cirilova tiskarna.

MAKŠIČ
1905

Vsebina.

Stran

I. Razprava:

Ilešič Fran Dr.: Iz prvih časov romantike	1
---	---

II. Mala izvestja:

Kovačič Fr.: Prazgodovinske izkopine pri Sv. Juriju ob južni železnici	69
Slekovec M. †: Oskrbniki ljutomerske graščine	73
Kovačič Fr.: Marijina cerkev na Lebarju pri Maziboru	76
Kovačič Fr.: Studeniški požar l. 1788.	78
V. Preglej: Dve slovenski prisegi iz leta 1715.	82
» » » V hiši mecena barona Zoisa	82
Ilešič Fr. Dr.: Malo besediše 1789	83
» » » O Kremplju	84
» » » Štajerski jožefinski katekizem	85
A. S.: Narodopisna črtica k zgodovini praznoverja	86
A. P. K.: † Ivan Krstitelj Tkalčič	87

III. Književna poročila:

Murko, Matthias Dr.: Die slavische Liturgie an der Adria. (Oesterr. Rundschau II. str. 163.—177.) Poroča Fr. Kovačič	87
Stegenšek Avguštin: Cerkevni spomeniki lavantinske škofije. I. Dekanija gornjegrajska. Fr. Kovačič	92
Kaučič Fridolin, k. u. k. Hauptmann: Georg Freiherr von Vega. II. Aufl. Wien 1904. Fr. Hauptmann	95
Šurmin Gjuro, kr. sveuč. profesor: Hrvatski prepored 1790—1836. Zagreb 1904. Fr. Kovačič	96
Opomba	96

Gospodje sotrudniki naj blagovolijo pošiljati spise uredništvu pod napisom: A. Kaspret, c. kr. prva in prve državne gimnazije v Gradcu, Kopernikusgasse 14.

030024828

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

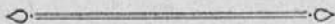
Izdalo

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Uredil

Anton Kaspret.

Letnik II.

Maribor, 1905.

Cirilova tiskarna.

1870

1870

1870

Vsebina II. letnika (1905).

St an

I. Zgodovinske razprave in Mala izvestja.

a) Ilešič Fr. dr.: Iz borbe med ilirsko in madžarofilsko stranko l. 1848/49	97
Kovačič Fr. dr.: Spodnjepolskavski urbar iz leta 1504.	137
Kaspret A.: Letina —, die landgerichtliche Gebühr	147
b) Slekovec M. †: Oskrbniki ljutomerske graščine.	73
Kovačič Fr. dr.: Marijina cerkev na Lebarju pri Mariboru	76
Kovačič Fr. dr.: Studeniški požar l. 1788	78
Majcen G.: Donesek k uskoški naselbini v Skokah na Dravskem polju	161
Ilešič Fr. dr.: Dva graška žurnalista l. 1848.	156

II. Narodopisne razprave in Mala izvestja.

a) Ilešič Fr. dr.: Iz prvih časov romantike	1
b) Kovačič Fr. dr.: Prazgodovinske izkopine pri Sv. Juriju ob južni železnici	69
Preglej V.: Dve slovenski prisegi iz l. 1715.	82
Ilešič Fr. dr.: V hiši mecena barona Zoisa	82
» » » Malo besediše l. 1789.	83
» » » O Kremlju	84
» » » Stajerski jožefinski katekizem	85
A. St.: Narodopisna črtica k zgodovini praznoverja	86
Štrekelj K. dr.: Dvoje glagoliških zapisov na obhodnem listu kranjskem iz l. 1556.	154
Ilešič Fr. dr.: Prešeren in mrtvaški list Andreja Smoleta	159
Majcen G.: Kamenita izbokla podoba zmaja v zidu cmureškega gradu	152

III. Nekrolog.

A. P. K.: † Ivan Krstitelj Tkalčič	87
--	----

IV. Književna poročila.

a) Zgodovinska.

Murko M. Dr.: Die slawische Liturgie an der Adria (Oesterr. Rundschaу Bd. II. H. 17. Wien, 1905). Poroča Fr. Kovačič	87
v. Zahn: Styriaca. 3. Graz, 1905.: »Wie die Deutschen kamens. Lj. H.	174
Kaučič Fr.: Georg Joh. v. Vega. II. Aufl. Wien, 1904. Fr. Hauptmann	95
Doblinger Max Dr.: Hieronymus Megisers Leben und Werke. M. d. J. f. oesterr. G. Bd. 26. H. 3. — Innsbruck. 1905. Dr. Karel Verstovšek	176
Pirnat Makso: J. Vajkhard Valvazor. Koledar Družbe sv. Mohorja. Celovec. 1005. Lj. Hauptmann	177
Stegenšek A.: Cerkevni spomeniki lavantinske škofije. I. Dekanija gornjegrajska. V Mariboru 1905. F. Kovačič	92
Martić Grga: Zapamčenja (1829—1878). V Zagrebu. 1904. F. J.	178

b) *Narodopisna.*

Šurmin Gj.: Hrvatski preporod 1790—1836. Zagreb. 1904. F. Kovačić	96
Ilešič Fr. dr.: O izvoru Vrazova »Babjega klanca«. Zagreb 1904. F. Kovačić	178
Ilešič Fr. dr.: Hrvatski utjecaji u starim istočno-štajerskim tekstovima. Rada 162. Knj. Fr. Kovačić.	178
Popović Pavle: Pripovetka o devojci bez ruku. Beograd. 1905. F. J.	179
V. Društvena poročila	179
VI. Imenik društvenikov	187

Inhalt des 2. Jahrganges (1905).

Seite

I. Historische Aufsätze und Kleine Mitteilungen.

a)

- Ilešič Fr. Dr.: Beitrag zur Geschichte des Kampfes der »illyrischen« und philomagyarischen Partei in den Jahren 1848—1849 97
- Kovačič Fr. Dr.: Das Urbar der Pfarre Unterpulskau aus dem J. 1504 und dessen Bedeutung für die Wirtschaftsgeschichte 137
- Kaspret A.: Über das Wesen der landgerichtlichen Gebühr, genannt »letina« 147

b)

- Slekovec M. †: Die Verwalter der Herrschaft Luttenberg 73
- Kovačič Fr. Dr.: Die Marienkirche am Leber bei Marburg 76
- Kovačič Fr. Dr.: Die Brandkatastrophe zu Studenitz im Jahre 1788 78
- Majcen G.: Beitrag zur Geschichte der Uskokensiedlung »Skokendorf« im Draufelde 161
- Ilešič Fr. Dr.: Zwei Grazer Journalisten aus dem Jahre 1848 156

II. Volkskundliche Aufsätze und Kleine Mitteilungen.

a)

- Ilešič Fr. Dr.: Aus den ersten Zeiten der Romantik. [Über die Entstehung und Herausgabe des ersten allslovenischen Wörterbuches und Grammatik von Anton Murko (1829 bis 1832).] 1

b)

- Kovačič Fr. Dr.: Die vorgeschichtlichen Ausgrabungen bei St. Georgen an der Südbahn 69
- Preglej V.: Zwei slovenische Eidesformeln aus dem J. 1715 82
- Ilešič Fr. Dr.: Im Hause des Mäzens Freiherrn Sigmund Zois 82
- » » » Das Kleine Wörterbuch vom Jahre 1789 83
- » » » Über Anton Kreml 84
- » » » Der steiermärkische josephinische Katechismus 85
- A. St.: Beitrag zur Geschichte des Aberglaubens 86
- Štrekelj K. Dr.: Zwei glagolitische Notizen auf dem Laufzettel zur Einberufung des krainischen Landtages im Jahre 1556 154
- Ilešič Fr. Dr.: Prešeren und das Anzeigebblatt über den Tod des Andreas Smole 159
- Majcen G.: Reliefbild eines Lindwurm in der Mauer des Murecker Schlosses 152

III. Nekrolog

- A. P. K.: † Joh. T. Tkalčič 87

IV. Literaturberichte.

a) Geschichtliche Werke.

Murko M. Dr.: Die slawische Liturgie an der Adria. (Österr. Rundschau, II. Bd., 17. H., Wien 1905, F. Kovačić)	87
v. Zahn J.: Wie die Deutschen kamen. Styriaca. 3. Band. S. 1—20. Graz 1905. Lj. H.	174
Kaučić Fr.: Georg Frhr. v. Vega, Wien 1904. Fr. Hauptmann	95
Doblinger Max: Hieronymus Megisers Leben und Werke. M. d. J. f. österr. G. 26. Bd. H. 3. Innsbruck 1905. Dr. Karl Verstovšek.	176
Pirnat Max: Joh. Waickhard Valvazor. Kalender des Herma-gorasvereines. Klagenfurt 1905. Lj. Hauptmann,	177
Stegenšek A.: Die kirchlichen Denkmäler (Cerkveni spome-niki) der Lavanter Diözese. I. Dekanat Oberburg. Marburg 1905. Fr. Kovačić.	92
Martić Grga: Memoiren (Zapamčenja) 1829—1878. Agram 1904. F. I.	178

b) Volkskundliche Werke.

Šurmin Gj.: Die kroatische Renaissance 1790—1836. Agram 1904. F. Kovačić.	96
Ilešič Fr.: Über die Quelle des »Babji Klanac« von Stanko Vraz. Agram 1904. Fr. Kovačić.	178
Ilešič Fr.: Über die Einflüsse des Kroatischen auf den ost-steirischen Dialekt um Pettau, Luttenberg und Friedau. F. Kovačić.	178
Popovič Pavle: Die Sage vom handlosen Mädchen. Belgrad 1905. F. I.	179

V. Vereinsnachrichten	179
-----------------------	-----

VI. Das Namensverzeichnis der Vereinsmitglieder	187
---	-----

Iz prvih časov romantike.

Dr. Fran Ilešič.

Vlanjskem »Časopisu« sem motril nekatere pojave jožefinske kulture (18. veka) med Slovenci.

Letos se hočem pomakniti za par desetletij dalje, v začetek 19. veka; baš to je doba, ko se je po Evropi razlivala zlata zarja romantike ter narode pomladila, prepodrodila.

V tem svitu onih časov mi stojita poleg drugih tudi dva sinova mariborskega okrožja, Ivan Narat in Anton Murko. Z njima se bavi nastopna razprava.

I.

Ivan Narat,

jezikoslovec in prvi katehet mariborske gimnazije.

(1803.)

Ozadje, ki hočem nanje obraziti podobo Naratovo, nam je naslikal Stanko Vraz tako-le:¹

»Na početku (19.) věka razvedrilo se je nebo nad rodnom bračom u gornjih stranah naše domovine (najpače medju Murom i Dravom), i uzniklo cvětje slovensko na polju duševnom. Tu se je skupila u tabor jedan (bez dogovora) sva mladež uznešena za krasno, dobro i krěpostno. I mladež ta bi smatrala ostale tobože slobodnomisleće Slovence, ponoseće

¹ V opombah »Guslam i tamburi«. (1845, predgovor knjigi pisan 15. dec. 1844; tam še med živimi narodnjaki imenovani Krempel je umrl pet dni pozneje, 20. dec. 1844).

se s nekakvim světoobčanstvom (kosmopolitizmom) kao nekakve němačke slobodnjake, koreći jih materijalistami, koji dobro naroda podlažu koristi svojoj posebnoj. Vředno je, da tu napomenemo prve glave onih viteških slovenskih uznešenika. U Kranjskoj bio je na čelu Valentin Vodnik... u Koruškoj Gutsman... a u Štajeru Primic (prof. slov. u Gradcu), Šmigoc (spisatelj slovnice slov.), **Narat** (pisalac rečnika, utopio se u Dravi), pobratim i drug njegov M. Jaklin (sada dekan u Ljutoméru), Popović (umro u Beču kao prof. něm. jezika), Kosi (sada župnik u Lěskovcib), Cvětko (sada okružni župnik u Optuju), Perger (istraživalac slov. starine, umro g. 1840 [?]), K. Kvas (sada prof. slovenštine u Gradcu), Ant. Krempl (sada župnik kod Malenedle) i Modrinjak... »

Izmed vseh tu navedenih mož je Narat bil dosle najmanj znan; izvečine se je imenovalo le njegovo ime.¹

¹ Vrazov podaték o njem je pač najstarejši v naši literaturi ter očividno zadnji vir več poznejšim povestničarjem, ki imenujejo Naratovo ime — dakako včasih v krivi zvezi.

Narata imenuje Božidar Raič v »Slov. Narodu« 1881, št. 262. (z dne 17. nov., v govoru pri Modrinjakovi svečanosti v Središču): »Na Štajerskem obdelovali so v onej dobi naše slovensko književno polje Primic, Narat, Jaklin... Cvetko«. — Slično Macun (Knjiž. zgod. Slov. Štajerja, V Gradcu 1883, str. 72.—73.): »Doživel je Volkmer oni čas, ko so možje kakor Primic, Šmigoc, Dajnko, Narrat, Cvetko, Perger, Kremplj, Modrinjak, Kvas, Jaklin in še drugi navdušeni mladeniči začeli delovati... Narrat se je vtopil v hudi Dravi pri Mariboru ter ni mogel do kraja dognati svojega besednjaka«. —

Prof. Košan v razpravi »Slovenischer ABC Streit« (Jahresbericht des k. k. Staatsgymn. in Marburg 1890, str. 4.): »Danjko war Mitglied der im Jahre 1810 in Graz von J. Primic angeregten »societas slovenica« (Primic, Šmigoc, Narat, Cvetko, Modrinjak, Danjko, Kvas, Perger, Kremplj, Jaklin)«. Enako Glaser, Zgod. slov. slovstva, II. 45: »— Omenjeni Primic je ustanovil 1810 l. v Gradcu »Societas slovenica«, čije udje so bili razven Primca Šmigavec, Narat, Cvetko, Modrinjak, Danjko, Kvas, Perger, Kremplj in Jaklin«. To je pomota; Narat je bil že 4 leta mrtev, ko je Primic zasnoval »societatem slovenicam«. Prebrati in ločiti pa bo treba tudi druge pri Košanu in Glaserju naštete člane onega društva:

Vendar pa zasluži, da si natančneje ogledamo njegovo življenje in delovanje.

Primic je prvo leto (1810) za učenje slovenščine pridobival le bogoslovce (Kres, 1883, 607), febr. 1811 pa poroča; »tres faciunt collegium, trije smo, nič več, namreč Cvetko Franc., bogoslovec v 2. drugem leti, Šmigoc, pravdar tudi v 2. l. ino jez«. (Jagič, Neue Briefe, 304); pač pa je Primic skušal pridobiti tudi vnanje ude; zato je vprašal Kopitar Zupana (17. dec. 1810): »Nonne Primiz te adscivit in societatem slovenicam?« in je dva meseca pozneje Primic prosil prijatelja (gotovo Zupana), naj bi »številce vudov slovėnskiga društva povėkšal« (Jagič, Neue Briefe, 210, 303). S pismom z dne 22. nov. 1810 je Cvetko Modrinjaka zavzemal za stvar in Modrinjak se je nad tem pokretom vzradoval (ib. 301); o Veliki noči 1811 je Cvetko govoril z Modrinjakom in Jaklinom (gotovo ju je posetil v domovini, ib. 302) in izrazila sta mu željo, »daß die ehemals bestandene und nun aufgelöste Gesellschaft wieder aufleben möchten (ib. 273). — Narata je spravilo v Primčevo »slovensko društvo« najbrž pomotno shvačanje podavanja Macunovega (Zgod. knj., 72–73), ki najprej našteva zgoraj imenovane može, potem govori o Primčevi stolici, a nazadnje navaja zopet tiste izmed imenovanih, ki so se pojavili na književnem polju.

Vraz je svoj podatek o Naratu imel gotovo od Jaklina. Poleg Vrazovega pa smo imeli dosle še eno izvestje o Naratu, kateremu gre značaj prvotnosti kakor Vrazovemu, namreč izvestje Matjašič-Trstenjakovo. V svoji zgodovini mariborske gimnazije (Fest-Programm des k. k. Gymnasiums in Marburg 1858, 97) piše Juri Matjašič: »Am 2. Juli 1806 fand der von der Gymnasialjugend und dem Publikum geliebte und verehrte Religionslehrer Johann Narat, ein junger Mann voll herrlicher Anlagen des Geistes und des Herzens, beim Schwimmen in den Draufuten seinen unerwarteten Tod« in zopet (ib. 110): »Johann Narath, Weltpriester aus der Seckauer Diözese, in der Umgebung von Marburg geboren, trat 1804–5 in die neu errichtete Katechetenstelle ein, ertrank aber schon am 2. August 1806 in der Drau. Sein so unerwartete (!) Tod verursachte allgemeine Trauer, denn mit den herrlichsten Anlagen versehen, ward er geliebt von der studirenden Jugend; geschätzt als Kanzelredner und geachtet vom Publikum«. (V prvi Matjašičevi navedbi je podatek »juli« pogrėšen, kakor ni prav ime »Josip«, ki ga daje Naratu v istem programu, 119, Dav. Trstenjak, navajajoč ga med proslulimi učenci mariborske gimnazije: »Narrat Joseph, Religionslehrer am hiesigen Gymnasium und slovenischer Sprachforscher«). Matjašič je Narata mogel poznati iz ustnih poročil, najbolj pa iz arhiva mariborske gimnazije. — Ko je Matjašič pisal zgodovino tega zavoda, mu je stal ob strani Davorin Trstenjak; in Davorin piše v svoji »Zori« 1872, 65: »Uradništvo in duhovništvo je (v Mariboru v prvih desetletjih 19. veka) rabilo v kon-

§ 1.

Naratovo življenje.¹

Ivan Narat je bil rojen 13. decembra 1777 v Dogošah v hoški župniji pri Mariboru.² Gimnazijo je v sosednem mestu pohajal od l. 1791.—1796. in jo dovršil z odličnim uspehom.³ V mašnika posvečen je bil aprila l. 1801.⁴ ter 9. maja istega

versaciji nemški jezik, slovenski je le lomilo (vse duhovništvo?!) v občevanju s strankami, a slovenski čutil in mislil ni nobeden, nego pred kakšnimi 60 leti edini učitelj verozakona na gimnaziji duhovnik Navat (!), ki je spisoval nemško-slovenski besednjak in v Dravi se kopaje vtopil se, rokopolis njegov pa je zginil, da mu ni sluha ni duha.

Kremplnovo opombo o Naratu gl. spodaj v § 3.!

¹ V literarni zapuščini pokojnega kanonika dr. Pajka, ki jo hrani arhiv stolnega kapitelnja v Mariboru, se nahajajo tudi podatki za življenje Ivana Narata; z ostalimi podatki o življenju Naratovem me je prijazno poslužilo več gospodov, ki jim bodi na tem mestu izrečena pristojna zahvala.

² Krstne knjige hoške župnije. Rojstna hiša je bila v Do^lgošah št. 21, roditelja Andrej in Urša Narat. Bil je naš Ivan izmed mlajših otrok (materino ime ni gotovo; pri drugih otrocih se imenuje Helena ali Magdalena — poročilo č. g. Vogrinca, kaplana v Hočah).

³ Pajek podaja iz gimnazijskega kataloga (Calculi, guos studiosa inventus per annum scholasticum 1791 et 1792 a 4. Novb. usque ad 25. Mart. 92 ex scientiis retulit) Naratove rede:

Principitas: Narrat Joannes, Stirus Lendorfensis.

Mores 1 em,

Talentum 1 em

Applicatio 1 em

Profectus 1 em.

Tudi v drugem tečaju je imel vseskozi odliko in je bil primus praemifer.

Kot »grammatista« (1792/93) je imel v prvem tečaju vseskozi em, v drugem je bil prvi praemifer in je imel štipendijo; kot »syntaxista« (1793, 94) v prvem tečaju vseskozi em, v drugem prvi praemifer; l. 1794, 95 je bil rhetor z istimi uspehi, istotako kot poeta 1795/96.

⁴ V Slekovčevih beležkah je najti te podatke: 21. marca 1801 subdiakon, 28. marca 1801 diakon, 4. aprila 1801 svečenik. Letnica 1801 ni dvomna. Pri tem pa nastane ta-le opreka: Če je l. 1796 končal gimnazijo, je v bogoslovje vstopil l. 1798., ker je filozofija obsegala dve leti, a potem bi dobili samo tri leta bogoslovnih studij!!!

leta nastavljen kaplanom v Selnici ob Dravi, a že tri mesece pozneje (30. avgusta) je postal kaplan in katehet v Mariboru.¹

Dokler so gimnazije bile v cerkvenih rokah, za verozakon ni bilo treba posebnega učitelja; saj je vsak profesor sam lahko oskrbel tudi ta pouk. Brez katehetov pa so ostale naše gimnazije tudi še po ukinitvi jezuitskega reda, ker so učitelji bili izvečine še ex-jezuiti. Ko pa se je množilo število posvetnih profesorjev, se je pojavila potreba posebnih veroučiteljev.

Posebni veroučitelji so bili nastavljeni prvič za šolsko leto 1804/5 (v vsakem razredu po dve uri, ob nedeljah in praznikih propoved) in prvi katehet mariborske gimnazije je postal baš Ivan Narat, ki pa je opravljal to službo le 2 leti, zakaj že 2. avgusta 1806 je utonil v Dravi.

Pokojni kanonik Glaser je pripovedoval Pajku, da so Narata valovi nesli pod Vurberg; tu da so ga našli mrtvega na otoku in da je pokopan za vurberško cerkvijo na starem pokopališču baš za glavnim oltarjem. Mrtvaške knjige vurberške poročajo l. 1806. pri občini Krčovini: 2. avgusta, Krčovina, častiti g. Ivan Narat, katehet na gimnaziji v Mariboru, 29 let star. V Dravi pri kopanju ponesrečil, 3. avgusta proti večeru na Krčovini najden, 4. sodnijski pregledan in 5. pokopan«.

Diarij mariborske gimnazije poroča: Augustus 1806, 2. Sabb.

Haec infausta Gymnasio nostro erat dies, qua R. D. Ioannes Narat Catecheta Studiosorum eximius cum luctu non modo studiosae iuventutis acerbissimo, verum etiam totius civitatis inter balneandum, atque innatans media 6ta circiter vespere fluctibus absorptus periit; corpus cadaver

¹ Mestni kaplan je bil od l. 1801 do 1804; prvič je zapisan v krstni matici 14. sept. 1801, zadnjič pa v mrtvaški matici 30. nov. 1804. (Prijazno izvestje č. g. prof. dr. Kovačiča).

postridie ad Kartschawin repertum, Wurmbergam translatum, ibique 5. huius tumulatum fuit.

Ob južnem zidu mariborskega pokopališča približno v sredi je (bil vsaj še pred leti) nadgrobnni spomenik z napisom:

Dem Religionslehrer

Johann Narat

von seinen Schülern 1806.

Lasse gut uns werden wie Er!

Einst weinet an unserem Grabe

Wenn ein hellerer Geist strahlet

ins Herz.

§ 2.

Narat učitelj.

Diarij mariborske gimnazije za ono dobo in pa Matjašičevo poročilo, ki najbrž sloni na njem, naglašata, kako priljubljen je bil Narat pri občinstvu in dijaštvu. Izraziteje pa svedoči o tem baš omenjeni nagrobni spomenik, ki so mu ga posvetili hvaležni učenci.

Med učenci mariborske gimnazije one dobe jih nahajam nekoliko, ki so znani iz zgodovine naše književnosti.

Istega leta, ko je Narat prvič opravljal svojo službo na gimnaziji (1804/5), je pohajal prvo latinsko šolo (»principitas«) Anton Krempl,¹ drugošolec (»grammatista«) je bil Peter Danjko, a tretješolca (»syntaxistae«) sta bila Vid Penn in Fran Cvetko.²

¹ Macun, Knjiž. zgod. Slov. Štajerja, 80/81. -- Kremplnovo opombo o njem gl. doli v § 3.!

² O teh treh zadnjih poročam po tiskanem katalogu (izvestju), kakor so jih takrat izdajale gimnazije: Nomina juvenum in Gymnasio Caesareo Regio Marburgensi humanioribus Litteris studentium, ordine classium, in quas per anni scholastici decursum referri meruerunt, publice proposita mense septembri anno MDCCCIV. Tu je zabeležen kot prvošolec s prvim redom »Đainko Petrus, Stirus Radkersburgensis«, med drugošolci sta »Penn Vitus, Stirus e fano St. Viti, lib. did. (z drugim redom) in »Zwetko Franciscus, Stirus Dornavensis, liber didactro« (praemiferis accessit).

Takratna gimnazija je imela 5 razredov, tri gramatikalne in dva humanitetna; prvi trije so odgovarjali današnji nižji gimnaziji, humaniteta pa današnjemu petemu in šestemu razredu. Današnja »četrt« šola je torej tako rekoč manjkala; četrti gramatikalni razred so gimnazije dobile še le l. 1819.

Sedaj bomo umeli naslednje: Ker je Kreml l. 1805. odšel v drugo šolo v Gradec, mu je bil Narat le eno leto učitelj, a ostalim trem po dve leti in sicer Danjku v drugi in tretji šoli (torej v gramatikalnih razredih, dandanes bi rekli, v nižji gimnaziji), Pennu in Cvetku pa v zadnjem razredu nižje gimnazije in v prvem razredu višje gimnazije (v tako zvani retoriki, to je, v današnji peti šoli). Med tistimi dijaki, ki so se l. 1806. z nagrobnim spomenikom oddolžili manom Naratovim, so po tem takem pač bili tudi počenjajoči retor (petošolec) Danjko in »poetae« (šestošolca) Cvetko in Penn.¹

In ti dijaki so že odrastli deški dobi, ko jim je bil Narat učitelj: ob njegovi smrti je bil Danjko star 19 let, Penn celo 21 in Cvetko 17 let. To je starost, ko je mladenič že dovzeten za globlji, stvarni upliv; baš zato naglašam, da so bili učenci Naratu, o kojem zatrjuje Dav. Trstenjak, da je v onih časih v Mariboru edini »slovenski čutil in mislil«.

O Danjku in Kremplu ni treba obsirneje govoriti; saj sta znana vsakomur, ki je bil kdaj na srednjih šolah.

¹ Životopis znanega učitelja slovenščine na graškem vseučilišču, prof. Kvasa še ni pisan; po dobi stoji vsekakor tesno poleg gore omejenih mož; zakaj rojen je bil l. 1790., a Danjko l. 1787, Cvetko 1789, Penn 1785 in Krempl tudi l. 1790. Le malo starejši je bil Gutman, roj. 1784, ki je bil dve leti pred Cvetkom (l. 1811) posvečen v mašnika, izučivši gimnazijo v Mariboru, a nadaljnje nauke v Gradcu (Macun, op. c. 77).

Manj znan je **Cvetko**, a i njegovo ime se čita v povesti našega preporeda.¹

¹ Najobsežnejši životopis Cvetkov nam je podal Slekovec v svojem spisu »Škofija in nadduhovnja v Ptuj«. (Ponatis iz »Slov. Gospodarja«, V Mariboru 1889, str. 174.—185.); gl. tudi Glaserjevo »Zgod. slov. slovstva« II. 193—194 in 260. (Cvetko je bil rojen v Dornavi 1789, študiral v Mariboru in Gradcu, posvečen 1813, kaplan v Ljutomeru, pri Sv. Lovrencu v Slov. Goricah 1814—1821, pri Sv. Marjeti na Pesnici, župnik v Lembahu 1823—1843, dekan ptujski 1843—1848, ljutomerski do 1854, upokojen živel v Mariboru, † 1859.)

Slovel je Cvetko zaradi svojega govorniškega daru; bil je na glasu »slovenskega Cicerona« (Slekovec, op. c. 185); Raič ga imenuje najboljšega in najizvrstnejšega cerkvenega govornika, kar jih je poznal (Slov. Narod 1881, 262; Lapajne, Politična in kulturna zgodovina štaj. Slovencev, 260 — po »Letopisu Mat. Slov.«). O zlati maši v stolnici mariborski dne 23. avg. 1829 je propovedoval Cvetko »außer der Kirche in windischer Sprache und er, der bekannte seltene Meister in dieser Sprache erschütterte die Herzen aller« (Der Aufmerksame 1829 z dne 10. sept.). O viničarskih svečanostih, ki so se izza l. 1831, vsled izpodbude nadvojvode Ivana vršile v Lembahu, je ob splošnem priznanju slovenski govoril pred samim nadvojvodom (Der Aufmerksame, 1831 z dne 26. nov., 1833 z dne 9. febr. in 9. nov.). Nekateri njegovih govorov so natisnjeni (Glaser, II. 193). — Klanjal se je tudi Vili pevkinji (Glaser ib.; zadnji dve pesmi v Murkovem »Volkmerju«; gl. Vrazova Djela V. 146, Kres, 1883, 573).

S tem njegovim govorniškim značajem se ujema, kar se nam pripoveduje o njegovih dijaških letih, da se je namreč kot slušatelj filozofije osobito prikupil slavnemu zgodovinarju prof. Schnellerju (v Gradcu od 1806—1823); o tem Schnellerju po zatrjuje Krones (Geschichte der Karl Franzens Univ. in Graz, 491—492): »Es war der feurige, rede- und feder-gewandte Mann, dessen Combination und Phantasie der kritischen Schärfe und sachlichen Gründlichkeit weitaus den Rang abliefen, dessen Lehrthätigkeit sich jedoch bald dankbare Schülerkreise sicherte, auf der Katheder besser zu verwenden (sc. als Wartinger)«. Prim. tudi Trstenjakovo »Zoro« 1872, 22! O razmerju med Schnellerjem in Cvetkom pa slišimo še več; tako nam pravi Raič (Slov. Narod 1881, 262): »Ko je 1812 Schneller, profesor občne zgodovine odstopil, popitan, kdo bi na njegovo mesto sel, odgovoril je: ne poznam za to stolico zmožnejšega namestovalca nego je Franc Cvetko, bogoslovec 4. leta, in ta je potem leto dni razkladal zgodovino«. To poročilo dela sumljivim trditev, da je l. 1812. Schneller odstopil; Schneller je univerzo zapustil jedva 1823 (Krones, op. c. 491; pomota str. 390!). Slekovec, op. c., 175 pripoveduje stvar malo drugače: »Kot bogoslovec drugega leta je bil od prof. Schnellerja, ki je zaradi bolezn moral predavanja opustiti, zaznamovan

Poroča se, da je tudi Cvetko nabiral slovar.¹ Takisto

za najsposobnejšega, ki bi ga mogel nadomestovati. In res je Cvetko potem predavanja Schnellerjeva tako izvrstno nadaljeval, da ni le vseh poslušalcev obdržal, ampak še več jih je pridobil in celo častniki in uradniki so ga hodili poslušat«. Toda tudi tu naletimo na nekaj, kar nam zbuja sum; Slekovec namreč nadaljuje: »Z enako dobrim uspehom je kot bogoslovec tretjega leta nadomestoval na vseučilišči prof. dr. Wiesenaerja iz cerkvenega prava«; a to je nemogoče; zakaj Wiesenaer je prišel za suplenta na univerzo jedva 1830. Kronos ne omenja za dobo Cvetkovih študij nikakih suplentur niti za zgodovino niti za cerkveno pravo. Nekaj istine pa ipak mora biti v teh poročilih, recimo, da je Cvetko kdaj nastopil tako za poskus ali vajo ali vsled kake kratke boleznj katerega profesorja.

V Gradcu je bil pod Primčevim vplivom; kar je Cvetkovega v Murkovem »Volkmerju«, je v slovenskem jeziku. Nahajamo ga tudi v dotikih z ilirizmom. (Pesmi, ki jih navaja Glaser II. 193—194, 260 iz »Zg. Danice« 1849, niso našega Frana Cvetka, marveč Oroslava Jožefa Cvetka, takrat kaplana pri Sv. Jakobu v Slov. goricah). Prim. Vrazova Djela V. 138; I. 1836. je čital Kačiča: »Zwetko war vor kurzem bey uns«, piše Vogrin 29. febr. 1836 iz Maribora Cafu v Gradec, »und sang wie ein zweiter Milovan im klassischen Geiste den wahrhaft klassischen Cačić uns vor, er wird ihn recht einstudieren, sagte er«. (Zbornik Mat. Slov. 1900, 213). Bil je z Gajem osebno znan, »jerbo svaki ga Slavjan posēti, koj putuje kroz Maribor«, vendar se ni popolnoma ujemal z Gajevim stališčem, da, radi tega se je l. 1841. celo skregal z Vrazom in Sreznjevskim (Vrazova Djela V. 265). »Z Dobrovskim in prof. Kuharskim (Kuharski je potoval po naših zemljah l. 1829) je pismeno občeval o slovenskih zadevah« (Slekovec, ib. 184).

Uplival je rodoljubno brez dvoma na mlajši naraščaj. Klajžarja je spravil v šole, Drobt. 1855, 122; Vraz ga l. 1835. imenuje »papeža slovesovernih duš na malem Štajarji« (Djela V. 146/147). Tudi Miklošič mu je priznaval zasluge za svoje slavistične študije (Murko, Miklosichs Jugend- und Lehrjahre).

V Ptujju je l. 1848. postal nemogoč, odkar se je iz njegovih odredb o nekem pogrebu ustvarila velika afēra; dne 15. avgusta 1848 je zavzel svoje novo mesto v Ljutomeru, baš takrat, ko so se najviše dvigali valovi vzkipele narodnosti; mesec dni pozneje je zastava na stolpu njegove cerkve bila predmet burnih prizorov (str. 11. moje brošurice »Das nationale Leben der Windisch-Büheln 1848/49), vendar so se ljutomerski Slovenci zanašali na rodoljubje novega dekana (»Slovenija« z dne 29. sept. 1848).

To je bil oni Cvetko, ki mu l. 1813. za novo mašo Modrinjak poklonil znano vatreno: Rjav kakti Judež bodi . . .

¹ Gl. spodaj § 3!

je Penna imenovati med sestavljaljeli slovenskega slovarja.¹ Tako bi se torej vsi ti trije učenci Naratovi (Danjko, Cvetko in Penn) poskušali na polju slovarstva.

Poleg Narata je imela mariborska gimnazija takrat še enega nadarjenega učitelja, dr. Ivana Gottweisa, ki je pozneje bil gospodar braneškega gradu pri Ljutomeru in je v 40. in 50. letih 19. veka slovel kot redek rodoljub v ljutomerskem okrožju; rojen l. 1779. v Mariboru, je bil pač Naratu po priliki šolski vrstnik, a pozneje njegov tovariš v učiteljskem poklicu, zakaj deloval je na mariborskih latinskih šolah baš od

¹ Penn je postal minorit ter se dolga leta bavil z nabiranjem besed za slovar. Ko se je Miklošič v petdesetih letih prošlega veka loteval slov.-nemškega slovarja in je pozival rodoljube, da bi mu pomagali nabirati besede in mu izročevali svoje zbirke, je bilo čitati v »Novicah« (1851, str. 151): »Gosp. dr. Miklošič misli tudi nabirek g. Penna, minorita v Ptujem (kteri se neki že 30 let z nabiranjem slovenskih besed peča) ... kupiti, ako ga bo volja prodati«. Miklošič je dobil Pennov slovar; Cigale poroča v uvodu tako zvanega Wolfovega nemškoslovenskega slovarja (Deutsch-slovenisches Wörterbuch, VII): »Vom Herrn Professor Dr. Fr. Miklošič erhielt ich ein deutsch-lateinisch-windisches Wörterbuch des verstorbenen Pettauer Minoriten Penn (vollendet 1854), in welchem das Slovenische ungeschickt genug mit griechischem Alphabet geschrieben ist, das aber insoferne eine Beachtung verdient, als es aus einer lexikographisch noch wenig durchsuchten Gegend stammt«.

Ko to vemo, se nam ne bo težko odločiti ter misliti na Penna ob čitanju teh-le besed, ki jih je pisal Vraz na dan sv. Jurija 1837 Muršču v Ptuj: »Če kaj k svetemu Vidi pridete, priporočite me tamdajšnjemu besedničari ino abecedari lepo, t. j. visokovrednemu g. farmeštru«. Prim. tudi »Zbornik Mat. Slov.« 1894, 110.

Vid Penn (redovniško ime: p. Dominik) je bil rojen v župniji Sv. Vida pri Ptujju dne 5. maja 1785; posvečen pri Sv. Andrašu v Labodski dolini 21. sept. 1814, je kaplanoval v Podlehniku 1814-1816, potem v Ptujju do 1829, ko je postal župnijski oskrbnik pri Sv. Vidu; l. 1844 se je vrnil zopet v Ptuj, kjer je kot koventski vikar in definitor umrl 14. aprila 1855.

Po teh podatkih je brezdvomno, da Vraz na omenjenem mestu misli baš Penna, a naglasiti je tudi treba, da je Pennu bil 6 let v Ptujju stanovski tovariš Anton Kreml.

1803—1807 kot učitelj stilistike.¹ Gottweis je v mladem Cvetku, svojem ljubljencu, zbudil ljubezen do pesništva.²

Še eno diko je imel takrat mariborski zavod, prof. Wartingerja (1802—1805), poznatega zgodovinarja, ki je bil pač Nемеc rodом, а je, svobodoumen duh, ugodno uplival na jugoslovansko mladež, na pr. Gaja.³

§ 3.

Narat kot jezikoslovec.

Vraz imenuje Narata »piscalca rečnika«; njegov slovar omenjata tudi Dav. Trstenjak in Macun.

To stvar nam zanimivo pojasnjuje pismo, ki ga je dne 3. jan. 1811 pisal Štefan Modrinjak, takrat župnik pri Sv. Tomažu pri Veliki Nedelji, bogoslovcu Cvetku v Gradec. (Jagić, Neue Briefe, 301—303).

Modrinjak izvešča to-le:

Vor 7 Jahren sind wir, 9 an der Zahl, alle ex ordine Levi, mit Kreisämtlicher Bewilligung den 30. November im Pfarrhofe zu St. Urban (im Luttenbergischen) in der Absicht, unsere Sprache zu organisieren, zusammengekommen. Ich selbst habe von diesem Congresse guten Erfolg gehofft. Meine Mitglieder sprachen von Verfassung eines Wörterbuches; ich rieth zuerst auf eine National-Orthographie und Grammatik. — Der Vorschlag wurde angenommen; ich entwarf die Grundsätze der Rechtschreibung — mein seliger Freund Narat (Katechet am Gymnasium zu Marburg) machte einen weitläufigen und kritischen Plan zu einer Grammatik

¹ O Gottweisu gl. Fest-Programm des k. k. Gymn. in Marburg, 110, 118; Lapajne, Politična in kulturna zgod. štajerskih Slovencev 291—292; — Košan, Slovenischer Abc-Streit (Jahresbericht des k. k. Staatsgymn. in Marburg, 1890, 22—23; Weiß, Geschichte der österr. Volksschule II. 748, a najobširneje poroča o njegovem življenju Slekovec v »Popotniku« 1898, 119—120. — Hofrichter, Lebensbilder etc. 11 sl.

² Slekovec, Škofija in nadduhovnja v Ptuj, 175.

³ Šurmin, Hrvatski prepород I. 125.

und arbeitete fleißig daran. Das Lexic. wurde unter uns alphabetisch vertheilt, bis zum Sept. 1804 die betreffenden Elaborata fertig, wo selbe bey einem neuen Congressse zur gegenseitigen Prüfung sollten ausgewechselt werden. Als Hilfsquellen benützten wir verschiedene slawische Grammatiken und Lexica—polnische, böhmische, kroatische und — sogar russische. Während der Zeit¹ ist Hr. Jaklin² als Syndiker³ in die Gesellschaft getreten. Er schrieb den Congress nach Pettau, weiß nicht, ob absichtlich, so unbestimmt aus, daß einige den 9., Andere den 10., 11. u. 12. Sept. 1804 dahin kamen, und unsere Bemühung ist — gleich dem babilonischen Thurmbau — zerfallen.⁴ Heutiges Tages liegt alles bey Jaklin. — Bey diesem Geschäfte hatte ich mit Narat mehrere Debatten; schon mit dem Titel der Bücher waren wir nicht einig; er wollte diese Wendisch betitelt wissen, nicht Slavisch, weil es mit Slave verwandt ist. Allein ich zeigte ihm, dass Slave im Allgemeinen soviel als unser shlahtni, i. e. berühmt, bedeutet... Hr. Narat wollte in seiner Grammatik für Windische den Dual haben...«

a)

Kdo da je bil vse med onimi devetimi na prvem sestanku pri Sv. Urbanu?

Pozitivno vemo le o Naratu iz Maribora in Modrinjaku od Velike Nedelje, da sta se udeležila shoda; Jaklina pač ni bilo zraven; vse ostalo je ugibanje, dokler nam kak slučaj

¹ Primic, v čigar prepisu je ta list Modrinjakov ohranjen, je tu pripomnil: starb Narat, als Urheber dieser Gesellschaft ein sehr thätiger junger Mann.

² jetzt Pfarrer bey Allerheiligen im Luttenbergischen. (Primic.)

³ an Narat's Stelle (Primic.)

⁴ Die eigentliche Ursache ware der Tod Narat's, glave jim je potlej menkalo. (Primic.)

ne prinese rešitve.¹ Pri tem je uvaževati, da so si izbrali baš Sv. Urbana za svoj sestanek (drugo leto Ptuj); to naj bi bilo pač središče, kamor bi najlaže prišli vsi, središče med Mariborom in Ormožem. Tako je tudi Kremlj l. 1830. za shajališče slovstvenikov-jezikoslovcev priporočal baš Ptuj »als den hiezü geeigneten Ort, welche Stadt schon in den Jahren 1803 und 1804 von dem gelehrten Religionsprofessor in Marburg Joh. Narat zu demselben Zwecke ausersehen war«.

b)

Zakaj je pokret končal brezplodno?

Modrinjak v svojem listu iztica, da je Jaklin l. 1804. sestanek nastavljal tako nedoločno, da se v Ptuj niso našli. Nejasnost roka je poleg takratnih prometnih zvez vsekakor mogla biti vzrok, da so se prijatelji čuvali, drugič iti v Ptuj — zaman. Mislim pa, da je razdružitvi iskati še globljega vzroka. Malo namigava na to stran že Modrinjak, ko pri-

¹ O Jaklinu pravi Modrinjakovo pismo: »Während der Zeit (s.c. med jesenjo 1803 in jesenjo 1804) ist Jaklin als Syndiker in die Gesellschaft getreten«. Te besede je mogoče pač edino tako tolmačiti, da ga jeseni 1803 še ni bilo v »društvu«; to je povsem verjetno; Jaklin je kaplanoval v Ljutomeru do 15. okt. 1802; »potem se je preselil v Jarenino, od koder so ga čez poldrugo leto poslali za provizorja v Lembah. Meseca junija 1805 je postal župnik pri Svetinjah« (Geršak, Ormoški spomini, 105.). Po takem je bil Jaklin jeseni 1803 v Jarenini, torej dosti oddaljen od Drave, kjer se je očitno razvijalo društvo. Še le nekako spomladi l. 1804 je prišel v Lembah, torej v bližino Maribora, ob Dravo.

Na sestanku si pač moramo misliti tudi urbanskega župnika Mravljaka, morebiti tudi njegovega kaplana.

Misli mi nadalje iščejo Leopolda Volkmera, takrat kaplana pri Sv. Martinu pod Vurbergom, Simona Povodna, beneficijata v Ptuj, in Gašparja Harmana iz Selnice (do konca avgusta 1801 je bil v Selnici kaplan Narat, s 26. septembrom istega leta pa je prišel tja Harman ter ostal tam do 1. nov. 1804 — Slekovec, Odlični Kranjci 33). Kaj pa še Središčan Blaž Kosi, v poznejših letih pristaša ilirske misli, dolgo vrsto let župnik v Leskovcu? Bil je posvečen istega leta kakor Narat, a je kaplanoval do 1806 v Ljutomeru! In kaj Matija Čolič, tudi Modri-

pominja, da ne ve, ali ni Jaklin namenoma roka nastavil tako nejasno. Kak namen bi ga bil mogel pri tem voditi? Gotovo ne ta, da bi preprečil sploh delo; misliti je le, da mu ni bilo za skupno delo! Modrinjakovo pismo nam kaže, iz česa je izviral v »akademiji« razpor: Modrinjak je zavzemal »hrvatsko-kajkavsko« stališče, Narat očitvidno stališče zapadno-»slovensko«, v nemajoč se za izraz »wendisch« in dvojino. Spričo take razdvojnosti je Narat, oprt najbrž na Harmana, delal sam.

Da je Jaklin v oni dobi zavračal »kranjstvo«, o tem ni dvoma; morebiti je bilo tudi to vzrok, da je dobil in prevzel on vodstvo.¹

Da bi se bil Narat umaknil čisto prostovoljno, recimo, radi katehetske službe na gimnaziji, je malo verjetno, saj je vendar sam nadaljeval delo.

Če dodaja Primic: »Die eigentliche Ursache (sc. razdruženja) war der Tod Narats — glave jim je potlej men-

njakov ožji rojak, Središčan, od 1788—1804 župnik pri Svetinjah, »najboljši govornik iste dobe, vseskozi zelo izobražen in plemenit« (Slekovec, Kapela žalostne Matere božje v Središču, 84—86; tudi Puff, *Marb. Taschenb.* I. 87). Modrinjakov rojak, Središčan, posvečen zajedno z njim l. 1800., je bil tudi Andrej Poljanec, od 1802—1808 kaplan pri Svetinjah, pozneje kot župnik zaslužen za svetinjsko šolo. Baš l. 1803. je postal kaplan v Ptujju Fr. Sal. Gruber, posvečen eno leto za Naratom (pozneje kanonik in škofijski šolski nadzornik), Ptujčan po rodu; »er war der slovenischen Sprache mächtig, scheint somit von slovenischen Eltern abstammend zu sein« (Zapletal, *Die Domkapitel der Diözese Sekau in Graz und der Diözese Leoben*). Končno naj še omenim pisca »Malega besediša« (1789, 1809, 1818).

Narat, Modrinjak, urbanski župnik, Volkmer, Povoden, Harman, Poljanec, Kosi (?) Čolič, Gruber (?) — kdo mi more revidirati to vrsto mož, da bi zanesljivo ustanovili člane prvega »Slovenskega društva na Štajerskem«?

¹ Sredi junija l. 1811. je bil Jaklin na Dunaju in se je seznanil tam s Kopitarjem; »slavista bravus, me invisit saepe... eine interessante Bekanntschaft,« tako piše Kopitar o njem Zupanu ter dostavlja: »Er wünscht nach der berechtigten Meinung, die ich ihm von Euch beigebracht, mit Euch in Verbindung zu treten.« (Jagič, *Neue Briefe*, 223, 225).

kalo«, moramo pomisliti, da Narat že l. 1804., torej dve leti pred svojo smrtjo ni bil več — glava! Nadomestil ga je Jaklin, a seve — ta je l. 1805. postal župnik pri Svetinjah. Ta nova služba ga je morebiti tudi začasno odvrčala od slovstvenega življenja.

* * *

»Izdelovanje slovarja smo si razdelili med seboj«, pravi Modrinjak. Smemo mu verjeti in misliti, da so delo prevzeli vsi udeležniki shoda ali vsaj večina. Bili pa so vsi »ex ordine Levi«.

A zgodovinski glas imamo le o par izdelkih. Da je Narat sestavljal slovar, to je baš težišče moje razprave. Brezdvomno pa je tudi, da ga je Jaklin sestavljal; »Jaklin hat ein deutsch-wendisches Lexicon nach Schellers deutschem Theil fertig«, je pisal Kopitar Zupanu l. 1811. Da je Modrinjak sam prevzel kak del slovarja, o tem spričo njegovega pisma ne bomo dvomili.

Seveda je zelo verjetno, da so poedinci vsled razdruženja vse delo opustili, a mogoče je tudi, da so se ga lotili drugi, taki, ki niso bili pri onem prvem sestanku.¹ —

Da končno niti poedinci s svojim delom niso uspeli, to bomo laže razumeli, ako se ozremo še po sličnih istodobnih podjetjih drugod.

V prvih letih 19. veka se je snovalo več velikih slovanskih slovarjev, a vsi sestavljatelji niso tako uspeli kakor

¹ Modrinjak piše, da so se sestanka pri Sv. Urbanu udeležili samo možje »ex ordine Levi«, Pajek pa pravi v svojih beležkah, da so se izdelovanje slovarja »baje« udeležili: Gottweis, Narat, Jaklin, Cvetko. »Le od Cvetka je nekaj malega ohranil Lah.« Cvetka seveda moramo ločiti od direktne zveze z Naratom; zakaj bil je l. 1803. jedva v drugi šoli; pač pa je mogoče, da se je lotil slovarja pozneje, recimo vsled izpodbude Primčeve (Lah, o katerem govori Pajek, je gotovo Anton Lah, kot župnik v Lembahu naslednik Cvetku).

Primerjaj pa »Primerjalni slovar slovanskih jezikov«, ki se omenja pri Naratovem vrstniku Al. Pergerju (Glaser II. 173).

Poljak Linde, ki ga je držala moč visoke »žlahte«, grofa Osolinjskega in kneza Čartorijskega.¹ Dobrovski je l. 1802. spravil na svetlo prvi del nemško-češkega slovarja; drugi del je izdal Hanka šele l. 1821, izjavljajoč v predgovoru: »Die beiden verflochtenen Jahrzehnte waren zu stürmisch, der verehrte Gründer und Verfasser dieses Wörterbuches (Dobrovský) zu überhäuft, als daß der allgemeine Wunsch hätte befriedigt werden können, zumal die Arbeit, die fast unmöglich ist einem einzigen in ihrem ganzen Umfange kaum in einem ganzen Leben zu beendigen, so unzählbare Schwierigkeiten darbietet«. Vodnik je svoj slovar dodelal — 2 meseca pred Naratovo smrtjo je Laibacher Wochenblatt že prinesel o njem »eine vorläufige Nachricht« — a ni mogel z njim na dan, ker je vso javnost zavzemal napoleonski vojniki. Hrum časov je pač tudi zamoril plod, ki ga je zametnila Naratova »akademija«.

Duševni sin Jaklina samega, Stanko Vraz, je to istino lepo izrazil v posvetilu svojih »Gusala i tambure«, češ: »Zazvuči bojna trublja po poljih naših, razleže se grom bojnih topova po nebu slavjanskom, i glas smernih vaših (sc. Jaklina in tovarišev) pėsama izgubi se u žamoru tom«, mi pa dodajemo: ne samo glas pesmi, tudi beseda slovarja.

Obzorje in spremo Narata in njegovih drugov nam poleg Kopitarjeve opombe o Schellerju² kažejo Modrinjakove

¹ Gl. niže! — Stullija je podprla cesarska naklonjenost, a Voltiču je slovar založil baron Carnea Steffaneo.

² Verjetno je namreč, da so si prijatelji že l. 1803. vzeli Schellerja za podlago. (Kopitarjeva opomba o Schellerju je zgoraj sub b.)

Immanuel Ivan Gerhard Scheller, leksikograf in slovničar, rojen l. 1735. v kraju »Ihlow bei Dahme« (v brandenburški marki južno od Berolina), umrl 1803 v Briegu.

Nas tu zanima nemško-latinski del njegovih slovarjev. L. 1783. je izdal v Lipsku »Ausführliches und möglichst vollständiges deutsch-lateinisches Lexicon oder Wörterbuch zur Übung in der lateinischen

besede: »Als Hülfquellen benützten wir verschiedene slavische Grammatiken und Lexica — polnische, böhmische, kroatische und sogar — russische.« S tem preidemo k sledečemu poglavju.

Sprache« (drugi natis l. 1789, tretji l. 1804/5). 8°; drugi natis ima 2840 polstranskih stolpcev.

L. 1792. pa je v istem Lipsku izdal (Lateinisch-deutsches und Deutsch-lateinisches Handlexicon vornehmlich für Schüler. Zweiter oder deutsch-lateinischer Theil (drugi natis 1796). 8°, drugi natis ima 1832 polstranskih stolpcev.

Ali si je Jaklin vzel za zgled oni večji slovar, ali tega manjšega, ni znano; verjetno je prvo.

Tudi Vodnik je rabil Schellerjev slovar. »Da (Vodnik) an dem deutsch-slovenischen Theile (svojega slovarja) arbeitete, nahm er sich Adelungs großes Wörterbuch und zur Vergleichung das Schellersche zum Leitfaden«. (Laibacher Wochenblatt 1806, XXV.—XXVI).

Schellerjev veliki slovar je bil v oni dobi pač najobširnejše delo na tem polju (»Mich dünkt, daß mein Wörterbuch ziemlich das vollständigste unter den bisherigen sein werde«, pravi Scheller sam v uvodu).

Ne smem opustiti, da bi tu ne omenil nekaterih misli iz Schellerjevih predgovorov. Na str. X.—XI. predgovora velikemu nemško-latinškemu slovarju čitam: »Es ist traurig, daß unsere Schüler (auch oft Lehrer) so wenig deutsch lernen. Ich ziele hiermit nicht sowohl auf die Orthographie (in der heutiges Tages jeder künstelt und an der jeder zum Ritter werden will), . . . sondern vielmehr darauf, daß man so wenig deutsche Ausdrücke recht versteht, folglich in seiner Sprache Fremdling ist. Unsere Kinder lernen, sobald sie laufen können, viel Latein, Französisch etc. (wenigstens müssen sie es lernen); ans Deutsche denkt niemand; das, denkt man, wird sich von selbst lernen. Und dann sollen diese undeutschen Deutsche eine Menge deutscher sogenannter Exercitia (worin sie das zehnte mal nicht verstehen) ins Lateinische und Französische übersetzen. Welche Unmöglichkeit! Man tadelt die, die im Zimmer pflügen, säen, düngen, schiffen, fechten etc. Man sage mir, ob jenes nicht fast eben dasselbe sei?«

Slično v predgovoru ročnemu slovarju: »Es ist Unsinn, etwas in eine fremde Sprache zu übersetzen, was man in seiner eigenen nicht versteht.«

§ 4.

Tolmačenje Naratovega razvoja.

a)

Dogoše, rodno selo Naratovo, spadajo med tiste vasi hoške župnije, ki so leta 1785. dobile lastno lokalijo Sv. Nikolaja ter jo imele do l. 1793., torej baš v dobi, ko je bil Narat goden za ljudsko-šolski pouk. Prvi in edini kurat Sv. Nikolaja je bil Ignacij Mrva, Kranjec po rodu (»Carniolus Moreitschensis«), vrstnik Pohlinovemu pesniku in pospeševalcu šolstva Jos. Miheliču, a o tem-le vemo, kako je v Radečah pri Zidanem mostu brezplačno dečke pripravljaj za srednje šole.¹

b)

Narat dijak v Mariboru (1791—1796?)

Mariborska cerkev je takrat slovenščini dala glas. Mesto je imelo svojega »slovenskega kaplana«: od l. 1745. je ob nedeljah in praznikih opravljaj slovensko božjo službo pri podružnici Sv. Urha pred Graškimi vrati. Izza l. 1775. je bil »cooperator slavonicus« pri Sv. Urhu Josip Frauenberger. Ko pa je cesar Jožef II. l. 1786. ustanovil posebno predmestno »slovensko« župnijo, ji ni odkazal cerkve Sv. Urha, marveč cerkev dve leti prej ukinjenega kapucinskega samostana²

¹ Orožen, Das Bisthum etc. I. 293. — Slekovec, Odlični Kranjci, 52. — O Miheliču sem pisal v »Izvestjih Muzejskega društva za Kranjsko XIV.« (1904), str. 17.

² Mariborski kapucini, ki so poldrugi vek prebili v Graškem predmestju, ko je Jožef II. 1876 razpustil njih konvent, so imeli v svoji sredi tudi slavista, patra Bernarda; njegov rokopisni slovar iz l. 1760. je imel naslov »Dictionarium germanico-slavonicum tam antiqua quam nova usu recepta demonstrans, nec non alphabetum vetus glagoliticum a Cirillo et Methudio inventum«. Ta rokopis je imel pozneje Caf (Puff, Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte I. 105. Tudi v »Marburger Taschenbuch I. 86—87).

(sedanjo frančiškansko cerkev) in je tu postal prvi župnik baš slovenski pridigar Frauenberger (do 1793).¹

Tudi jezuiti so imeli slovensko nalogo. Ko so se l. 1757. nastanili v Mariboru, je metropolit salcburški določil, da morata izmed njih vedno najmanj dva biti zmožna slovenskega jezika. Po ukinitvi reda (1773) je ostalo sedem ex-jezuitov v Mariboru: »Sie wohnten in verschiedenen Häusern der Stadt, hielten in der Aloisikirche den Frühgottesdienst mit slovenischer Predigt...«²

Ukinitev jezuitskega reda je bila znak bistveno izpremenjenega državnega življenja. Jožefinska uprava, ki je direktno pred vsem uvaževala le nemščino, je indirektno zbudila življenje tudi v drugih jezikih.

Že l. 1780. je najti prvi sled oficijelnega razmotrivanja, ali bi ne bilo dobro pouk slovenščine uvesti na graškem vseučilišču.³

Poročevalec v šolskih stvareh pri »notranje-avstrijskem guberniju« v Gradcu, ki je obsegal tudi Kranjsko, je bil gubernijalni tajnik grof Edling (gubernijalni tajnik v Gradcu pač izza l. 1788), prijatelj Kumerdejev, tisti mož, ki si je za

¹ Tega »slovenskega« pridigarja nahajam v nekaki posebni zvezi z Naratom. Bil je še slovenski župnik v Mariboru, ko je Narat pohajal prve gimnazijske razrede; za njegovih poznejših gimnazijskih, filozofskih in bogoslovskih let je bil nadžupnik v Naratovem zavičaju, v Hočah (do 1801), a ko se je vršil sestanek pri Sv. Urbanu, je bil nadžupnik ptujski. »Živeč vedno bolj zase bil je v svojem poklicu vseskozi vesten in natančen. V družbe ni rad zahajal, zato pa se je toliko rajši bavil s šolstvom; odgoja mladine, kateri je bil vedno iskren prijatelj, bila mu je najprijetnejša zabava« (Slekovec, Škofija in naduhovniija v Ptuj 167—168).

² Orožen, Das Bisthum etc. I. 13—14. — Slovenca sta takrat gotovo bila p. Blaž Spalatnik (Zaplatnik? Zaplotnik?) in p. Ivan Lažič (Lašič?). Slovenec je bil brezdvomno tudi p. Juri Gajšek, ki je kot ex-jezuit učil na humaniteti od 1784—1792, torej še tudi takrat, ko je Narat bil v prvi šoli (Matjašič, Fest-Programm, 108).

³ Krones, Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz, 105.

šolstvo na Kranjskem, osobito v slovenskem smislu pridobil toliko zaslug.¹ Dne 11. junija 1792 je inspiciiral osebno mariborsko gimnazijo in prisostvoval izpitolu.

In grof Edling je imel za ravnatelja mariborski gimnaziji vnetega prijatelja šole, mestnega župnika Andreja Kaučiča (ravnatelj od 1785—1794).

* Zanimiv, toda po svojih vzrokih in virih še nepojasnen je dogodek pri šolski svečanosti ob koncu šolskega leta 1790/91: učenec Josip Emenc govori o prednostih in koristi slovenskega jezika! In tri leta pozneje se je določilo 20 štípendij po 15 fl. iz verskega zaklada za one učence mariborske gimnazije, ki bi se zasebno osobito marljivo učili slovenščine ter tako postali sposobnejši za dušno pastirstvo. V to svrhu se je odredil za vsako leto pismen izpit iz slovenščine, ki ga je imel do l. 1804. vedno mestni župnik Andrej Kaučič.²

Ko se je na tem zavodu tako-le uvaževala slovenščina, je bil njega učenec tudi — Ivan Narat. Skoro izključeno je, da bi se slovenskih izpitov ne bil udeležil »primus prae-mifer«.

Baš tista leta, ko je Narat pohajal gimnazijo, je bil profesor humanitete Juri Oblak, Kranjec, rodom iz Cirkna (v Mariboru od 1793—1798),³ posveten svečenik.

Po tem takem ni dvoma, da je mogel Narat že v Mariboru spočeti slovensko »mišljenje in čutenje«.

¹ Apih, Zgodovina narodne šole na Slovenskem (Letopis Mat. Slov., 1894, 30 sl.). — Nekako istodobno z njim je prišel na Štajersko (za okrajnega šolskega komisarja v celjskem okrožju) njegov slovenski prijatelj Kumerdej.

² Glej »Časopis« I. str. 130—131.

³ V šolskem letu 1793 je bil suplent gramatikalnih predmetov na gimnaziji v Gradcu, 1794 suplent v Mariboru, potem profesor istotam do 1798, tega leta prestavljen v Gradec, umrl 11. marca 1803, 46 let star. (Peinlich, Gesch. des Gymn. in Graz; Matjašič, Fest-Programm, 109).

Ko je Narat študiral v Gradcu, cesarja Jožefa II. sicer davno ni bilo več med živimi, a duh časa, ki ga je on hotel pokazati v uredbi konkretnih prilik, še ni zamrl. Univerza graška je bila še vsa jožefinska; delovali so na njej možje, ki jih je jožefinska prosvetljenost dvignila na odlična mesta.

Tako je v »filozofiji« (današnji sedmi in osmi šoli) predaval modroslovje profesor Ivan Nep. Wolf,¹ ki je bil l. 1774. spoznan primernim, da zameni jezuitske učne sile, a matematiko Fran Ješovský, ki je bil l. 1786. namenjen profesorjem praktičnega prirodopisja v generalnem semenišču.²

Takisto so na teologiji učili znameniti jožefinci; dogmatiko je tradiral (izza šolskega leta 1800) Ivan Tretter, ki je učil v Gradcu že za generalnega semenišča, moralko Josip Jüstel iz Ljutomerice na Češkem, ki je prišel v Gradec 1790 s praškega generalnega semenišča, »ein kenntnisreicher und aufgeklärter Mann«³ — znan kot pospeševatelj stolice slovenskega jezika v Gradcu 1812 — osobito pa je poudariti Frana Gmeinerja, cerkvenega zgodovinarja, odločnega jožefinca, ki je na Narata mogel tem bolje vplivati, ker mu je bil ožji rojak.⁴

V takem duhu je Narat dovršil svoje študije v Gradcu. Ni dvoma, da je bil jožefinec tudi on — do škofa Zängerleja in Slomška, ki sta na Štajerskem zatrla jožefinski duh, je bilo še daleč.

¹ Kočevar po rodu, gojenec ljubljanskih šol.

² Verozakon takrat še ni bil učni predmet filozofije, a »akademski propovednik« je bil izza l. 1792. Jakob Hussik, župnik v Mooskirchenu.

³ Krones, Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz 487. Bil je tudi častni član kranjske kmetijske družbe (1815). Čeh po rodu?

⁴ Rojen l. 1752. v Studenicah na pristavi, lastnini studeniških dominikank (Macun, Knjiž. zgod. 54). Gmeiner in pa jurist Neupauer (Mariborčan po rodu) sta bila »literarno najbolj delavna profesorja jožefinske dobe graškega vseučilišča in sta kot odločna jožefinca nastopala z besedo in peresom«. (Krones, op. cit. 469).

Z Naratom zajedno so bogoslovje v Gradcu študirali Središčana Polanec in Modrinjak in Ptujčan Fran Gruber, prva dva posvečena eno leto pred njim, zadnji eno leto za njim.

Modrinjak je Vrazu »slobodan um«, a Modrinjak imenuje Narata izrecno svojega prijatelja: luč, v kateri nam stoji Modrinjak, nam razsvitlja tudi značaj Naratov.

Isti Vraz imenuje Mih. Jaklina Naratu »pobratima i druga«, a Jaklin je začel svoje bogoslovne študije še v jožefinskem generalnem semenišču.

Bila je to sploh doba, ko je baš razcvetel plod Jožefovih cerkvenih uredob.¹ —

A ti učenci jožefinizma s svojim delom že segajo v čase, ki jim je romantika dala svojo bojo.

Ali nam zadnja, zlasti graška doba Naratovega razvoja kaže katero točko, kjer bi mogli iskati vpliv na njegovo slovenstvo?²

Zametki idej leže sicer v duhu časa, a konkretnjšo obliko jim dajo običajno šele ali poedine jake osebnosti ali ožji prijateljski krogi.

Za Slovence je očitvidno bil pomemben »kružok«, ki se je zadnja leta 18. veka sestajal v mali pritlični hiši gospe Wastlnove na oglu Eggenberške in Anine ceste v Gradcu. Pod nje krovom so se zbirali vsak večer mladi ljudje, študenti, vse prijatelji in znanci domačega sina Ignacija Henrika Wastlna ter se svobodno razgovarjali o velikih dogodkih osobito na Francoskem, o Kantovi filozofiji in naravnem pravu »brez predpisanega komentarja«, o najnovejših pojavih

¹ Župnik je v Mariboru Naratu bil jožefinec Kavčič; o njem gl. lanjski »Časopis« str. 130—131; istotam omenjeni Čebul je bil v Mariboru katehet, ko je bil Narat že bogoslovec; v bližini mariborski je takrat deloval še eden izmed tistih mož, ki jim je sekovski škof l. 1787. radi tobože nepravovernih odgovorov pri izpitih vzkralil posvečenje, namreč Ivan Krničnik (od 1799—1802 kurat pri Mariji v Puščavi, od 1802—1825 v Selnici).

² Stari zakon je Naratu v bogoslovju tolmačil bosonogi avguštinec p. A corde Jesu, Severin Dvorzak, novi zakon pa dominikanec Gundislav Dernošnik. Kakšna rojaka?

literature in politike, vmes pa tudi peli — njih »mati«, gospa Wastlnova, jih ni služila v krepilo le s »slovensko perutnino«, marveč je znala, prosvetljena kakor je bila, tudi sama sarkastično izpregovoriti o takratnem svetu, osobito i o politiki, saj je imela spominov iz časov Marije Terezije in Jožefa II.¹

Izvečine so bili študentje, prisedniki tega »revolucionarnega kružka«, Slovenci po rodu, vsaj iz Malega Štarterja doma. Bil je med njimi Konjičan Navršnik, tisti, ki ga je zanimanje za francosko revolucijo uneslo celo tja na nje pozorišče, v Pariz; bil je med njimi Alojzij Perger, tisti Urbančan, ki je pozneje znamenito uplival na Danjka in njegove vrstnike, in pa očitvidno tudi Ignacij Zimmermann, Slovenjebistričan, Volkmerjev učenec, ki je (»als Staats- und Weltmann bekannt«) bil pozneje škof labodski, pa poleg Wartingerja Gottweiß.

Drugi člani kružka mi niso znani, a to vem, da so Wastl, Perger, Zimmermann bili po času rojstva najožji vrstniki Naratu, in več nego verjetno je, da je bil i on med »študenti-zarotniki« ali vsaj blizu njih.²

Velepomembna je sigurno činjenica, da je bil Naratu vrstnik Štefan Modrinjak, gojenec hrvatskih učilišč. Kar je Miklošič o samem sebi izpovedal, češ: »V Varaždinu neje bilo narodnega buditelja; no raba slavenščine v školi učila me je, da sem slavenski jezik v školi in življenju više ceniti znal, nego je to pri fantih biti moglo, ki so prihajali iz nemških škol v gimnazijo«, to pač smemo prenesti tudi na Modrinjaka in njegovo razmerje do Narata.

¹ To nam poroča vnuk gospe Wastlnove, Hofrichter v »Lebensbilder aus der Vergangenheit« (Graz, 1863), str. 37.—39. (in 46.—47). Poročilo je jako važno in zanimivo, ker nam kaže, kako je francoski prevrat zrevolucioniral tudi slovensko mladež; zato ga v dodatku ponatisnem v nadaljnje izsledovanje.

² Wastl je bil rojen l. 1775. ter je, dovršivši filozofijo, vstopil l. 1776. za akcesista pri stanovskem knjigovodstvu v Gradcu. (L. 1800. je njegova mati, vdova po blagajniškem činovniku, bila pač že mrtva; zakaj tedaj

Od druge strani pa je po vsej priliki Harman, Kranjec po rodu, prinesel tja na sever tudi glas o Vodniku, njegovih Pratici in Novicah. In še trikrat so se vršili Kavčičevi slovenski izpiti na gimnaziji, ko je Narat že kaplanoval v Mariboru.

* * *

»Als Hilfsquellen benützten wir verschiedene slawische Grammatiken und Lexica — polnische, böhmische, kroatische und — sogar russische«, nam zatrjuje Modrinjak.

Od kod in kako so poznali hrvatske slovnice in slovarje, tega ni treba razkladati; druga pa je s poljskimi, češkimi in ruskimi knjigami.

Usoda Poljske, ruska vojska na poti v Italijo, češki jezikoslovni preporod — to troje je brez sumnje delovalo tudi na Narata, Modrinjaka in prijatelje.¹

Bila je sploh to doba, ko so na raznih krajih slovan-
je stanoval v Elisabethg. 106). Perger rojen 1776, Zimmermann l. 1777, a Narat tudi 1777 in Modrinjak 1774, Gottweiß pa 1779.

O Wastlnu in Zimmermannu poroča Wurzbach: »Mit Ignaz Zimmermann, dem späteren Fürstbischof, verband ihn (sc. Wastlna) innige Freundschaft, er stand mit ihm als seinem ehemaligen Schulkameraden und Jugendfreund, im vertrautesten persönlichen und schriftlichen Verkehr«. A Hofrichter (op. cit.) str. 31.: »Zimmermann gehörte als Student einem Kreise an, von dem schon die Rede war (misli gotovo na str. 9.) und aus welchem tüchtige Männer für Staat und Wissenschaft hervorgingen«. A na oni str. 9.: (Wartinger und Gottweiß) gehörten einem Kreise an, von dem später die Rede sein soll (str. 37!). Josef Wartinger verließ ihn, eben in Marburg seine Bestimmung suchend, zuerst, aber er galt in selbem als der eifrigste Vertheidiger der Menschenrechte, wie er auch später noch oft in vertrauten Kreisen sich bitter gegen physische und psychische Tyrannei aussprach«. Wartinger je prišel v Maribor l. 1802, a Gottweiß 1803.

¹ O Modrinjakovem slovanskem obzorju nam svedoči njegova pesem »Božica Slovenka« (natisnjena v Zborniku Matice Slovenske 1904, str. 237—239).

O početkih zanimanja za Ruse v dobi okoli 1800 gl. Popotnika 1902, 173. Kako je pozneje zmagoslavje rusko (1812) navduševalo na pr. Jarnika, nam kažejo njegova pisma (Jagič, Neue Briefe).

skega sveta klili slovarji; Vodnik, Stulli (1801), Voltić (1803), Dobrovský (1802), in Linde (1807), so tega priče.¹

Naj tu dodam še par poročil: dr. Jos. Muršec (r. 1807 v Bišu v Slov. goricah) piše v svoji rokopisni avtobiografiji: »5 let starega so me mati poslali k županu, očetu Simerlu po vojake, ktere bi imeli prenočiti, da bi jih domo privedel. (Oča pa so morali z vozom po vojaško spravo.) Smehlaje in muzaje stopa 12 ruskih vojakih za menoj — svojim velikanskim vodjom. Prišedši ž njimi k plitvemu potokecu ga bos prebredem, vojaki pa so prek in še noter skakali in se radostno smejali . . . Že dijak, sem onih dvanajstero Rusov nekikrat omenil; oča so pristavili: »Z Moskoviti smo lahko govorili.«

Nadalje nam pripoveduje Radoslav Razlag (Zora, jugoslavenski zabavnik 1852, 135) o Kolomanu Kvasu (rojenem 1790): »Prvo ga probudi slučaj, da se godine 1807 sastane s ruskimi Štajersku prolazečimi vojaci, s kojimi se podobro sporazumi naš narod.«

¹ Izmed slovanskih slovarjev, ki so se snovali v začetku 19. veka, sega krajnski primeroma jako daleč nazaj — Le Stulli je v svojih začetki starejši.

Vodnikov slovar je bil nastavek Kumerdejevega truda, a Kumerdej je že l. 1779. govoril članom »Academiae operosorum Labacensium«: *Meine Herren! . . . wir wollen ein Wörterbuch, die Grundlage zur Sprache, mit gemeinschaftlichen Kräften verfertigen*«. Potem pa se je stvar počasi vlekla; prvi javni glas o Vodnikovem delu je prinesel dne 11. avg. 1802 (št. 63.) brnski list »Patriotisches Tageblatt«.

Ta prva javna vest o Vodnikovem slovarju se sicer omenja, a nikjer ne nahajam nje natančnejše vsebine; zato jo hočem tu ponatisniti; glasi se namreč:

An die Herren Linde und Wodnigg, in Betreff eines slavischen Wörterbuchs. — Herr Linde, Bibliothekar Sr. Durchlaucht des Herrn Fürsten Czartorisky in Wien, gibt ein polnisches Wörterbuch nach Adelung heraus, und nimmt dabei vergleichende Rücksicht auf alle slavischen Sprachen. Die bisherigen Bemühungen des Herrn Linde erhielten den ungetheilten Beifall der Gelehrten, und wurden auch in die Jenaer Literaturzeitung mit Auszeichnung aufgenommen.

In Laybach lebt ein Leksikograph der krainerischen Sprache (auch eines slavischen Dialekts!) der aber seine Arbeit noch unter der Hand hat. Er ist Professor der Poetik und heißt: Valentin Wodnigg.

Da Herr Linde alle slavischen Sprachen vergleicht: so kommt nun auch die krainerische an die Reihe. Gewiß wird und muß Herr Linde wünschen, etwas Wahres und Richtiges von dieser Sprache zu wissen. Alles, was bisher darüber ist geschrieben worden, ist fehlerhaft; — auch würde ihm wohl schwerlich jemand bessere Auskunft geben können, über alles, was er nur hierinfalls wünschen könnte, als dies Herr Wodnigg wirklich zuthun imstande ist. —

To pa sedaj lahko trdimo: pred dobrimi 100 leti so naši jezikoslovci v Ljubljani (Kumerdej, Japelj, Vodnik), v

Nun weiß ich von guter Hand, daß sich Herr Wodnigg nicht nur gern zu aller Hilfeleistung herbeilassen würde, sondern dies thun zu können sogar wünscht; indem ihm diese seine Muttersprache am Herzen liegt, und er darüber nicht gern etwas Falsches, besonders in einem beifallswürdigen Werke, ausgebreitet wüßte.

Im Namen dieses Zweiges der Literatur wünsche ich daher, daß diese beiden würdigen Männer sich in Rücksicht dieses Gegenstandes; einander näherten, und sich darüber in Korrespondenz setzten. Ich würde selbst diese literarische Bekanntschaft in Wien eingeleitet haben allein da mir die Adresse des Herrn fürstlichen Bibliothekars Linde nicht bekannt ist, ich auch zu wenig Muße habe, ihn aufzusuchen: so bitte ich ihn hier öffentlich, entweder unmittelbar an Herrn Prof. Wodnigg in Laibach zu schreiben, oder seine Adresse an das patr. Tageblatt gefälligst einzusenden.

Wien den 7. Julii 1802.

G.

Nato je Linde v istem časopisu z dne 30. oktobra 1802 (št. 86.) objavil svojo »Antwort auf die an mich und Herrn Wodnigg geschehene Aufforderung:

Freundschaftliche Hülfe kann einem, besonders da, wo man ihrer recht dringend bedarf, nicht anders als sehr erwünscht kommen. Ich eile daher, Ihnen meine Adresse mitzutheilen, indem ich bemerke, daß, ob ich mich gleich der thätigsten und huldreichsten Unterstützung Sr. Durchlaucht des Herrn Fürsten Czartoryski erfreue, ich gleichwohl nicht fürstlich Czartoryskischer, sondern gräflich Ossolynskischer Bibliothekar in Wien bin, und daß mir unter diesem Titel jedes Schreiben sicher zukommen wird.

Wien den 18ten August 1802.

M. Samuel Gottlieb Linde

gräflich Ossolinskyscher Bibliothekar, der gelehrten Gesellschaft in Warschau Mitglied.

Ali se je korespondenca začela, mi ni znano. Med svojimi viri navaja Linde za »kranjsko narečje«: Bohoriča in Pohlina, za »windijsko narečje«: Migiserjev »Dict. 4 linguarum« (1744), celovško gramatiko iz l. 1758, Zelenkovo slovnico in Gutsmanovo (1799). Kranjsko narečje imenuje »dijalekt, ki ga govore v Kranjski, malo različen od sosednega vindijskega«, a vindijski mu je »dialekt v Stiriji itd., bližnji sosed kranjskega, zato čestokrat od njega nerazličen«. Ta ločitev »kranjskega« in »slovenskega« jezika ni vsaj v duhu poznejšega Vodnika.

Že prihodnje leto (1803) piše Linde radi Megiserja Japeljnu v Celovec (Ljublj. Zvon 1886, 125—126).

Celovcu (Japelj) in na Štajerskem (Narat in tovariši) že rabili onodobno jezikoslovno literaturo drugih Slovanov.

Bili so Slovenci, ker so vedeli, da so Slovani.¹

* * *

Prvi zvezek Lindejevega slovarja je izšel sicer šele l. 1807, a delal ga je Linde že davno prej; v predgovoru čitamo, da je slovník začel že v Lipsku, malo ga nadaljeval v Varšavi, a da se ga je na novo lotil, ko je koncem l. 1794. prišel v hišo grofa Osolinjskega za knjižničarja — Osolinjski mu je pri delu bil to, kar Cojz Vodniku. —

Dobrovski je začel svoj slovar l. 1798, Stulli je svojega izdelal v dobi od 1760—1782 (tiskan 1801—1810).

¹ Katere poljske, češke in ruske knjige so rabili Narat in tovariši, o tem moremo le v obče govoriti, oziraje se na takratno jezikoslovno literaturo drugih Slovanov in pa na znani zgled Kumerdejev, Japeljnov in Vodnikov.

Kumerdej je rabil: za poljščino Ivana Monete »Enchiridion Polonicum« (1774), Gregorij Cnassij »Thesaurum Latino-Polono-Germanicum« (1780), Mihaela Abrahama Trotza »Nouveau Dictionnaire François-Allemand et Polonois« (I—IV, 1771); — za češčino: Konstancijevo češko slovnico (1705), slovnico iz l. 1739., Maks. Šimka »Priročno knjigo za učitelja češke literature (1785) in »Dictionarium von dreyen Sprachen« (1722); — za ruščino: Lomonosovo slovnico (1764), »Anfangsgründe der russischen Sprache, dem Weißmanischen Teutsch-lateinischen und russischen Lexikon beigebunden (1731), Jakoba Roddeja slovnico in slovar (1773, oz. 1784), Svjetsko školo od Le Nobla (Svjetskaja škola, Le Noble, 1761). [Ta dela so navedena v njegovem rokopisu »Versuch Einer Historisch-kritischen Krainisch-Slavischen Grammatik. 1791«, v ljublj. licejski knjižnici Mscr 347].

Japelj je rabil poleg mnogih slovarjev: za poljščino slovnico J. L. K. Bina (1790), Aleksandra Adamoviča in Ivana Monete (v priredbi Vogelovi); — za češčino slovnico in slovar Karla Ignacija Thama (1801, oz. 1799), Pohlovo »Böhmische Sprachkunst« (1776); — za ruščino Lomonosova, Roddeja. (Po rokopisu »Slavische Sprachlehre« 1807, v ljublj. knjižnici.)

Vodniku so služili poleg hrvatskih (Jambrešiča, Belostenca, Della-belle, Stullija) Trotz, Tham, Tomsa, Dobrovský, Rodde, Haym, l. 1704 v Moskvi tiskani »Dictionarium trilingue (Laibacher Wochenblatt, 1806, XXV—XXVI.)

Kumerdej, Japelj, (Linhart) in Vodnik so po slovanske knjige segali v bogato zakladnico knjižnice barona Cojza, ki jim je bil plemenit mecen.

Ko se je Japelj preselil v Celovec, si je pač sam nabavljal slovanske knjige; to se razvidi iz pisma, ki ga je l. 1803. pisal Poljaku

To je lik Ivana Narata, stoječ med »reprezentanti duha slavenskog od prošaste dobe«, ki jih slavi Stanko Vraz.

Izraziteje se nam odraža brezdvomno s splošnega ozadja, ki ga je očrtal pevec cerovski; ipak je še mnogo nejasnega na njem in mnogo negotovega.

Nadaljnja izsledovanja bodo morebiti kdaj dotirala, kar je tu še nedognano, potrdila, o čemer tu samo ugibljemo, in tudi popravila, kar trdimo.

D o d a t e k.

Zgoraj omenjeni »kružok revolucionarnih študentov« nam opisuje Hofrichter tako-le:

An der alten Eggenbergerstraße in Graz, wo sich diese in die neue Annastraße mündet, steht noch ein kleines unansehnliches Häuschen (sogar ebenerdig nur), und nimmt sich gegen die Prachtbauten dieser neuen Welt in nächster Nähe gar sonderbar aus. Dasselbe gehörte in den letzten Jahren des vorigen Jahrhunderts der Großmutter des Schreibers dieser Zeilen (sc. gospa Ceciliji Wastlнови), die von einer kleinen Pension und dem Ertrage des Gärtchens dabei lebte. Unter ihrem Schutze versammelten sich damals darin oft junge Leute, die sich ursprünglich ihrem Sohne, der später in der literarischen Welt eine Rolle spielte (L. H. Wastl) anschlossen, besprachen dort die Tagesereignisse, die Erscheinungen in der Literatur usw. und waren oft sehr guter Laune, wie es die Jugend und Freiheit mit sich bringt. Daß aus diesem Kreise später selbst Männer von hohem (innern und äußern) Werthe hervorgingen, wäre nur zu erwähnen, weil alle vielstockigen Häuser der neuen Hauptstraße zusammen, jetzt vielleicht nicht solche Männer zählen!

Hätten die Herren »Maßregler« der damaligen Zeit gewußt, daß sich da allabendlich »Studenten« versammeln, die großen Begebenheiten der Zeit (besonders den Gang der Revolution in Frankreich) erzählen, über Kant'sche Philosophie und Naturrecht ohne vorgeschriebenen Commentar verhandeln, die neuesten Erscheinungen der Literatur und Politik des In- und Auslandes frei besprechen u. s. w. — ja zeitweise sogar Trink- und andere Lieder ertönen lassen — wären diese Bestellungen »im Garten« wohl eingestellt oder sie selbst Alle bald sammt und

Lindeju; prosi namreč Lindeja, naj ga posluži z lužiško-srbsko in slovaško slovnico, »die ich zu Wien nicht zu kaufen bekam« (Ljublj. Zvon 1886, 126).

Kdo bi bil na Štajerskem tak mecen, ki bi Naratu in prijateljem oskrboval slovanske knjige? Ne poznamo ga.

sonders unsichtbar geworden, und hätten ihre Bestimmung in entfernten Regimentern oder beim Fuhrwesen (ein schon damals beliebtes Auskunftsmitglied für solche Fälle) gefunden — wie es bekanntlich so vielen unvorsichtigen jungen Leuten erging — statt sie später Alle zu hohen Ehren kamen oder durch innern Werth und stilles Wirken glänzten.

Unter diesem jungen Volke herrschte oft die heiterste Laune, besonders »wenn etwas vom Hause«¹ kam (die meisten waren aus Untersteier zu Hause), wie im Wissen herrschte im Genießen dann ein Communismus, und wenn die Eltern des Einen oder Andern was schickten (ein alter Studentenbrauch) wurde Commers gehalten, statt philosophirt oder disputirt. Hätten Herr von Thugut und seine Helfershelfer davon gewußt, sie würden darin den Untergang der österreichischen Monarchie gewittert und dieser Unterhaltung »im Garten« bald den Garaus gemacht haben — Großmütterchen aber schloß die Balken, bereitete »die windischen Vögel« zu und wechselte fleißig die Flaschen, ohne im Singen ein staatsgefährliches Symptom zu finden, erntete aber auch die Anerkennung dafür, daß ihr dies »junge Volke«, wie sie es stets nannte, Mann für Mann bis zum letzten Augenblicke in Liebe und Verehrung ergeben war.

Die meisten dieser Studenten waren Slovenen (wenigstens aus den »untern Gegenden« zu Hause), vertrugen sich aber ganz gut mit ihren deutschen Kollegen . . .

Nato podaja sliko Kopertina Navršnika in Alojzija Pergerja, ki sta bila oba v krogu »na vrtu«.

II.

Nastanek in prvo izdanje Murkovih jezikoslovnih del.

(1829—1833.)

Še živé, ki so ga poznali, hoškega dekana Antona Murka! Ko je na starega leta dan 1871 umrl, so se pač spomnili, da je bil to nekdanj »scriptor slovenicus« — nekdanj! Zakaj skoro 30 let mu je praznovalo pero in 40 let je do njegove smrti poteklo, odkar je zašumelo prvič njegovo ime po slovenskem gaju.

Vsi, ko so dovršili srednjo šolo, vedo, da je Murko v Prešernovih (Vrazovih) časih, v tridesetih letih minulega veka

¹ Prevod slovenskega izraza: »z doma!«

spisal slovnico in slovar, oboje epohalno v zgodovini slovenskega jezika.

Vprašam: »Kdaj jih je izdal? Kak jim je naslov?«
Odgovor: »1832 oz. 1833. Natančni naslov je najti v literarno-zgodovinskih in bibliografskih spisih.«

Toda žalibože se nam zmedejo letnice in naslovi, ako si jih pogledamo v »Letopisu Mat. Slov.« 1880, 239 ali v Pleteršnikovem slovarju XIV.—XV. ter jih primerjamo s podatki po drugih knjigah, na pr. v Simoničevi Bibliografiji.

Skušajmo malo natančneje določiti nastanek in izdanje Murkovih jezikoslovnih del!

A.

Tisk in izdanje.

§ 1.

Poziv Ferstlnove knjigarne.

V dobi, za kojoj nam gre (okoli 1829), knjigar ni bil baš v zadregi, če mu je bilo treba postreči s slovensko slovnico; osobito je bila na Štajerskem na razpolago Danjkova slovnica (1824), prodajal pa se je v Gradcu tudi Metelkov »Lehrgebäude« (1825).¹

Teže mu je bilo kupca poslužiti s slovenskim slovarjem; Pohlín je bil že davno — obsojen in jedva v trgovini dobiten; Gutsmanova je pač še l. 1829. ponujala graška knji-

¹ »Steyermärkisches Intelligenzblatt zur Grätzer Zeitung z dne 4. in 18. marca 1828 je prinesel »Literarische Anzeige für Freunde der slowenischen Literatur«, češč. bei Damian und Sorge, Buchhändlern in Grätz, Sporgasse Nr. 89 ist zu haben: Lehrgebäude der slowenischen Sprache . . . von Fr. Metelko . . ., razen tega Potočnikove »Svete pesme« in več Zalokarjevih del. Naznanilo pravi, da je Metelkova slovnica »(ein) vortrefflich geratenes Werk, wie sich der rühmlichst bekannte Hr. Dobrovsky in einem Schreiben an den Herrn Verfasser ausdrückt und welches Hr. Schafarik in seiner Geschichte der slavischen Sprache und Literatur unter die besten bis jetzt erschienenen slavischen Grammatiken zählt . . .« Gutsmanova slovnica je bila baš leta 1829. šestič izdana.

garna Damian & Sorge,¹ a ta slovar se je zdel že »sehr wortarm« in slov.-nemškega dela skoraj ni bilo.

Narat je utonil, Jaklinovo in Vodnikovo delo so zadržale časov sile, Primic je obtičal, Danjkov tobožnji izdelek še ni zagledal belega dne.

Čim teže pa je bilo dobiti slovenski slovar, tem bolj se je moralo množiti povpraševanje po njem, odkar so spričo novega duha tudi vladajoči krogi začeli uvaževati slovenski jezik ter je z l. 1823. zopet oživela stolica slovenskega jezika na graškem liceju (vseučilišču).

»Častniki in uradniki so pogosto izpraševali po slovenski gramatiki in slovenskem besednjaki . . .«² Tej opetovano občutni potrebi je bilo treba doskočiti.

* * *

Ko se torej razmere bile take, je bilo čitati v »Steyermärkischem Intelligenzblattu zur Grätzer Zeitung« od ponedeljka, dne 1. junija 1829 sledeči poziv:

Aufforderung.

Die Ferstl'sche Buchhandlung in Grätz wünscht zu verlegen ein:

Deutsch = Wendisches Wendisch = und Deutsches

Taschenwörterbuch,

nach der Art und Weise, wie auch nach dem Umfange der Leipziger Tauchnitz'schen Taschenwörterbücher von der Deutschen, Englischen und Italischen Sprache bearbeitet; mit Aufführung aller Wendischen Dialecte in Steyermark, Kärnten und Krain (Innerösterreich);

¹ »Steyermärkisches Intelligenzblatt zur Grätzer Zeitung« z dne 4. aprila 1829; knjigarna je prodajala ta Gutsmanov slovar iz l. 1789., »in marmorirtes Papier steif gebunden«, za 4 fl 15 kr CM.

² Dav. Trstenjak v »Zori« 1872, 24.

und mit zwey grammatikalischen Einleitungen (kleine Sprachlehren), für Deutsche zum Deutsch = Wendischen Theile zur Erlernung der Wendischen Sprache, für Wenden zum Wendisch = Deutschen Theile zur Erlernung der Deutschen Sprache, für welche fleißige Bearbeitung sie einen sehr anständigen Ehrenlohn (Honorar) biethet, wie überhaupt sie sich zur

Drucklegung von Original = Handschriften empfiehlt.

Grätz im Juny 1829.

Joh. Lor. Greiner,
Besitzer der Ferstl'schen Buchhandlung.

Iz poziva povzemamo:

1. Knjigarna je želela žepni, priročni slovar s slovenskim uvodom.

2. Kakor je gotovo, da je pozivu prvi in vnanji povod bilo povpraševanje po slovenskem slovarju,¹ je vendar tiskarna hotela imeti tudi slovar in slovnico za priučenje nemškega jezika; namera, ki jo kaže poziv, sega torej čez očitvidno prvotni povod.

3. Knjigarna je poudarjala vsa notranjeavstrijska narečja, torej vseslovenski značaj slovarja; v tej želji smemo videti reakcijo zoper Danjka pa tudi Metelka, ki sta uvaževala prvi le iztočno-štajersko, drugi kranjsko govorico. S tem je pa knjigarna prav za prav že a priori ustanovila črkopis — niti v danjčici niti v metelčici ni mogel pisati tisti, ki je hotel želji knjigarne ustreči ter se ozirati na vsa slovenska narečja.

¹ Prim. zgoraj navedene besede Dav. Trstenjaka. Murko sam pravi v uvodu slovnice (VII), da se je lotil dela, »um einem bisher mehrfach fühlbaren Bedürfnisse abzuhelfen«; ta trditev, ki je sicer locus communis tudi nepotrebnim knjigam, je tu verodostojna. Glej še sledečo opombo!

Kdo je tiskarni v tej zadnji stvari svetoval, tega ne vem. Vsekakor je bilo tako misel lahko spočeti spricho debat, ki so se o črkopisu vršile že izza l. 1827. (javno v graškem »Der Aufmerksame« in ljublj. »Illyr. Blatt«). —

Ta poziv je bil nekaj posebnega, novega, nekaj takega, kar bi bilo par desetletij prej v Gradcu nemogoče. Da knjigarna javno razpisuje slovenski slovar in obeta zanj »pošten honorar!«¹

Vstajali so pač novi časi in knjigarna je z njimi računala.

Zajedno naj bi poziv obistnil nakano, ki jo je imela knjigarna že izza leta 1828 in ki jo razkrivajo tudi zadnje besede poziva samega, namreč, zalagati le izvirna dela.

V »Steyermärkischem Intelligenzblattu« z dne 10. nov. 1828 (in pozneje parkrat) je čitati to-le naznanilo Ferstlnove knjigarne: »Nachdem Endesgenannter von nun an seine Verlagsunternehmungen nur bloß auf Originalwerke (Manuscripte) ausdehnt, so empfiehlt er sich den T. H. H. Verfassern derselben zu deren Verlagsübernahme gegen solide und prompte Honorierung, verbunden mit sorgfältigster Beachtung auf typographisch-elegante Ausstattung in Papier und Druck. Joh. Lor. Greiner.

Iz tega splošnega načrta je spricho istinitih popraševanj potekel konkretni poziv na slovenski in nemški slovar.

Inicijativa za prvi vseslovenski slovar gre torej razvoju Ferstlnove knjigarne.²

¹ »Es ist eine erfreuliche, und in unseren Gegenden fast neue Erscheinung, daß die Ferstl'sche Buchhandlung in Grätz, um der Nachfrage zu genügen, die slavischen Gelehrten öffentlich zur Ausarbeitung eines Wörterbuches aufforderte«, je zatrjeval Kopitar, poročajoč o Murku (»Österr. Beobachter« z dne 11. okt. 1832 in »Der Aufmerksame« z dne 16. okt.).

² V Intelligenzblattu z dne 31. jan. 1829 je čitati sledeče »Svarilo«: Nachdem schon mehrmahls in der Untersteiermark auf meinen Namen Geldbeträge ohne meinem (!) Wissen und Wollen entlehnt wurden, so erkläre ich hiemit öffentlich, daß ich solche Beträge, die ohne einer (!) von mir eingehändig unterfertigten Anweisung an wem (!) immer ausbezahlt werden, nicht erstatte. Joh. Lor. Greiner, Buch-, Kunst-, Musikalien- und Papierhändler. — Tudi zgoraj podana poziva kažeta včasih čudno slovnicu.

Poziv na sestavo slovarja in slovnice je objavljen le enkrat; iz tega smemo pač sklepati, da je bil odziv hitro za njim.

»Greiner naprosi Murka, ki mu je bil znan kot z umom nadarjen mladenič, naj se loti sestave slovenske slovnice«, pripoveduje Davorin Trstenjak (Zora 1872, 24). Pa najsi je Greiner Murka naprosil, ali se je Murko sam ponudil,¹ to je verjetno, da drugih ponudeb sploh ni bilo; Danjčičarji poleg svojega načelnega naziranja o črkopisu in knjižnem jeziku pozivu niso mogli slediti, na Koroškem pa je Jarnik delal za Kleinmayerjevo knjigarno v Celovcu. (Prim. spodaj B, § 3.!)

§ 2.

Naznanila knjigarne o dovrševanju Murkovega slovarja in slovnice.

Do maja meseca l. 1831. je Murkovo delo dotle dospelo, da je knjigarna mogla vabiti na predplato; v »Steyermärkischem Intelligenzblattu« z dne 25. maja navedenega leta je naznanila, da izide Murkov »Slovensko-nemški ino nemško-slovenski Ročni besednik, zraven kratkega navuka za Nemce« do konca tega leta na 25—30 tiskanih polah.²

¹ Misel je ležala v potrebah in duhu onega časa. Važna je Murkova izjava v uvodu slovnice, ki sem se je taknil že v predpredzadnji opombi, ki pa jo moram tu dopolniti: »Um einem bisher mehrfach fühlbaren Bedürfnisse, wenn auch nothdürftig, abzuhelfen, habe ich aufgemuntert durch die . . . von Seite der Fr. Ferstl'schen Buchhandlung ergangene Aufforderung, ein . . . Wörterbuch zu schreiben angefangen . . .« Ali je Murko že prej mislil na slovar in mu je Ferstl'nova ponudba le prišla prav?

Gl. § 1. v poglavju C, predzadnjo opombo!

² Naznanilo knjigarne z dne 25. maja (ponovljeno 1. in 9. junija) 1831 se glasi: Pränumerationsanzeige von der Franz Ferstl'schen Buchhandlung (Joh. Lor. Greiner) in Grätz. Im Verlage dieser Buchhandlung erscheint: Slowenisch = deutsches und deutsch = slowenisches Handwörterbuch, nebst einer kurzen slowenischen Sprachlehre für Deutsche. Nach den Volkssprecharten in Steyermark, Kärnten, Krain, und in den westlichen Districten von Ungarn, bearbeitet von A. J. Murko. (25—30 Druckbogen in Kleinquart zu 32 Spaltseiten stark). — Šlovénfko-némfhki ino

Dne 23. januarja 1832 (istotako dne 28. januarja in četrtega februarja) je naznanil »Steyermärkisches Intelligenzblatt zur Grätzer Zeitung« subskribentom Murkovega slovarja, da je izšla slovnica na 14 polah in slovensko-nemški

némfiko-slovénfki Rózhni befédnik, sraven kratkega navuka sa Nemze. Kakor se flovénfhina govori na Shtajerkem, Korófhkem, Krájnkem, ino v' sahodnih stranih na Vogerfkem. Slofhil A. J. Murko. — Gemäß meiner Aufforderung zur Verfassung eines slowenisch-deutschen und deutsch-slowenischen Wörterbuchs für alle Sprecharten der vormahls inner-österreichischen, nun steyerisch-illyrischen Slowenen, welche ich vor zwey Jahren in den öffentlichen Blättern dieser Länder bekannt gab, erscheint nun das oben angezeigte Wörterbuch, als das erste und dermahlen einzige in diesem Sprachfache. Nächst der äußerst mühevollen Arbeit des Verfassers (denn jeder Anfang ist schwer, besonders, wenn dem Bearbeiter so wenig Material zu Gebote steht, wie hier der Fall war, und er meist aus seinem eigenen Sprachreichthum zu schöpfen gezwungen ist) verdankt dieses Werk sein besseres Gelingen den gütigen Berathungen und Unterstützungen des Herrn Kopitar, Custos an der k. k. Hofbibliothek zu Wien, sowie die besondere Correctheit des Werkes durch die genaueste Correctur; erstlich, des Verfassers selbst, dann durch Herrn Quaß, Professor der slowenischen Sprache zu Grätz, verbürgt wird. Uebrigens bedarf es wohl kaum einer besonderen Ueberzeugung, daß ein solches Wörterbuch für Jeden, der in den herrlichen Gebiethen der Slovenen als Priester, Beamter, Arzt, Schulmann oder als Militär, kurz in was immer für einem Stande wirkt und lebt, höchst nothwendig, ja geradezu unentbehrlich ist, wenn er seinem Berufe als vollkommen brauchbar entsprechen, oder doch kein Hälbling in seiner Gegend seyn will.

Um nun einerseits diesem Bedürfnis durch die möglichste Preisbilligkeit willfährigst entgegenzukommen, anderseits aber eine dem Bedarf entsprechende Auflagezahl bestimmen zu können, eröffne ich hiermit eine Subskription mit einer diese verbürgenden Vorausbezahlung von 1 fl CM. für das Exemplar, welche Unterzeichnung und Vorausbezahlung nur bis 1. July dauert. Nach Erscheinung des Werkes (bis Ende dieses Jahres) wird der Preis also berechnet:

I. Für die T. H. H. Subskribenten, welche schon 1 fl als Bürgschaft für sichere Abnahme bezahlt haben, und sich dadurch als Unterstützer dieser Unternehmung bewährten, wird dann der Druckbogen, in Kleinquart, auf weißes Papier mit neuen Lettern gedruckt, 32 Spalt-Seiten stark, nur zu 3 kr. CM. berechnet und erhalten die T. H. H. Abnehmer ihre Exemplare in steifen Einbänden, gut gebunden, geliefert.

del slovarja na 25 polah; »die dritte Abtheilung: das deutsch = slovenische Wörterbuch erscheint bis Ostern 1832, bis dahin auch der Subscriptionspreis dauert, welcher nach Ostern d. J. in den bedeutend erhöhten Ladenpreis übertritt«. Po-sebe zase se je pa prodajala očividno le slovnica.¹

Brezdvomno je torej, da je januarja meseca l. 1832. poleg slovnice bil tiskan tudi slovensko-nemški del slovarja ;²

II. Der Ladenpreis wird dann für den Bogen zu 6—8 kr. CM. festgestellt, und die Exemplare in dem daraus entfallenden Werte un-gebunden verkauft. Joh. Lor. Greiner.

Auch wird bey nachstehenden Buchbindern in beygesetzten Ort-schaften Unterzeichnungen und Vorhineinbezahlungen angenommen, und zwar: in Cilli bei Geiger, in Marburg bei Ferlinz u. Geist, in Pettau bei Spritzey, in Radkersburg bei Weitzinger u. a.

¹ Naznanilo v Intelligenzblattu se glasi: In der Franz Ferstl'schen Buchhandlung (Johann L. Greiner) in Grätz in der Herrengasse Nr. 199 ist erschienen: Von dem auf Pränumeration angekündigten A. J. Murko's Handwörterbuch der slowenisch = deutschen und deutsch = slowenischen Sprachen (!), nebst einer kurzen Sprachlehre für Deutsche, nach den Volkssprecharten der Slowenen in Steyermark, Kärnten, Krain und Ungarns westlichen Districten. Slovénfko-Némfhki . . . na Vogerfkim. I. die Sprachlehre, 14 Bogen stark. II. das slowenisch-deutsche Handwörterbuch, 25 Bogen stark. Daher belieben jene T. H. H. Subscribenten, welche einen Bürgschaftsgulden bereits erlegt haben, nachträglich für den Bogen dre y Kreuzer CM, auf milchweißen Velinpapier (Pracht-ausgabe) für den Bogen sechs Kreuzer CM., also im Ganzen nebst dem Umschlagsbogen für XXXX Bogen bey Abholung dieser beyden Abtheilungen in steifen Einbänden gut gebunden, zu erlegen: Für die ordinäre Ausgabe 2 fl. — Velinpapier-Ausgabe 4 fl CM. Die dritte Abtheilung . . . (gl. zgoraj v tekstu!). — Einzelne wird nun gegeben: Murko's slowenische Sprachlehre für Deutsche. Nach den . . . Grätz 1832 steif gebunden 1 fl. — Schönste Velinpapierausgabe 1 fl 45 kr.

Unterricht in der slowenischen Sprache wird von dem Verfasser dieser Werke ertheilt, weshalb sich in anfangs benannter Buchhandlung anzufragen ist.

² Dne 27. decembra 1831 je pisal šestošolec Caf svojim roditeljem iz Gradca: »Tiste slovenske bukve, tisti Wörterbuch skoro je dobiti, kak je (Divjakov) Anzek Vmarburgi pri Geisti ein Rainisch srebra že plača. Toti Wörterbuch obstoji streh Bükv, no vala 3 fl 42 kr CM. Dvojne bukve se zdaj ob treh Kralah dobijo, ene pa obletencah.« (Zbornik Matice Slov., 1900, str. 181). — F. Geist je bil knjigar v Mariboru.

a gotovo pa je istotako, da do Velike noči tega leta nemško-slovenski del slovarja ni zagledal belega dne, da ga sploh ni bilo celo leto 1832., izšel je marveč še le 1. 1833.

Ferstlnova knjigarna je v teh letih očitvidno dobila veselje za trgovino s slovenskimi knjigami. Naznanjajoč kompletno¹ Murkovo delo (oba dela slovarja in slovnico), je v »Steyermärkischem Intelligenzblattu« z dne 29. julija in 5. avgusta 1833 javila, »daß in obgenannter Buchhandlung von nun an ein möglichst vollständigstes Lager der kärntnerisch-krainerisch-steyerisch-slovenischen Literatur aufgestellt ist und dieses Fach der Literatur als eine besondere Geschäftsabtheilung mit vaterländischer Lust und Liebe also gepflegt und erhalten wird, daß sowohl die älteren als die neueren, wie auch die neuesten Produkte dieser Zunge immer vorrätbig um die Lokal-Originalpreise zu haben sind«.

§ 3.

Podatki o času tiska v knjigah samih.

Nekoliko podatkov o tisku nahajamo v knjigah samih.

Uvod slovnici je pisal Murko »Wien im November 1830«; kakor je naravno, je pisal ta uvod, ko je bila slovnica že dovršena; to se mi zdi nedvomno spričo sledečih njegovih besed: »Ueber die Einrichtung des Wörterbuches selbst, dessen erster Theil nächstens, der zweite aber um Ostern künftigen Jahres (1832) die Presse verlassen dürfte, werde ich beim Erscheinen desselben am gehörigen Orte das Nöthige angeben« (str. VIII.) in zopet: »Ich habe wichtigere Verschiedenheiten und Abweichungen in dem

¹ Podatki o ceni v tem naznanilu: »(Murkov besednik) II Theile, gebunden 4 fl. — Velin-Papier Ausgabe 5 fl. — Dessen (sc. Murkova) Theoretisch-praktische slovenische Sprachlehre für Deutsche nebst Gesprächen und slovenischen Übersetzungsaufgaben. Gebunden 1 fl. Alle III Bände zusammen (das Wörterbuch und die Sprachlehre) kosten gebunden 4 fl 30 kr, Velinpapier Ausgabe 6 fl.«

deutsch = slowenischen Teile des Wörterbuches . . angezeigt und in gegenwärtiger Sprachlehre diese nähere Bezeichnung unterlassen, weil sie dann beim Erscheinen des Wörterbuches nachgeschlagen werden kann« (str. X.) in tretjič: »Ich habe . . . ein slowenisch = deutsches und deutsch = slowenisches Wörterbuch zu Schreiben angefangen, zu dem vorliegende Sprachlehre die Einleitung bildet und zu dessen leichterem Gebrauche unentbehrlich seyn wird, weil sie so Manches ausführlich abgehandelt enthält, was im Wörterbuche, wie natürlich, nur kurz angedeutet ist, oder als bekannt vorausgesetzt wird . . .« (str. VIII.)

Iz teh izvajanj Murkovih sklepam:

1. slovnica je dodelana (»gegenwärtige, vorliegende Sprachlehre«);

2. pisec pa izdeluje tudi slovar in sicer oba dela (»ich habe ein slowenisch-deutsches und deutsch-slowenisches Wörterbuch zu schreiben angefangen«); izdelovanje je donekle že dospelo, tudi nemško-slovenski del (»Ich habe wichtigere Verschiedenheiten in dem deutsch = slowenische Theile . . . angezeigt . . .« a

3. dodelan še ni noben del: prvi del utegne iziti »nächstens«, drugi pa o Veliki noči prihodnjega leta (1832).

Predgovor je sicer datovan in (gotovo) tudi pisan novembra 1830, a v njem samem je zavzeto stališče leta 1831; zakaj »prihodnje« leto mu je leto 1832. Naravno! Murko se je v predgovoru postavil na stališče d o t i s k a n e g a dela, na stališče čitalca!¹

¹ To velja o časovnih podatkih predgovora; zato tudi pravi, da je poziv Ferstlnove knjigarne izšel »vor nun mehr als zwei Jahren«; poziv je izšel 1. junija 1829, torej je izraz »vor nun mehr als zwei Jahren« rabljen s stališča jeseni 1831. (Na naknadne korekture teh podatkov med tiskom ni misliti; zakaj v tem slučaju bi bil pač tudi izpremenil datum »Wien im Nov. 1830«.)

Da je delo samo l. 1830. dospelo dotle, kjer si ga mislimo po predgovoru, priča tudi pogodba, ki jo je sklenil Murko z Greinerjem

4. Misli si je Murko očitno stvar tako: Slovnica in prvi del slovarja izideta tekom leta 1831, slovnica najprej, slov.-nemški slovar potem »nächstens«.

Kdaj bi bil ta »nächstens?« V tem oziru nam nekoliko pove naznanilo Greinerjeve tiskarne, ki ga čitamo na Slovnicu in sicer na vnani strani zadnje trde platnice; tam je naznanjeno celo delo v treh delih, namreč:

I. Die Sprachlehre, welche nun zu haben ist.

II. Das slowenisch = deutsche Handwörterbuch, welches bis Ende dieses Jahres beendigt wird.

III. Das deutsch = slowenische Handwörterbuch, welches bis Ostern 1832 erscheint.

Ako si mislimo, da je to naznanilo na platnici bilo tiskano, ko je delo (slovnica) bilo že tudi gotovo (dotiskano), je vidno, da je slovnica bila gotova tako kam do septembra 1831 (gl. prejšnjo opombo!) in je Murkov »nächstens« tolmačiti s koncem l. 1831.

V istini pa sta obe knjigi bili naznanjeni skupaj še le 23. jan. 1832.¹ Stvar se je torej zavlekla: slovnice ni bilo dobiti sredi 1831, slov.-nemškega slovarja še ne ob koncu istega leta, kamoli nemško-slovenski del o Veliki noči 1832. Zakaj da se je ta zadnji del zavlekel toliko, temu se čudimo tem bolj, ker je bil še celo v začetku l. 1832. obečan za Veliko noč.²

17. jul. 1830 (objavljena v slov. prevodu v Let. Mat. Slov. 1880, 231); v njej čitamo: »Gospod Ant. Murko, sedaj v Gradcu, prepušča gospodu J. Lovrencu Greinerju . . . svoj slovensko-nemški in nemško-slovenski slovar z ozirom na na narečja v Štajerju, v Korotanu in Kranjski s kratko slovnico za Slovence, da se morejo nemški in za Nemce, da se morejo slovenski učiti, v natis in založbo za vse poznejše natise«.

¹ Prim. Čafovo pismo v opombi na koncu § 2.!

² Naslanjaje se pač na naznanilo osobito na platnici slovnice, je Lubomir-Slomšek še dne 10. marca 1832 pisal v »Carinthiji«, daß der zweite Theil (des Wörterbuch) laut Ankündigung bis Ostern mit Sehn-sucht erwartet wird.

§ 4.

Letnice osobito na slovarjih.

Kjerkoli se imenuje Murkovo delo, povsod čitamo za Slovnico letnico 1832 (to se sicer ne zлага s tiskom, ali ta letnica stoji na vseh znanih primerkih, in dobiti je bilo knjigo res šele v začetku tega leta),¹ za Slovar (razen pri Pajku v Let. Mat. Slov. 1880, 239 in pri Pleteršniku) letnico: 1833.²

Ta zadnja letnica se pilega drugemu delu slovarja; prvi del pa je bil v knjigotrštvu naznanjen brž po Novem letu 1832, zato bi vsaj na tem prvem delu pričakovali letnico: 1832.

* * *

Dr. Pajek imenuje na omenjenem mestu slovensko-nemški del slovarja z letnico 1832 poleg nemško-slovenskega dela iz l. 1833.

Izprva sem imel letnico 1832 v Pajkovi navedbi za pomoto; a temu ni tako; sedaj poznam dva primerka, ki kažeta to letnico, eden je v mariborski gimnazijski, eden pa v ljubljanski muzejski knjižici.

¹ Jako čudno je pa to: zgoraj navedeno naznanilo na zadnji platnici slovnice je podano s stališča leta 1831., a na sprednji platnici je tiskana letnica 1832; to opreko si tolmačim tako: naznanilo na zadnji platnici je imelo služiti le za zasebno pojasnilo odjemalcem (tako rekoč namesto posebnega dopisa), pri letnici na prednji platnici in na naslovnem listu pa so posegli za eno leto naprej, da bi tako vse delo imelo eno letnico; načrt je bil pač ta: kompletno naj bi izišlo delo do Velike noči l. 1832; in to letnico naj bi nosili vsi trije deli celotnega dela, ki je bilo osnovano kot enota; osobito se je slovnica, zgolj uvod slovarju, ravnala po njem, ga čakala in sprejela letnico, ki bi sodila prav za prav le njemu.

² Cigale v uvodu Wolfovemu nemško-slovenskemu slovarju (VI), 1860; Miklošič v Slovenskem Berilu za osmi gimn. razred (52), 1881; Marn, Jezičnik XXIV. 26; Macun, Knjiž. zgod. Slov. Štajerja (109), 1883; Šket, Slovstvena čitanka (199), 1893; Glaser, Zgodovina slov. slovstva (II. 190, 257), 1895; Simonič, Slov. bibliografija (sub Murko), 1904.

To sta trdo vezana primerka; vnanji strani njunih trdih platnic sta potiskani z naslovom slovarja in sicer vnanja stran sprednje platnice s slovenskim, vnanja stran zadnje platnice z nemškim naslovom, a v tem slovenskem in nemškem naslovu čitamo letnico: 1832; nemško-slovenski del, enako opravljen, ima pa seveda letnico: 1833.¹

Naslovni list slovensko-nemškega dela teh primerkov notri v knjigi (pred tekstom) nima nobene letnice, ker je ta naslov bil — le provizoren.

§ 5.

Naslov slovarjev.

Naslov primerkov, ki nosijo (na naslovnem listu slovensko-nemškega in nemško-slovenskega dela) letnico 1833, je tak, kakor ga ima Simonič v Slov. bibliografiji sub Murko.²

¹ Vnanja stran sprednje trde platnice slovensko-nemškega dela ima slovenski naslov: *Slevénfko-Némfhki in Némfhko-Slovénfki Rózhni befédnik, sráven krátke flovénfke gramatike sa Némze. Kakor fe . . .*; slošil Anton Janes Murko. *Slovénfko-Némfhki Dél. V Gradzi 1832. V' salógi in . . .* Janes Lavre Greiner. — Vnanja stran zadnje trde platnice istega slov. nemškega dela: *Slowenisch = Deutsches und Deutsch = Slowenisches Handwörterbuch nebst einer kurzen slowenischen Sprachlehre für Deutsche. Nach den Volkssprecharten . . .*; bearbeitet von . . . *Slowenisch = Deutscher Theil. Grätz 1832. Verlag . . . Johann Lorenz Greiner.*

Nemško-slovenski del istih primerkov ima na vnanji strani prednje platnice nemški naslov: *Deutsch = Slowenisches und Slowenisch = Deutsches Handwörterbuch nebst einer kurzen slowenischen Sprachlehre für Deutsche. Nach den . . .*; bearbeitet von . . . *Deutsch = Slowenischer Theil. Grätz, 1833. Verlag . . . Greiner.* — Vnanja stran zadnje platnice nemško-slovenskega dela: *Némfhko-Slovénfki . . .*

² Ta naslov je bil tiskan na dvojnatem listu; prvi list ima na drugi strani slovenski naslov, drugi list pa na prvi strani nemškega. (Naslova sta torej tiskana na notranji strani dvojnatega lista). Slovenski ima ta red: *Slovensko-Nemški in Nemško-Slovenski ročni besednik, nemški pa obrnjeno: Deutsch = Slowenisches und Slowenisch = Deutsches Handwörterbuch. Seveda popolni naslov razen v bibliografskih pregledih (Simonič, Marn, priloga v Glaserju) ni naveden, a pomotoma je na prvem*

A ta naslovni list je bil brez sumnje tiskan še le na zadnje, ko je bil dotiskan že tudi nemško-slovenski del (torej leta 1833).

Slovensko-nemški slovar, dotiskan ob Novem letu 1832, je imel provizoren naslovni list brez letnice.¹

mestu večkrat imenovan nemško-slovenski del, oz. nemški naslov; nastanku slovarja primerno je pa marveč, navajati na prvem mestu slovensko-nemški del; to tudi edino ustreza redu, v katerem si sledita slovenski in nemški naslov na dvojnatem naslovnem listu. V pomotnem redu sta navedena oba dela v Janežičevi Slovnici 1854 (takrat je bil slovar že popolnoma razprodan!), v Miklošičevem Berilu za osmi gimn. razred, pri Macunu, pri Marnu, Glaserju; včasih izvira to odtod, ker je naslov naveden le v nemščini (kakor pri Marnu); kdor se je držal le slov. naslova (Sket), je pogodil zgodovinski red.

Marsikdo si je oba dela slovarja dal vezati v eno knjigo; v tem slučaju je mogel dvojnati naslovni list ostati ves spredi v začetku cele knjige; nastanku in naslovu slovarja primerno je postopal, kdor je na prvo mesto v knjigi postavil slovensko-nemški del (primerek ljubljanske licejske knjižnice V. 4, 19124). Drugi pa, ki so si tudi dali vezati oba dela v eno knjigo, so dvojnati naslovni list prerezali ter vsako polovico naslova deli pred dotični del slovarja; seveda se je pri tem lahko izgrešil prvotni red in vezal nemško-slovenski del z nemškim naslovom na prvem mestu (primerek ljubljanske licejske knjižnice VII. C, 34177, ki je bil nekdanj last Lovra Žvaba). Ločiti je dakako moral dvojnati naslovni list tisti, ki je hotel imeti vsak del kot knjigo zase (v ljublj. licejski knjižnici primerka sub II. Af, 6843 in 6842).

¹ Moja last je primerek s tem le naslovom:

Slovénfko-Némfki |in| Nemfko-Slovénfki |Rózhni befédnik, |sráven krátke| flovénfke gramátike sa Némze. — Slowenisch = Deutsches |und| Deutsch = Slovenisches |Handwörterbuch, |nebst einer kurzen |slovenischen Sprachlehre für Deutsche. — Právi predímik s' predgovorom vred |ho Némfko-Slovénfkem déli pridán, in fe imá naméto tega lífta pridjáti. — Der Haupttitel nebst Vorrede |folgt mit dem Deutsch = Slowenischen Theile nach, und ist dann statt| dieses Blattes einzuschalten.

Na zadnji strani naslovnega lista spodaj:

Natífk in papír od Andréja Lajkama dédizhev |naflédnikov|. Druck und Papier von den Andreas Leykam'schen Erben.

Na zadnji strani drugega lista, ki je na prvi strani prazen, čitamo:

Ta letnica pa je bila na platnicah, potiskanih z naslovom.

S tem je rešena opreka med navedbami Pajkovimi (Let. Mat. Slov. 1880, 239) in pa med podatki na pr. v Simoničevi Bibliografiji.¹

Zéle búkve, 50—60 natífkanih listov vélike, bodo v' tréh rasdélkih na svétlo dáne:

- I. Gramatika,
- II. Slovénko-Némfški dél in
- III. Némfko-Slovénfki del befédnika.

Das ganze Werk, 50—60 Druckbogen stark, wird in drei Abtheilungen heraus gegeben:

- I. Die Sprachlehre,
- II. der Slowenisch-Deutsche Theil, und
- III. der Deutsch-Slowenische Theil des Wörterbuches.

¹ Jaz sem povzel vse to s primerkov z izvirnimi trdimi platnicami v ljublj. muzejski in mariborski gimn. knjižnici, kojih slov.-nemški del ima provizoren naslovni list (gl. § 4.!).

Tudi Pajek je brezdvomno imel tak primerek slovarjev s potiskanimi izvirnimi platnicami in provizornim listom v slov.-nemškem delu in si je za Murkov životopis v Let. Mat. Slov. naslov obeh delov slovarja prepisal s platnic; to je jasno, 1. ker v naslovu slovensko-nemškega dela navaja letnico in sicer 1832, 2. ker ima v naslovu obeh delov dodatek: »zraven kratke slovnice za Nemce«, oz. »nebst einer kurzen Sprachlehre für Deutsche« — tega dodatka končni naslovi notri v knjigi nimajo; 3. ker ima v (nemškem) naslovu nemško-slovenskega dela besedo »bearbeitet«, dočim je v končnem naslovu le: Von . . . ; 4. ker navaja najprej tiskališče in letnico (V Gradci 1832 — Grätz 1833), potem šele založnika, dočim je v končnem naslovu red baš narobe. In sicer je prepisal Pajek naslov le s prednje platnice, ker ima za slovensko-nemški del le slovenski, za nemško-slovenski del le nemški naslov (pri tem zadnjem je pač le potoma izpustil besede: und Slowenisch = Deutsches).

Provizornega naslova, kakor sem ga navedel jaz v prešnji opombi, Pajek ni navedel celega, marveč le opombo iz njega: »Pravi predimik . . .«

Dvojnati list, ki nosi provizorni naslov in opombo »ZeLe bukve . . .«, je v Pajkovem primerku bil tako vlepljen, da sta se tikali potiskani stranici; zato pravi Pajek: »Na prvem listi (to je, na zadnji strani prvega lista, P. is.) stoji opomba: Cele bukve . . ., na naslednji strani (to je,

Kratek posnetek.

1. Prvega junija l. 1829. je Ferstlnova knjigarna v Gradcu izdala poziv na sestavo slovarja s slovniškim uvodom.

2. Julija meseca l. 1830. je Murko s knjigarno sklenil pogodbo.

3. Njegovo delo se je tiskalo l. 1831., 1832. in 1833.; po prvotnem načrtu pa bi bilo moralo kompletno biti izdano že do Velike noči 1832.

na prvi strani drugega lista) se bere: Pravi predimik . . . « Prav tako je v primerku ljubljanske muzejske knjižnice; nasproti temu pa je v mojem primerku dvojnati naslovni list vlepljen na robe, to je, najprej je list z naslovom na prvi strani, potem list z opombo (Zele bukve . . .) na zadnji strani (tikata se torej nepotiskani strani). —

Naznanilo knjigarne z dne 23. jan. 1832 govori le o trdo vezanih primerkih (subskribenti so dobili le take), a bili so dakako tudi broširani. (Slovnica je izšla menda le vezana; ne poznam primerka, ki bi ne imel izvernih plátnic.)

Moj slovensko-nemški primerek ima pač provizorni naslovni list, torej iz leta 1832, a platnice so nepotiskane in niso izvirne, bil je po tem takem izprva broširan.

Pa tudi taki broširani primerki slov.-nemškega slovarja so na papirnatem ovoju imeli tisti naslov z letnico 1832; to mi svedočita primerka ljublj. licejske knjižnice II. Af, 6842 in 6843. V katalogih sta ta dva primerke zabeležena z letnicama: 1832—1833; če pa pogledaš njiju sama, vidiš, da sta vezana v nepotiskane platnice in imata na naslovnih listih le letnico 1833; od kod je pa pisec kataloga povzel letnico 1832? Gotovo z mehkih plátnic slov.-nemškega dela, predno so se knjige vezale; pri vezavi so se mehke plátnice s provizornim naslovnim listom slov.-nemškega dela vred odstranile in tako je izginil vir letnice 1832 v katalogu. Druga dva primerka (Žvabov in Kopitarjev) je prejela knjižnica že vezana (to je, že Kopitar in Žvab sta su ji bila dala vezati), zato sta katalogizirana z letnico 1833.

Stvar je torej bila taka: slovar je bil izdan vezan in nevezan, v vsakem slučaju pa so mu bile platnice potiskane z naslovom in z letnico 1832 na slovenskem, z letnico 1833 pa na nemškem delu. Subskribenti so dobili le vezana primerke. Kdor si je kupil nevezanega, je pri vezavi odstranil mehke plátnice (obično je provizorni naslovni list slovenskega dela nadomestil s poznejšim definitivnim) in tako dobimo vse tiste primerke, ki nam kažejo le letnico 1833.

4. Proti prvotnemu načrtu je slovnico in slovensko-nemški del slovarja bilo dobiti jedva januarja 1832; to je letnica slovnice; pa tudi slovensko-nemški del slovarja je dobil na platnicah to letnico, a naslovni list mu je izprva bil provizoren in brez letnice (taki primerki se še nahajajo).

5. Proti prvotnemu načrtu je izšel nemško-slovenski slovar še le l. 1833.; takrat je bil tiskan tudi definitivni naslovni list za oba dela, ki kaže letnico 1833.

Tako je ozadje običajnega podatka: slovnica 1832, slovar 1833.

B.

Murkovo delo napram prvotnemu pozivu knjigarne.

1. Murkov izdelek je ustregel želji knjigarne, naj bi se v obzir vzela vsa narečja notranjeavstrijska; zakaj prirejen je bil tako, »kakor se slovenščina govori na Štajerskim, Koroškim, Krajskim in v zahodnih straneh na Vogerskim« (ogersko slovenščino je dodal Murko po svojem boljšem jezikovnem obzorju).

2. Knjigarna je želela, naj bi se izdelal slovar po načinu in obsegu žepnih slovarjev nemškega in angleškega oz. italijanskega jezika, kakor jih je izdala (1824!) tvrdka Tauchnitz v Lipsku.¹ Kakor Tauchnitzovi slovarji obsega tudi Murkov

¹ Katere slovarje je tu knjigarna imela v mislih, to pač sigurno doznajemo iz zaznamka knjig, ki jih je priporočala v začetku šolskega leta 1829/30 v »Steyermärkischem Intelligenzblattu zur Grätzer-Zeitung« z dne 9. novembra 1829; tu čitamo: »Bey Carl Tauchnitz in Leipzig sind erschienen und in der Franz Ferstl'schen Buchhandlung (J. L. Greiner) in Grätz in Conv. Münz-Preise zu haben: Griechische und lateinische Classiker (tu jih sledi večje število) ... Ferner sind zu haben:

Nachverzeichnete wohlfeilste stereotypierte Wörterbücher durchaus cartonnirt.

(Griechisch-deutsches Handwörterbuch, herausgeg. von M. L. (?)

A. E. Schmidt.)

(Deutsch-griechisches Handwörterbuch, herausgeg. von M. L. (?)

A. E. Schmidt.)

slovar dva dela, a je po obliki in vsebini obsežnejši in znanstvenejši.¹

3. Knjigarna je izprva hotela imeti v zvezi s slovensko-nemškim slovarjem tudi nemško slovnico za Slovence; take slovnice pa Murko ni izdal. Prvotna nakana knjigarne je pač rano izginila iz načrta. Tem bolj pa se je poleg svojega nemško-slovenskega slovarja osamosvojila slovenska slovnica za Nemce.²

1. Neues vollständiges Taschenwörterbuch der englischen und deutschen Sprache, von F. A. Weber, 2 fl 15 kr.

(Neues vollständiges Taschenwörterbuch der französischen und deutschen Sprache, von F. A. Weber, 2 fl 15 kr.)

(Neki latinsko-nemški in nemško-lat. šolski slovar.)

* (Russisch-deutsches und deutsch-russisches Wörterbuch, mit Zuziehung des russischen Wörterbuches der Akademie von Petersburg, ausgearbeitet von M. J. A. E. Schmidt, 3 fl 30.)

2. Schul- und Reise-Taschen-Wörterbuch der englischen und deutschen Sprache. 1 fl.

(Schul- und Reise-Taschen-Wörterbuch der französischen und deutschen Sprache. 1 fl.)

3. Schul- und Reise-Taschen-Wörterbuch der italischen und deutschen Sprache. 1 fl 8 kr.

Vsi ti slovarji so izšli pri Tauchnitzu v Lipsku. Za angleščino sta tu navedena dva slovarja, vendar ni dvoma, da naš poziv meri na slovarja št. 2. in 3. (te številke sem dodal jaz); zakaj to sta slovarja, ki očitno spadata vkup: enak naslov, isto leto (namreč 1824, dočim je slovar št. 1. izišel l. 1822. in zopet 1829).

Dosti sigurno smemo trditi: Ferstl je slovenskemu slovarju stavil za zgled angleški in italijanski »žepni slovar za šolo in potovanje« (št. 2. in 3.).

Zakaj je pri tem izpustil enako nazvani francoski slovar, ki je izšel tudi l. 1824. pri Tauchnitzu, ni razvidno. Zanimivo pa je, da je Ferstl ponujal tudi zgoraj z zvezdo označeni ruski slovar, ki je izšel l. 1823. in zopet 1831 pri istem Tauchnitzu.

¹ Tauchnitzovi slovarji so žepne prireditve »po najnovejših slovarjih« ter imajo izvedene besede vsako zase navedeno.

² Zakaj je Greiner oz. Murko opustil slovnico nemškega jezika za Slovence, o tem moremo le ugibati. V njuni pogodbi iz l. 1830. se še omenja.

Slovnica slovenskega jezika za Nemce bi po prvotni nameri Greinerjevi morala biti le uvod nemško-slovenskemu delu slovarja, tudi

S tem je v zvezi, kar podajam spodaj sub C, § 2.

na vnanje uvod, to je, z njim vkup ena knjiga. (Prim. Vukov Rječnik!) Toda ta »uvod« je postal preobširen in je bil zato izdan kot posebna knjiga.

Sledovi te misli (naj bi namreč slovnica bila tudi na vnanje le uvod slovarju) se še poznajo v oglasih knjigarne in prvotnih naslovih Murkovega dela. Na prenumeracijo je knjigarna oglasila »A. J. Murko's Handwörterbuch... nebst einer kurzen Sprachlehre für Deutsche«. Na vnanji strani zadnje trde platnice čitamo: »Im vorstehend genannten Verlage erscheint: Slowenisch = Deutsches und Deutsch = Slowenisches Handwörterbuch, nebst einer kurzen slowenischen Sprachlehre für Deutsche...« (isti naslov slovenski: Slovénsko-Némfški itd.) Isti dostavek »nebst einer kurzen Sprachlehre für Deutsche« nahajamo tudi na platnicah slovarjev z letnico 1832.

Slovnica s slovarjema vred je torej veljala še za eno delo (kar kaže tudi njega razdelitev v naznanilu knjigarne z dne 23. jan. 1832 in pa na pr. v opombi »Zeile bukve...« v slov.-nemškem slovarju iz l. 1832), dasi je slovnica bila tiskana že kot samostojna knjiga.

Murko je pač uvidel, da ne sodi prav v naslovu slovarja govoriti o slovnici, če faktično ni slovnice v njem, in je radi tega v končnem naslovu slovarja izpustil pripombo »zraven kratke gramatike za Nemce« (nebst einer kurzen Sprachlehre für Deutsche). In dandanašnji se slovnica kot posebno delo imenuje poleg slovarja (z dvema deloma).

Kopitar je (v »Österreichischer Beobachter« z dne 11. oktobra 1832, tudi »Der Aufmerksame« z dne 16. okt. 1832) dejal: »A. J. Murko that mehr als der Verleger verlangte«. S tem je hotel morebiti reči, da je Murko dal obsežnejši slovar, nego so bili Tauchnitzovi slovarji, ki jih je založnik postavil za zgled, osobito pa, da je poleg slovarja tudi sestavil obširno slovnico, dasi je založnik pred vsem želel slovar — Zdi se mi brezdvomno, da je Murko začel svoje delo s slovarjem in je sestavil slovnico, ko je slovar že donekle dospel (gl. predgovor slovnici VII.—VIII., v tej razpravi pa A, § 1. zadnjo opombo in začetek § 3.)

Jezikoslovno zanimanje in pa lokalno-separatistično naziranje, ki se je javilo v Dajnkovih in Metelkovih naukih, je najbrž zagnalo Murka v širše struje slovniske nego je bilo izprva namenjeno.

Dobro pojmujoč resnico, ki se mu je spričo poziva tiskarne morala vriniti sama ob sebi, zatrjuje Murko v predgovoru slovnice: »Die vollkommene Kenntniß der slowenischen, so wie einer jeden Sprache, besteht 1. in der Kenntniß des Wortvorrathes der Sprache nach ihrem ganzen Umfange, als des todten Materiales der Sprachen, und 2. in der klaren, grammatisch richtigen Auffassung der »Wort-Bildungs-Biegungs- und Fügungslehre...«

C.

Murko pri delu.

»Od l. 1829. do meseca julija l. 1832. je Murko izdeloval svoja dva slovarja in pa slovnico.« To je brezdvomno.¹

§ 1.

Sprema Murkova za tako delo.

»Murko takrat (sc. 1829) niti še prav brati ni znal slovenski, ker ljudske šole so bile vse nemške, v gimnazijah pa se ni učilo niti trohice slovenski«, zatrjuje Davorin Trstenjak,² a ta trditev je docela neupravičena.

Murkovo jezikoslovno zanimanje in znanje sega marveč že v dobo njegovih gimnazijskih študij v Mariboru (1819—1825).

O tem nam svedoči dijaška »akademija«, ki se je vršila v Mariboru nekako l. 1825. Bilo je to pa tako-le: »Prišel je v Maribor neki mlad grof za neplačanega okrožnega komisarja — trd Nemeč, ki pa je po postavi moral imeti izpričevalo, da ume nekaj slovenskega; iskal si je učitelja in izvoljen je bil Matjašič (pozneje stolni prošt v Mariboru, op. pis.), takrat petošolec, kajti znano je bilo, da sta ga Šmigoc in Povoden že urila v slovenščini. Da bi mogel grofa praktičneje učiti, je povpraševal sošolce po manj znanih besedah in izrekih, in začeli smo jih zapisovati, dobivali slovenske knjige, se učili, včasih se pa tudi hudo prepirali. Najhujši je bil Murko, pa je tudi v kratkem vse prekosal«. Tako nam pripoveduje Hašnik, ki je bil l. 1824/25 drugošolec v Mariboru.³

¹ Let. Mat. Slov. 1880, 243—244. (Izpričevalo, ki ga je dal Greiner Murku l. 1835.)

² Zora 1872, 24.

³ Macun, Knjiž. zgod. Slov. Štajerja, 136—117. — Petošolec je bil Matjašič l. 1825/26, a Murko je jeseni 1825 odšel že v Gradec. Hašnikova podatka »Matjašič-petošolec, Murko v Mariboru« se ne zlagata; laže si je misliti pomoto v navedbi razreda nego osebe, zato bomo rekli, da se je akademija vršila ne pozneje nego v prvi polovici leta 1825., ko je bil Matjašič četrtošolec. (Hašnik je to sporočil še le 1869!). — Baš okoli l. 1825. je bilo prav mnogo dijakov iz Kranjskega na mariborski gimnaziji (o tem več v razpravi o študijah St. Vraza).

Iz prvih let Murkovega dijakovanja v Gradcu nimamo pozitivnih poročil o kakih takih njegovih jezikoslovno-literarnih vežbah; a prilike na graškem vseučilišču so vsekako bile take, da se je nadarjeni in že iz gimnazije za naš jezik zavzeti Murko mogel dalje razvijati.

Ko je l. 1825. prišel v Gradec v filozofijo, je že dve leti stala Kvasova stolica slovenskega jezika; malo živahni slovničar Kvas sicer ni bil učitelj, ki bi vabil k sebi mlade duhove; Murko ga je poslušal še le — vsaj kolikor nam pričajo izpričevala — leta 1827/28,¹ pa tudi to je bilo že pred pokretom Ferstl-Greinerjevega slovarja.

Istodobno (od avgusta 1287 do januarja 1828) je pisaril Murko pri znanem dajničarju pisatelju Rižnerju; »s prepisovanjem svetopisemskih in slovstvenih tvarin« je imel pri njem na dan opraviti 3, 4 pa tudi do 7 ur.²

Bil je to zajedno čas, ko je vzcvetela danjčiška literatura in se je (1827) v graškem listu »Der Aufmerksame« že začela črkarska pravda;³ in baš Rižner je bil tudi uradno pozvan, da se izrazi o načelih za novo izdajo abecednika.

Murko je znal torej brezdvomno prav dobro slovenski »pisati«, ko se je l. 1829. lotil slovarja in slovnice. —

Še več! Početkom leta 1827. se je preselil z Dunaja v Gradec Ljudevit Gaj, tudi slušatelj modroslovja. A že pred njegovim prihodom v Gradec je obstalo tam društvo »Ilirski klub«, v katerem je bilo več Srbov iz Vojvodine in Slovencev, tudi na pr. (iz preporoda Dalmacije dobro znani) Dalmatinec Božidar Petranović. Gaj v svoji avtobiografiji posebno iztica Srba Mojsija Baltiča ter pravi, da je imel ta-le »mnoge zasluge o razviću znanja i značaja svih onih, koji su ga okruživali«; on je Gaju prvi odkril notranjo vred-

¹ Let. Mat. Slov. 1880, 230.

² ib.

³ Košan, Slovenischer ABC-Streit (Jahresbericht des k. k. Staats-Gymnasium 1890) 8—10.

nost čiste narodne štokavščine; »trudom se njegovim ja, kao rodjeni Zagorac, naučih poznavati azbuku... Š njim prvom čitah narodne pjesme srpske, po Vuku na svijet izdane...«¹

In baš ta Baltić je bil l. 1823. tudi slušatelj Kvasov zajedno s slovenskima »filozofoma«, Markom Glaserjem in Franom Čepejem.² Ker je bil takrat učenec 4. gimnazijskega razreda, je moral priti v filozofijo istega leta kakor Murko, torej l. 1825. jeseni.

Gaj je prišel v Gradec še le drugo leto za tem; l. 1827. je sprejela graška »filozofija« Jurija Matjašiča: ta je bil že kot vrstnik Gajev in Kočevarjev na graškem vseučilišču goreč rodoljub, pravi Davorin Trstenjak.³ Mislim, da se je z Gajem seznanil tudi Murko, če tudi nekoliko pozneje, recimo v šolskem letu 1827/28. — od aprila 1827. do julija istega leta je bil Murko frančiškan — in res čujemo, da je Gaj izpodbujal Murka, naj izda svoj slovar s češko ortografijo.⁴

Spričo tega se ne bomo čudili, če vidimo v njegovih rokah, ko izdeluje svoj slovenski slovar, tudi Vukov Rječnik (1818).⁵

¹ Šurmin, Hrvatski preporod, I. (Zagreb, 1903); 124, 126. — In l. 1829. so srbski dijaki osnovali društvo »Srpska vlada«, v njem je bil tudi Gaj. (Ib. 026).

² Macun v »Kresu« 1883, 342. (Umrl kot izvestitelj o graditeljstvu pri »zemaljski vladi« v Zagrebu okoli 1870, miren rodoljub — pravi o Baltiću Macun.)

³ Zora, 1872, 65.

⁴ Šurmin, Hrv. prep. I. 124: »Fran Kurelac u svojem govoru nad grobom Gajevim (Slovo nad grobom Ljudevita Gaja, Zagreb 1872, 4) pripovijeda, da je Gaj 1828. god. Slovenca Murka poticao, da izda svoj gotovi slovenski rječnik češkom ortografijom«. Kurelac se je pač nekoliko motil; zakaj poziv Ferstlnove knjigarne je izšel jedva sred leta 1829. in o gotovem Murkovem rečniku v isti dobi ne more biti govora. Kaj ko bi Murko ipak že pred pozivom mislil na tak slovar? (Glej A, konec § 1.)

⁵ Pajek v Let. Mat. Slov. 1880, 240. — Istotam pripoveduje Pajek, kako je Murko M(uršc)u za zapravljen denar prinesel Vukov Rječnik. —

§ 2.

Pomagala in viri.

Kopitarja, Kvasa in Greinerja Murko osobito in izrecno zahvaljuje na pomoči, ki so mu jo izkazovali pri delu.¹

Greinerjeva pomoč sigurno ni bila samo denarna; služil mu je marveč gotovo tudi s knjigami, osobito s tistimi slovarji, ki jih je sam priporočal v zgled, s slovarji Tauchnitzovimi.²

Da mu je za slovnici dodane govorne vaje služila novo-grška Bojadžijeva slovnica, je jako zanimivo, bodisi da ga je na njo opozoril Ferstl ali — kar je verjetneje — mladi Dimitrija Demeter, poznejši ilirski dramatičar. Bili so

Med predplatitlji Vukovega Rječnika iz l. 1818. nahajam Vodnika, Zupana in Dajnka.

V tem, da ima tudi Vukov Rječnik slovniški uvod, kakor je bila Murkova slovnica uvod slovarju, pač ne smemo iskati odvisnosti Murkovega dela od Vukovega. (Gl. zgoraj B!)

¹ »Es liegt mir nur noch die Pflicht ob, Allen, welche etwas zum besseren Gelingen des Werkes beizutragen die Güte hatten, vorzüglich dem Herrn Kopitar, Custos an der k. k. Hofbibliothek zu Wien, und Herrn Quaß, Professor der slowenischen Sprache an der Universität zu Grätz, die mir in zweifelhaften Fällen so willfährig ihren Rath zu Theil werden ließen, hiermit öffentlich meinen wärmsten Dank darzubringen. Auch Herr J. L. Greiner, Besitzer der Ferstl'schen Buchhandlung in Grätz, der durch seine, wie schon erwähnt, vor zwei Jahren in der Grätzer Zeitung erschienene Aufforderung die Hauptveranlassung zur Bearbeitung dieser Sprachlehre und des Wörterbuches gab und durch fortgesetzte vielseitige Unterstützung mir deren Vollendung möglich machte, verdient meine gerechte, dankbare Anerkennung«, piše Murko v predgovoru svoje slovnice proti koncu (XV—XVI).

² Gl. zgoraj A, § 1. in B. — Naj še tu podam priporočilo, s katerim je Ferstlnova knjigarna spremila Tauchnitzove slovarje v »Steyerm. Intelligenzbl.« z dne 9. nov. 1829: »Diese (Wörterbücher) sind mit einer Umsicht verfaßt, welche nur gründliche Kenntnis der Sprachen und gewissenhafte Benützung der bisherigen Forschungen möglich gemacht hat. Wenn sie daher auch nur die Resultate derselben gewähren, so leisten sie doch bei nöthiger Kürze, welche von logisch richtiger Anordnung unterstützt wird, durch mögliche Vollständigkeit alles, was man billigerweise von solchen Handwörterbüchern verlangen kann«.

to časi filhelenizma, ki je vstajajočim narodom moral biti posebno simpatičen.¹

¹ Murkova slovnica je »Theoretisch-praktische Sprachlehre für Deutsche... Nebst einem Anhang der zum Sprechen nothwendigsten Wörter, einer Auswahl deutsch-slowenischer Gespräche für das gesellschaftliche Leben, und kurzer slowenischer Aufsätze zum Uebersetzen ins Deutsche. — »Gespräche aus Bojadschis neugriechischer Sprachlehre« so na strani 170.—197; je jih v celem 40, dočim jih ima Bojadži (v prvem natisku 1821) 45. Izpustil je Murko sledečih osem Bojadžijevih pogovorov: Bojadžijevo številko 16 (»Um etwas zu begehren, zu bitten«), št. 26. (iz že v prejšnjih številkah začetega poglavja »Beym Aufstehen und Ankleiden«) in pa pet zadnjih Bojadžijevih števil (št. 41. iz že v prejšnjih številkah začetega poglavja »Vom Essen und Trinken«, št. 42.—43. »Vom Kaufen und Verkaufen«, št. 44.—45. »Vom Theater«). Le 36 pogovorov ima Murko iz Bojadžija (ker je 18. in 20. Bojadžijev pogovor skrčil v enega in sicer v svoj 20. pogovor, je v celem uporabil 37 Bojadžijevih pogovorov), ostale štiri je dodal sam in sicer svojo številko 16. in 17. (o času na uri) in svoji številki 39. in 40. (o metodi učenja slovenskega jezika). Murko je malo skrajšal pogovore, ki jih je vzel iz Bojadžija, in včasih tudi malo izpremenil (nemško) besedilo (pogovori so namreč dvojezični, prvi stolpec je novogrški, drugi zraven nemški, oz. prvi nemški, drugi slovenski).

Pred temi pogovori ima Murko »Nothwendigste Wörter, welche beim Sprechen am meisten vorkommen« in sicer samostalnike, razvrščene v 21 stvarnih skupin, istotako ima Bojadži pred pogovori »Sammlung der nothwendigsten (najprej »Nenn-«, potem »Bey und Zeit-) wörter«, in to samostalnike v 40 skupinah. V Murku manjka 15 Bojadžijevih skupin (namreč št. 9., »Von gewissen Zufälligkeiten und Eigenschaften des Leibes«; št. 11. »Von dem, was zu einer Mahlzeit gehört«; št. 15. »Von dem Herrn und seinen Bedienten«; št. 20. »Von dem Stalle«; št. 21. »Von den Wissenschaften und Künsten«; št. 23. »Von dem Militärstande«; št. 25. »Von den Krankheiten und Mängeln«; št. 28. »Von dem Garten«; št. 31. »Von den Kräutern und Wurzeln«; št. 34. »Von den Fischen« in vse številke od 36.—40.: »Von den kriechenden Thieren und Ungeziefern«, »Von den Mineralien und Metallen«, »Von Ergötzungen, Übungen und Spielen«, »Von der Reise«, »Von dem Handel«). Včasih je Murko po dve številki Bojadžijevi združil v eno; tako osmo (»Von dem Menschen und seinem Alter«) in 10. (»Von der Verwandtschaft und vom Stande«) v svojo številko 6.; št. 17. (»Von den Geräthen eines Zimmers«) in št. 18. (»Von dem Küchengeräthe«) v svojo številko 11.; št. 29. (»Von den Bäumen und Pflanzen«) in št. 30. (»Von den Früchten«) ter št. 32. (»Von den Blumen«) v svojo številko 19.; s tem se mu je znižalo število

A sedaj h Kopitarju!

Skrbno je opuščal Murko v slovarju in slovnici »jede philologische Kleinigkeitskrämerei, subtiles Wortkünsteln und mehr derlei praktisch nutzlose, speculative Untersuchungen«,

skupin zopet za 4, v celem torej za $15+4=19$ skupin. Murkove skupine si slede v istem stvarnem redu kakor Bojadžijeve in sicer odgovarjajo po vrsti sledečim Bojadžijevim: 1., 2., 3., — 6., 7., 8_{+10} , 12., 13., 14., 16., 17_{+18} , 19., 22.; — 4., 5., — 24., 26., 27., 29_{+30+32} , 33., 35. (= 21). Premaknjeni sta torej le Bojadžijevi št. 4. in 5. (»Von den geistlichen Ehrenwürden«, »Von den weltlichen Ehrenwürden«) ter naravno postavljeni za Bojadžijevo št. 22. (»Von den Künstlern und Handwerkern«); pri tem je Bojadžijeve pravoslavne cerkvene dostojanstvenike nadomestil s katoliškimi.

O tem »slovarčku« sicer Murko nikjer ne pravi, da je iz Bojadžija (grški se piše: *Μποιατζής*), vendar je spričo pogovorov verjetno; sicer pa glej o takih slovarčkih lanjski »Časopis« str. 133—136.

Kako da je Murko zajemal iz novogrške slovnice? To se zdi čudno; a treba pomisliti, da so v začetku 19. veka Grki vstajali in se je »Evropa« za nje zavzela; že l. 1808. je izdal M. J. A. F. (? E!) Schmidt (poznani kot profesor ruskega in novogrškega jezika na univerzi v Lipsku) v Lipsku novogrško slovnico, a 13 let pozneje je izdal Mihael G. Bojadži, ker se mu je Schmidtova zdela za pouk mladine neprimerna in že zastarela, svojo »Kurzgefaßte Neugriechische Sprachlehre, nebst einer Sammlung der nothwendigsten Wörter, einer Auswahl von freundschaftlichen Gesprächen, Redensarten, Sprüchwörtern und Leseübungen« (»Na Dunaju 1821; tudi 1823?). Nato je prej imenovani Schmidt izdal po vrsti »Neugriechischen Dolmetscher nebst türkischem und albanischem« (v Lipsku 1823), »Hülfsbuch zur Erlernung der neugriechischen Sprache« (v Lipsku 1824) in novogrško-nemški ter nemško-novogrški slovar (v Lipsku 1825), a to je isti Schmidt, kojega pri Tauchnitzu izdani ruski slovar je priporočal Ferstl.

Ko so se na ta način pomnožila pomagala za učenje novogrškega jezika, prišel je med jugoslovanske dijake v Gradcu Dimitrija Demeter, Grk po rodu — njegov oče je za prvih grških ustankov pobegnul iz Makedonije v Zagreb; jedva sedemnajstletni mladenič je (okoli 1828) z Gajem in Baltićem »kano kroza san u budućnost gledal bajnu sliku prepordjene nam narodnosti« (Šurmin, Hrv. prepord I. 126). Verjetno je, da je on, ki je Gaja uvedel v starogrško dramo, v svojih krogih zbudil tudi zanimanje za novogrški jezik. —

Za pogovori, na koncu knjige so »Leseübungen« in sicer 15 Ezo-povih basni in dve Prešernovi baladi (Slovo od mladosti, Povodni mož).

ni uvajal novih besed — to pravico daje pesnikom in filozofom — marveč je le »referiral« o tem, kar je med ljudstvom običajno ali se je že obneslo v literaturi.¹ Tako je postopal, ker ni meril na to, da bi lajšal čitanje učenih del, ki jih sploh še ni bilo, ampak je hotel dati rabljiv pomoček duhovnikom, uradnikom; bil pa je tudi stvarno uverjen, da je tako postopanje edino primerno zdravemu jezikoslovnemu mišljenju.

»Ezopove basni po Metelkovem prevodu«, čitam v Miklošičevem Berilu za VIII. razred (52); kje naj bi imel Metelko te basni? V slovnici ima čisto druge.

Med pravili slovnice same ima Murko vaje; pod vsako vajo so potolmačene nove besede; enako urejena je na pr. istega Schmidta »Praktična ruska slovnica, ki pa je izšla šele 1831; skupen zgled? Že radi naslova še primerjajmo Šmigočevo »Theoretisch-practische windische Sprachlere durch viele Übungsbeispiele zum Übersetzen erläutert, mit einer auserlesenen Sammlung von Gesprächen und einem Radical-Wörterbuch versehen« (1812). Pomislimo, da je Šmigoc poleg Povodna prvi vplival na Matjašiča! In Murku je zdoma bilo »Mesto« tudi baš Ptuj!

Koliko posameznosti je Murko vzel od svojih prednikov, to še bode trebalo preiskati.

O teoretično-praktičnem smotru svoje slovnice pravi Murko (v uvodu str. X.): »Da ich aus eigener Erfahrung weiß, daß Beispiele am besten erklären, so ließ ich beinahe auf jede einzelne Regel Beispiele und Uebungsstücke folgen . . .« in slično Šmigoc v uvodu svoje »Teoretično-praktične slovenske slovnice«: »Besonders bemühte sich (der Verfasser) zu jedem theoretischen Theile durch Beispiele und Aufgaben auch den praktischen beyzufügen, um mit der Theorie auch zugleich die Uebung zu verbinden«; pri tem pa imata obe slovnici še to skupno uredbo, da so pod vsako vajo nje nove besede potolmačene. Tudi Šmigoc ima za slovnico »Wörtersammlung« in »Gespräche im Umgange«. Samostalnikov ima Šmigoc le 12 skupin, ki odgovarjajo po vrsti pri Murku skupini 1., 4., 5., 6., 7., 10+11., 20., 21., 17., 18. (Šmigočeva skupina 6. in 7. sta pri Murku skrčeni v eno in sicer 7., a narobe je Šmigočeva 8. pri Murku raztegnjena v 10. in 11.). Šmigočevi pogovori so različni od Bojadžijevih-Murkovih, vendar sta važna Šmigočeva pogovora 7. in 8. (o času na uri) in 24. in 25. (o učenju slovenskega jezika); te pogovore je Murko vzel iz Šmigoca.

Murko je torej precej uvaževal Šmigočevo slovnico.

¹ Prim. predgovor slovnici str. VIII.—IX. in predgovor slovarju!

»Aber auf verwandte Dialekte hinweisen sollen die Grammatiker, damit selbst jene, die das Recht haben, neue Wörter zu schaffen, nichts bilden, was schon besser vorhanden ist, sondern sich die Mühe nehmen, dasselbe aufzusuchen, um die so wünschenswerthe Einigung, wenigstens der näheren slawischen Dialekte, herbeizuführen«, zatrjuje Murko, prepričan, da se duh slovenskega jezika da pogoditi le iz primerjave vseh slovanskih narečij.¹

Stoječ na stališču empirije, zavračajoč vsako špekulacijo,² dela po zgledu Vodnikovem in Kopitarjevem. Zlasti pa se je povedel za Kopitarjem.

Opetovano imenuje in navaja v slovnici Kopitarja;³ parkrat Metelka (46., 91), Danjkov črkopis pa omenja na strani prvi. Kopitar je tudi direktno mogel vplivati na Murka. Jeseni l. 1830. je prišel Murko na Dunaj študirat medicine; takrat pač (brez dvombe) je v svoje slovstvene namene preiskal tudi dvorno knjižnico, kjer je deloval Kopitar. Ako nam torej zatrjuje, da se je subtilnega filološkega kramarstva in špekulacije ogibal »auf den Rath eines würdigen Slovenen«,⁴

¹ Predgovor slovnici str. VII.

² Prim. sub »Arézh«: Arézh (+) f. die Ursache. — iti, im v. impf. verursachen, sind von P. Marcus erdichtet.

V predgovoru slovarja čitamo: Šiven grausam (bitte ich) aus demselben Grunde als arézh als nicht vorhanden zu betrachten.

³ Tako na str. 10., 53., 70., 83., 92., 144.

⁴ Predgovor slovnici str. VIII. — Za zgled mu je Kopitar stavil gotovo le Vukov Rječnik. — Na str. XIII. imenuje Kopitarja »(einen) großen Literator«.

V svoj primerek Murkovega slovarja, ki ga sedaj hrani ljubljanska licejska knjižnica, je Kopitar lastnoročno napisal na list, uvezan spredi pred naslovnim listom, to-le opombo: »téhtam heißt ich versuche die Schwere, das Gewicht (tésha) eines oder mehrerer [očividno izpuščeno: Dinge ali kaj takega] in der Hand praeter propter zu bestimmen. Geübte bestimmen so auf kleinste Differenz mit Sicherheit, sowie Ingenieurs die Entfernung.

Ob andere Sprachen, z. B. die deutsche oder slawische (klím der Sache nach haben. Z. B. vergönnen (verp . . ?), hat keine, meines Wissens.

smemo misliti na Kopitarja. Saj se pa tudi Murko zahvaljuje njemu prvemu izmed onih, ki so mu pomagali, da bi delo bolje uspelo.¹

Kopitar jo temeljito poznal le svoje rodno mu kranjsko narečje; Murko pa je bil iztočen Slovenec. Njegovi tesni zvezi s Kopitarjem-Kranjcem se imamo zahvaliti, da mu delo ni postalo ne štajersko, ne kranjsko, marveč obče-slovensko,² kakor je želela knjigarna.

Murko pa zapadne slovenščine ni poznal samo iz knjig in od Kopitarja; v svrhu svojega slovarja in slovnice je prepotoval vse slovenske dežele in sicer v družbi z Miklošičem (pač l. 1831)³ ter v Ljubljani občeval s Čopom, Kastelcem in Prešernom, bila pa sta tudi v Celovcu. —

Zahvaljuje se Murko za pomoč izrecno tudi profesorju Kvasu; očitno pa je ta pomoč obstala najbolj v posojevanju knjig; to svedoči pač Kvas sam, ko zatrjuje (Der Aufmerksamkeit 1832 z dne 14. aprila): »Murko ist ein Schüler der neuen und zwar unserer Schule, hat nicht nur alle unsere Vorarbeiten, die öffentlich feilgebothen und verkauft werden, sondern auch unsere Handbibliotheken zu seinem Vorhaben gebraucht. Wir haben ihm wohlgemeint zu seinem Werke die vorhandenen Mittel angebothen, die er auch wohl benützt,

¹ Kako dolgo je bil Murko na Dunaju? Misliti je tudi na dopisovanje.

² Prim. njegova krepka izvajanja v predgovoru slovnici na str. X., kjer zavrača one, ki so, »von einer lächerlichen National -- oder vielmehr Dorfliebe befangen, der irrigen Meinung, das beste Slovenisch werde nur in einer bestimmten Gegend gesprochen«.

³ To letnico navaja Anton Trstenjak v Miklošičevem životopisu in imam jo za pravo: 1. V počitnicah l. 1830. je bil Murko bolan (Let. M. Sl. 1880, 233); 2. jeseni l. 1830. je Miklošič prišel v Gradec ter se najbrž še le potem tu ože seznanil z Murkom; 3. k temu potovanju je (tako si ga najlaže tolmačimo) Murka pač nagovarjal Kopitar, ko je Murko jeseni 1830 prišel na Dunaj.

Zabaven dogodek s tega potovanja pripoveduje Pajek (Let. Mat. Slov. 1880, 244).

und sehr lobwürdigen Fleiß auf die Verfassung obgenannter Schriften verwendet hat. Dieses wird der junge Schriftsteller eben so wenig verneinen wollen, als jenes in Abrede stellen wollen«.

Narečje Slovenskih goric je poznal sicer sam; saj je bil sam iz Slovenskih goric doma; imel pa je v Gradcu tudi mnogo zemljakov, s katerimi se je o teh narečjih mogel posvetovati. »Hodil je pridno vpraševat svojih rojakov v bogoslovskem semenišči. Odličnejši med temi rojaki so bili Matjašič Juri, Jožef Muršec in Klajžar«, pravi Pajek (Let. Mat. Slov. 1880, 240).¹

* * *

¹ V »Slov. Gospodarju« 1887, str. 117. poroča Pajek, da je med rokopisi Jurija Matjašiča bil tudi »slovensko-nemški slovar, začet 16. novembra 1830.« Tega rokopisnega slovarja dosle nisem videl; zato ne morem reči, v kaki zvezi bi bil z Murkovim slovarjem.

Pač pa imam pred seboj dva komada rokopisnega slovarja iz literarne zapuščine Jakoba Košarja (Jakob Košar od Sv. Jurija ob Ščavnici, sošolec Miklošiču in Vrazu, od 1830–33 filozof v Gradcu). Prvi komad je fragment slovensko-nemškega slovaja od besede »Mónga« do »Néšterga« in je brezdvomno v zvezi z Murkovim slovarjem; naj ga malo označim:

1. Rokopis nima vseh besed, ki se nahajajo v Murku od »Mónga« do »Néšterga«, a tudi nobene druge;

2. nekatere stoje zase kot samostalne besede, dočim se nahajajo v Murku pod svojo osnovno kot vodilno besedo; na pr. stoji pred »Móča« in »Mukati« sama zase beseda »Mrakonos« (= Abendstern), dočim jo ima Murko sub »Mrak«; »Nahišje« — pri Murku sub »Nahišen«; »Narékvá« — pri Murku sub »Narékatí«; »Narisati« — pri Murku sub »Naris«; »Neróden« — pri Murku sub »Neróda«;

3. abecedni red besed je parkrat pomešan; tako stoji »Nadstopálo« za »Nadstrešek«, »Natánčen« za »Natégama« in »Neizmeren« za »Neisprosliv«;

4. črkopis je bohoričica, vendar se je piscu štirikrat vtihotapil (cirilski) Dajnkov znak za »č«; za Murkov »lj« piše navadno samo »l« (Musel, Neprépelatliv, Nedokazliv, Neizbrisliv, Neizprosliv, Neizvižliv; vendar: Nedoréčljiv, Neločljiv, Nepoteklživ; tudi: Nejevolja, Neobkraľjevan); za Murkovo končnico »-ic, -ik« piše »-ec, -ek« (mulec, Mušec, Nabozec Nadstrešek, Nalétek, námerek, Napitek, Naprédek, Nastrešek,

Murko sam zatrjuje v predgovoru slovnice (XI.), da je uporabil slovnice svojih prednikov, a zajedno naglašja, da je »včasih tudi — sam mislil«. S a m je mislil pač osobito zoper Pohlina, pa tudi zoper Danjka (in Metelka).

Naznamek, Neotésanec; a: Nespremislik!); namesto Murkove oblike »navšetnik« (sub: Navúhnica) ima navúšetnik;

5. besed izvedenk je imenovanih manj, določbe sloviške terminologije manjkajo; na pr. ima rokopis: »Moštovánje, áti, újem ráchen«, a Murko: »Moštovánje, n. die Rache. Moštováti, ám und tújem v. impf. ráchen; — se v. r. impf. sich ráchen, Rache nehmen. Moštovavic, vca m der Rácher«;

6. nemški prevodi slovenskih besed so isti kakor pri Murku; le včasih je kaj manj, na pr.: »Napitek der Trunk«, a Murko: das Getränk (der Trunk); parkrat sta besedi razlage obrnjeni, tako: »Nadglávje Säulenkopf, Kapitel« a Murko: das Kapital, der Säulenkopf; majhne razlike; »Naravnánje, Anordnung, Anleitung«, a Murko: die Anordnung, die Anleitung; »Narba ein eisernes Band vor der Thür«, a Murko: an der Thür; »Naklomba Lenkung, Fügung, Anklage (?!) mesto: Anlage itd.

Na tisti strani rokopisa, na kateri je pisana kot zadnja beseda doli »Napóved«, stoji spodaj številka: 476, a pozneje pri besedi »Netesanec« pripomba: 513—518.

Ali je ta fragment slovarja povzet po Murku ali pa je gradivo za Murka?

Pisala ga je ista roka, kakor drugi zgoraj omenjeni komad slovarja, ki pa ima naslov »Slovenski besednik« in zraven njega podpis: Košar.

Ta drugi komad je nemško-slovenski, a brez abecednega reda, v dajnci pisan; po značaju besed se da trditi, da je tu ekscerpiran en spis gospodarskega in za njim en spis uradno-administrativnega značaja. Evo začetek:

Zustand stan
Wirtschaft kmestvo birstvo
Im allgemein sploh
betreffen doiti

(pozneje se nahajajo še besede na pr.: Cultur, Überschwemmung, Erdabsitzung, Lehmrissen, Schneeverstüttung, Ackerbau, Wein = Gartenbau itd).

Po presledku:

Steuerbezirksobrigkeit štiberna komisijska grašina
Vornahme naprejemanje
Grundertragsschätzung šacinga, cenitva gruntnega zneska pri-
roditve

§ 3.

Uspehi Murkovega dela.

Murko je mislil tudi sam; zato je skoro vse obstalo na poti: eni od veselja, drugi prisiljeni — vsekakor pa je treba, predno zaploskamo, taki prikazni pogledati v obraz, če je res istinit čudež, tako je dejal Stanko Vraz.¹

(pozneje še: Stabiler Cataster, Culturgattung, Formular, Mustergrund, Kalkhäftig itd)

Nekaterih besed, ki jih nahajam v tem rokopisu, Murko sploh nima, na pr.: beträchtlich, Mustergrund, Steuerbezirk itd.; nekatere poslovenitve, ki jih imamo v našem rokopisu, pa Murko zavrača, na pr. pravi sub Wirth: Wirtschaft f. gospodarstvo, gospodarija¹ **schl.** virstvo; naš rokopis: rücksichtlich v' zadgledi«, a Murko: »Rücksicht, **schl.** zadgled«; — naš rokopis: »Betreff zadetek«, a Murko sub »betreffene«: (wörtlich nach dem Deutschen von einigen übersetzt) zadétik; naš rokopis: »betreffen: doiti«, a Murko: tikati, dotikati se, zadeti, zadevati se, auch dojti.

Baš ta zavračanja mi bude misel, da je Murko rabil tudi tako gradivo.

Ta nemško-slovenski slovarček je gradivo za slovar; ali se sme iz tega sklepati na značaj na prvem mestu opisanega slovensko-nemškega?

¹ Važno je Murkovo delo, družече po svoji vsebini in imenu Slovence v posebno enoto, tudi za ilirizem v »gornji Iliriji«. Izšlo je baš neposredno pred nastopom Gajevim ter doprineslo k organizaciji čete, ki je po večini hotela korakati le poleg Gaja, a ne za njim.

L. 1848. je Macun v 3. številki »Slovenije« svetoval, naj se v šole in urade uvede ilirščina. Prigovarjal mu je v 8. številki (z dne 28. jul.) dr. I. Šubic, češ tudi Slovenci imamo lepe knjige, in tu imenuje tudi Murka (poleg Vodnika, Volkmera, Slomška, Prešerna, Krempla). Macun je poslal odgovor ter Šubica »dobro počesal; samo se bojim« — piše avgusta meseca Muršču (Dom in Svet 1901, 650) — »da urednik sostavka nebo priklopio, jerbo je čvèrst i krèpak; Murka bom svadio, nego istina mora na svètlo, jerbo on nije za Slovence, več za Nemce gledao; slovnico je izpisao iz Kopitarove; morebiti je sa besednikom ono isto, kod kojega je valjda Vodnikovag se deržao rukopisa...« (Cigale tega Macunovega članka res ni sprejel; glej pa nekoliko odgovora Šubicu v 30. listu »Slovenije«).

In Vraz? Od njega poznam prvo izjavo o Murku iz l. 1835. (1836?), Dèla V. 150; zelo neugodno se izražajoč o Volkmeru, ki ga je baš izdal Murko, pravi o tem-le, da je »besednik z gramatikoj vred v jednom leti

Pritrjeval je Lubomir-Slomšek v »Carinthiji« (10. marca 1832) in v graškem »Aufmerksamem« (št. 34., 20. marca), hvalil je Kopitar v »Österr. Beobachter« in »Aufmerksamem«, slavo Trubarjevo je Murku prerokoval še drug »slaven mož bečki«,¹ in ne da se tajiti, da njegovo delo v slovenski slovniški literaturi zavzema častno mesto.

Kaj pa da je v onodobnem graškem slovenskem dijaštvu bilo predmet zanimanja (in morda tudi debat)! Rhetor Caf ve na tanko v domovino poročati, kdaj izide Murkov slovar, filozof Košar, tovariš Miklošiču in Vrazu, sicer danj-čičar, pesni

Odgovor.

Lubomiri (im Aufm. Nro. 34).

Menka moč besed in znanje,
Um je vklenjen v' tesne kroge;
Rajši gromsko te vihranje
Kolne, ino graja loge,
Omedli vu žalno spanje.

Aldov serdi orel škripale,
Nog kda nemre 'z zanjik odviti,

zgotovil ali, po istini reči, 70—80 arkov napisal«; Vraz torej ni bil zadovoljen z Murkovim slovarjem in slovnico. Na istem mestu piše Vraz dalje: »Toto delo (Volkmer) bo pri nas lakotnostjo požrto, izdatelj do nebes podignjen. Recenzent bo pali usta na stržaje odprl, vse koteke čelustnic z nemškim bombastom naphal in razčeperjenim pisekom počel: Kak po groznih goščavah temne noči potniku na zbavljenje iz slepih mrakov zvezdica prisine, kak — itd... tak prijatelju naše slovesnosti delo: Pesme in fabule Volkmera itd. To čevši moj Slovenec... je v nebesa pomaknjen, pripadne hvali recenzentovi pred ko je črko hvalljene reči načel soditi...« Oni recenzent, ki je pričel prisposodbo s potnikom v puščavi, pa ni nikdo drug nego Lubomir-Slomšek, ki je svojo že omenjeno oceno Murkovega slovarja in slovnice v »Carinthiji« z dne 10. marca 1832 in v »Aufmerksamem« št. 34. začel tako-le: »Wie dem bekümmerten Wanderer... itd.«

Mogoče bi pač bilo, da je Vraz l. 1832. in 1833. mislil še malo drugače, bistveno gotovo ne.

¹ V Klajžarjevem pismu Muršču iz l. 1832. (Zornik Mat. Slov. 1904.)

Terka s' klunom, perje pipele,
 On le nemre v' zrak streliti:
 Ne drugači pevci mladi
 Ihtijo v' lenobe smradi.

Hvala temu, kter ledine
 V čerstve pola preobrača;
 Arja pa besedam mine,
 Leži zdaj se dolžna dača
 Od slovenskih pevcov plača.

Nekda še ti bode trosil
 Aldov pozni vsak slovenec,
 Šum naslave v' dale nosil,
 Od veselja plél ti venec. —

Ako vsakemi nadenki
 Pri večernem glasnem brenki
 Mezda plača vroči trud,
 Kter vu skrivne globočine
 Se spusti po dragotine,
 No je rova 's terdih grud.

Kter lepote 'z zmesa iše,
 No gerdobe njim odbríše,
 No nam kaže čisti val;
 Kter naš jezik srečno veže,
 Ino vsem Slovencom streže,
 Nezasluži on si hval? —

J. K—r.¹

¹ Pod enim prepisom stoji datum: den 21. Marca, 1832. Pesem je pisana, kakor vse Košarjevo iz tiste dobe, z dajničico.

V literarni zapaščini istega Jakoba Košarja nahajam tudi dva lista, ki predstavljata očitno vežbe v prevajanju v slovenski jezik. Pod zaglavjem »v' slovenski jezik postavitna nemšina« je najprej (nemški in poslovenjeni) sestavek o bólnem stricu, potem (nemški in poslovenjeni)

Murkovo izrecno zavetništvo bohoričice, fait accompli njegovega slovarja in slovnice je Danjku unesel venec zmage, ki mu je bila že takó blizu.¹

Danjko je očividno podcenjeval moč Murkovo. »Als wir dem Hern Dechant Dainko berichteten — poroča Kvas v Aufmerksamem« 1832 z dne 14. aprila — daß ein Handlexicon von Murko in dem vorigen Alphabete erscheinen werde, und den Hochwürdigem ersuchten, sogleich sein schon

sestavek o važnosti učenja jezikov, osobito slovenščine, in na zadnje basen »Kmet ino njegovi sinovje«.

O tej basni ni nikakega dvoma, da je iz Murkove slovnice (str. 201.) v danjčico prepisana; Košarjev prepis se razlikuje od izvirnika le po manjkanju naglaskov in po par malenkostih (»ino .. sinovje« v naslovu mesto Murkovega »in .. sinovi«; »bodte — bote«; »cel celi«); osobine kakor: »de = da, nejma = nima, nesim = nisem, seric = serec, vmré, prekopájo, nar bolji zaklad, naj veči bogastvo« je mogel Košar imeti le iz Murkove slovnice. Murkove naglaske je dakako ljutomerski Slovenec težko posnemal ali umeval!

Srednji sestanek se glasi (slovenski): »Mladost je najboljši čas za vučenje, dobro [njo] ga naobračaj, ino ne zgubi [je] ga skoz nedelavnost. Ti potrebuješ velko različnih ino do dna navučenih znanosti za mnogotera opravila človečjega življenja, za tega volo se primarjaj nje kak je mogoče naj raněj si pripraviti, da ob časi potrebe te ne bode grivalo, kaj si ne marněši bil, pred vsem ne zamudi prilike, zraven svojega maternega jezika se tudi jezikov drugih narodov navučiti. Med totimi ne zaničuvavaj slovenskega (v nemščini: die windische. Pis.), tudi on zna velikí prid, hasek, korist pripraviti. Ne samo sto naših zravenmestjanov (»Mitbürger«, Pis.) ga govori, temoč tudi dosti in sicer velikih narodov je [imevših] imajočih jezik slovenskemu spodoben ino z' njim v' Zlahti. Slavski jezik objame okoli šestdeset ino morebiti še več milijonov ljudi živočih v' treh delih sveta razširjanih. Zgodovina nam ne kaže rasprostrenešega ludstva. Ze vsemi totimi narodi si moreš dopovedati ali vse te narode znaš ti razumeti, če si se ednega slavskih dialektov vednostno popolnoma dobro navučil«. Zadnji del tega sestavka spominja živo izvajanj Murkovih na str. IV. in VI. predgovora slovnici (Herder!); ker je zgoraj omenjena basen, pisana na istem listu kakor ta sestavek, brez sumnje vzeta iz Murkove slovnice, zato pač smemo trditi, da je tudi ta sestavek potekel iz nje. (Jezik v tem prevodu dakako ni tak kakor v basni!).

¹ O tem natančneje pri Košanu (ABC-Streit, Jahresber. des k. k. Staats-Gymnasiums in Marburg, 1890, str. 21.—22.)

lange Zeit mit dem Inprimatur versehenes Handwörterbuch in den neuen Buchstaben erscheinen zu lassen, so erhielten wir zur Antwort, daß er es nicht thun werde, in dem das Volk ohnehin solche Bücher nicht kaufe, die Studierenden aber sollten das alte und neue Alphabet kennen, und zu gebrauchen wissen. Uebrigens habe das neue Alphabet vor dem alten so viele Vorzüge, daß es bey steigender Kenntniß der slavischen Literatur sich ganz gewiß siegreich behaupten wird. Tragen nun die neuen Werke im alten Alphabet nur etwas zur Allgemeinheit der slavischen Literatur bey, so helfen sie im Ganzen auch unsere Absichten »die Bildung des slavischen Volkes realisiren; verbreiten sie aber kein Licht über das ganze, so sind sie unsern Zwecken eben so wenig hinderlich, als die kleinen Sterne den großen Planeten im Wege seyn können. Wer nicht mit uns seyn will, der gehe hinaus von uns; denn die gute Sache muß Widerspruch erleiden, und dadurch erprobt werden. Wer nicht mit uns sammeln mag, trage allein oder mit Andern zusammen, es bringt ja ein Jeder nur sein Werk zum allgemeinen Hausvater, und holt sich am Abende seinen Lohn«, tako je poročal Dalemisel-Kvas v »Aufmerksamem« z dne 14. aprila l. 1832.¹

Ko pa je Murkovo delo izšlo, tudi Danjkovci niso mogli tajiti njegove izvrstnosti, a dokler so čuli le slavospeve v časopisju, so se mogli s Kvasom tolažiti, češ: »Wenn unsere Deserteurs schon so viel wirken, unsere Treuen und Biedern, was werden sie nicht leisten«.

¹ Zadnja Dankova misel živo spominja Prešernovega pisma (z dne 26. okt. 1840), s kojim je zavračal Vrazov ilirizem; konec tega pisma se glasi: »Ich wünsche übrigens nicht nur dem Panslavismus, sondern auch dem Panillirismus das beste Gedeihen; glaube jedoch, daß man bis zum Erntetag alles Aufgesprössene stehen lassen soll, damit der Herr (το πτυ) am jüngsten Tage das Gute werde von dem Schlechten ausscheiden können«. (Der allgemeine Hausvater: το πτυ; — am Abende: Erntetag). Prim. Prešernov album str. 731.—732.

Toda prišlo je drugače. Če je Danjko mislil, da je pravo mesto njegovemu črkopisu v knjigah za ljudstvo, je moral biti v skrbeh za svojo slavo, ko je vlada, oprta na činjenico Murkovega dela, oklevala končno potrditi danjšico za šolo, ki otvarja ljudstvu knjige.

Danjkov »verni poštenjaki« niso nadkrilili in niso mogli nadkriliti Murka. Pod učinkom njegovega dela je zastala Kvasova slovnica in v temi ostal Danjkov slovar. Pa tudi Jarnikov nemško-slovenski slovar je z Murkovim delom postal odveč.¹

¹ Dva meseca za Murkovo slovnico in slov.-nemškimi slovarjem je izšel Jarnikov »Versuch eines Etymologikons« (slovensko-nemški korenski slovar); naznanjajoč v »Carinthiji« z dne 10. marca 1832 Murkovo delo, omenja Lubomir (Slomšek) Jarnikov Etymologikon, »das nun bald in Klagenfurt bei Herrn Edlen von Kleinmayr die Presse verläßt (Isti članek v »Aufmerksamem« z dne 20. marca); že 14 dni pozneje, dne 24. marca 1832 poroča L. (-ubomir!) o etimologiku, češ: »Dieses bereits im abgewichenen Jahre angekündigte slawische Werk hat nun die Presse verlassen . . .«

Za izdajo tega Jarnikovega slovarja je važno, kar poroča Kopitar v »Österreichischem Beobachter« z dne 11. oktobra 1832 (istotako »Der Aufmerksamkeit« z dne 16. okt.): »Die von Kleinmayersche Buchdruckerei bezweckte, vielleicht durchs nämliche Bedürfnis des Publikums bewogen (sc. kakor Ferstl-Greiner), zu derselben Zeit eine neue Bearbeitung des 1789 erschienenen windischen Wörterbuchs des Exjes. Gutschmann . . .« Urban Jarnik gab dafür seinen »Versuch . . .«

Ali sta Ferstl in Kleinmayer tekmovala? Jarnikov Etymologikon je za praktično rabo bil seveda manj prikladen nego Murkov slovar; manjkal mu je tudi nemški del.

V Celovcu so dobro znali za graško naznanilo, da misli Murkov nemško-slovenski slovar iziti o Veliki noči l. 1832. in vendar je L(ubomir) dne 24. marca pisal v »Carinthiji«: »Das Etymologikon wird besonders darum sehr willkommen sein, da es die Grundlage zur Bearbeitung eines größeren, möglichst reichhaltigen und brauchbaren deutsch-slovenischen Lexikons ist, nach welchem sich nicht bloß Philologen, sondern ganz vorzüglich die Seelsorger und Geschäftsmänner des Volkes schon seit geraumer Zeit sehnen. Zu diesem vorhabenden Werke, das mit gegenwärtigem Etymologikon in Verbindung gesetzt, von eben dem Herrn Verfasser, vereint mit mehreren sprachbeflissenen Freunden, bearbeitet und auch beim Verleger dieser Blätter aufgelegt werden wird, sind bereits bedeutende Beiträge und buchstabenweise Vorarbeiten geschehen,

Zaostali so za Murkom vsi, ki so mislili, da se svet suče počasi; »studiosus« Murko pa je delal in hitel — nesla ga je prirojena sila duha in sveža čilost mladosti (bil je 20 let star, ko se je dela lotil, in 23, ko je videl delo dovršeno pred seboj), gnala pa ga je tudi neugodnost vsakdanjega gladu...

§ 4.

Gonilo Murkovega dela.

»Die Frucht mehrjährigen Fleißes und mancher Aufopferung« (Murko sam v predpomnji slovarju).

Ko je Ferstlnova knjigarna izdala svoj poziv, je 20-letni Murko baš absolviral filozofijo in bilo je misliti na poklic.

Za duhovniški stan Murko ni imel zvanja. Ali od kod naj dobi pomočkov za druge študije nadarjeni mladenič, ki je za dvoletno filozofijo potreboval štiri leta? »Od nobene strani ni nikakoršne pomoči; slabo plačane instrukcije niso segnile za vsakdanji kruh, kje pa še so druge potrebščine življenja? V tem prav žalostnem stanu mu pride v dobro dobo ponudba Fersteljnove knjigotrznice, čije šef je takrat bil škrtljavi Johann Greiner... Greiner naprosi Murka, ki mu je bil znan kot umom nadarjen mladenič, naj se loti sestave slovenske slovnice. Sila kola lomi... Ker mu je spisovanje gramatike kruh obetalo, začne se takoj ogledo-

sodaß es möglichst bald erscheinen soll«. (Jarnik je že za Primca zbiral slovar).

Ali ni bil Slomšek tu v službi Jarnikovi in Kleinmayerjevi v njiju tekmi z Murkom in Ferstlnom?

(Cigale omenja v uvodu Wolfovega slovarja na str. VI. Jarnikov Etymologikon ter pravi: »Nicht lange darnach trat Anton Johann Murko mit seinem inhaltreichen, gediegenen und verlässlichen »Slov.-deutschen und deutsch-slov. Handwörterbuch« Graz 1833 auf, einem Werke, das ohne Widerrede auf die neuste slov. Literatur den bedeutendsten Einfluß hat«. — Kronologija med Murkovim in Jarnikovim delom je obratna).

vati po slovenskih takrat že spisanih slovnica . . .¹ To bomo po vsej pravici smeli verjeti, da je sila Murku potisnila pero v roke.

O šolskem letu 1829/30. nimamo za Murkov životopis nikakega drugega podatka nego pogodbo, ki jo je sklenil dne 17. julija 1830 s. Ferstlnovo knjigarno »Gospod Ant. Murko, sedaj v Gradcu«.²

Ker je bil Murko julija meseca 1830 v Gradcu, ni dvoma, da je bil tam celo šolsko leto 1829/30³ in da je to leto intenzivno delal, da bi si pridelal — potnino v Beč, kjer ga najdemo jeseni 1830.

Pogodba se do pike natančno pač ni mogla izvrševati; ob nje sklepanju je očitvidno vladala misel, da bo ves rokopis v dogledni dobi gotov, in res je predgovor slovnici bil pisan

¹ Davorin Trstenjak v »Zori« 1872, 24 (po njem Pajek v Let. Mat. Slov. 1880, 232).

² Pogodba je določala: »G. Greiner plača (Murku) za prvi natisek 200 fl in sicer pol te svote po prejemu vsega rokopisa in drugo, ko se je knjiga natisnila; 12 iztisov ima založnik pisatelju brezplačno pre-pustiti. Za vsak naslednji natis, ki bi se založniku zazdel potreben, mu plača 100 fl, kadar se je knjiga natisnila. 6 iztisov dobi pisatelj brezplačno«.

Naj izpregovorim tu tudi o ceni, ki jo je knjigi ustanovil (»škrtiljavi?«) Greiner:

1. Po naznanilu v Intelligenzblattu z dne 23. jan. 1832 je za subskribente stala slovnica in slov.-nemški del slovarja skupaj (trdo vezana) v navadnem izdanju 3 fl, na velin-papirju 5 fl; slovnica sama v navadnem izdanju 1 fl, na velin-papirju 1 fl 45 kr; po takem bi slov.-nemški del slovarja zase stal 2 fl, oz. 3 fl 15 kr.

2. Caf, rhetor 1831/32, je dal za »Lexicon slovenicum« (Zbornik Mat. Slov. 1900, 188) 5 fl; to je cena slovnice in slov.-nemškega slovarja na velin-papirju. V domovino pa je poročal (gl. zadnjo opombo v A, § 2.), da stane slovar 3 fl 42 kr; kako to? Cena vseh treh knjig v nevezanem izdanju? Gl. še gori opombo na str. 37.!

3. Na Pajkovem primerku nemš.-slov. slovarja je bila pripisana cena: 1 fl 30 kr, na vsakem delu mojega primerka pa: Vol. 1—2, fl 4.20.

³ V to leto bi bilo pač staviti dogodek z Vukovim Rječnikom; Muršec je zapustil bogoslovje 1831, a 1830/31 očitvidno Murka ni bilo v Gradcu, vsaj od začetka ne.

že 4 mesece pozneje, a »vsega« rokopisa ni bilo do l. 1832.

Zato bomo verjeli, kar pripoveduje Dav. Trstenjak, da je namreč Greiner Murku delo sproti plačeval. »Kadar mu je prinesel eno polo za tisek, mu je dal nekoliko goldinarjev, da je za silo mogel živeti. V zimi si je peč kuril z makulaturu, živel največ ob komisnem kruhi . . .«¹

To bedno životarenje ob korekturah² si moramo misliti iz leta 1831 v leto 1832. Trpeč mnogo lakote, je Murko rad zahajal k Marku Glaserju, kjer je bil zanj vedno pripravljen kos kruha; Marko Glaser, prej kaplan pri Sv. Barbari v Slov. goricah, je nastopil službo kurata v kaznilnici karlavski v Gradcu jedva 1. nov. 1831, a jeseni 1832 je Murko bil že v bogoslovju.

Ni dvomno, da je Murko delal za kruh. Podtikali so mu celo, da je iz takih razlogov volil bohoričico, »zatajivši« svojo danjčiško šolo.³

* * *

Tragika literaturne zgodovine leži v življenju in trpljenju Murkovem ob snovanju slovarja in slovnice: s plodom svojega duha in peresa si hoče mladi mož osigurati poklic svoje prihodnosti, dela tri leta, ali zaman — sit bede, izgubi pogum ter stopi na pot, na katero ni pozvan.

¹ »Zora« 1872, 24 (Let. Mat. Slov. 1880, 232—233). Poedinosti Trstenjakovih navedeb bo spričo pisane pogodbe težko verjeti; tako poroča Davorin, da za slovnico »ni dobil čistih 50 fl . . . Ravno tako škrtljivo je bil honoriran za svoj besednjak . . . za obe deli 150 fl.«

² Korekture je obavljal Murko tudi za Damianovo knjigarno; tam sta ga — poroča Trstenjak — spoznala dr. Robič in Laritz ter sta ga pregovorila za bogoslovje.

³ »Wir erwarteten mit Recht, daß er seine Schule nicht verläugnen, sondern sein Werk in den neuen Lettern herausgeben wird; denn wir wußten keinen erheblichen Grund des Gegentheils. Selbst sein Speculationsgrund in merkantilischer Hinsicht ist nicht bedeutend . . .« (Dalemisel = Kvas v »Aufmerksamem« 1832 z dne 14. aprila.)

Značaj pesniški nam kaže slika Antona Murka ob tvorbi umotvora: to je genijalnost, ki mu, zbudena od potrebe, naglo rodi plod ter učinkuje na vse strani, to ni talent, ki deluje pred vsem iz ljubezni do dela, vzdržan od trdne volje; to je bolj sila genijalnosti, nego stalnost talenta.

Zato mu je pero praznovalo tako rano in tako dolgo...

Mala izvestja.

Prasgodovinske izkopine pri Sv. Juriju ob južni šeleznici. Posestnik in kamenosek Al. Oset je na svojem posestvu v Rifniku večkrat izkopal razne starine. V jeseni 1904. l. je o tem obvestil »Zgodovinsko društvo«, ki je odkupilo zadnji čas najdene starine. Ob enem si je poročevavec ogledal izkopališče in našel obsežno staro grobišče. Posestvo Osetovo se nahaja blizu razvalin Rifniškega gradu, v okolici Kaniža ob pobočju Rifniške gore. Po nekdanjem lastniku se imenuje posestvo »na Dernóvem«. Vzbočen hrib se spušča precej strmo proti severu in jugozahodu, prostor zavzema deloma vinograd, njive, grmičje in trata. Na vrhu hriba kakor ob pobočju se nahaja starinsko grobišče. Pred leti je že skušalo tu izkopavati celjsko muzejsko društvo, a posodje je bilo večinoma zdrobljeno. Več sreče je imel lansko jesen posestnik sam. Ker je na trati izroval krt črno prst, je začel kopati, in izkopal je velikanski, 67 cm visok lonec s 36 cm širokim vratom, premer trebušastega boka ima 64 cm, premer dna pa 21 cm. Do polovice je bil napolnjen s pepelom, mastno prstjo in z ostanki ožganih kosti, vmes pa je bilo razno orodje in drugi drobiž.

Bila je notri lična 20 cm široka in 6 1/2 cm visoka skledica iz črnkaste gline kakor lonec. Rob je na znotraj zakrivljen ter ima 4 majhne nastavke, od teh je eden nekoliko večji, v sredi precepljen v dva rožička liki žemlja in prevrtan, da se je skozi luknjico napeljala vrvica in se je skleda mogla obesiti.

Izkopali so se brončeni kosci zlomljene čelade, brončena, vlita, tudi prelomljena, blizu 30 cm dolga igla, ki ima proti debelejšemu

koncu obroček liki kolence na žitni bilki, še bližje konca pa krogeljico, s katero se pa ne konča igla, kakor je sicer navada, ampak še je iz krogeljice toliko moli, da se lahko s prsti prejme. Našli so se tudi kosci brončene fibule. Iz teh zdrobljenih reči je sklepati, da so mrličje z opravo vred sežigali in potem vse skupaj stlačili v žaro, kakor se je to večkrat zgodilo.

Bila je notri tudi lična brončena, skovana sulica (ost in vrat), dolga 17 cm, največja širina osti pa ima 5 cm, vrat, v katerega se je vtaknil lesen držaj, je širok 2 cm ter se na obeh straneh pozna luknjica za žrebelj, s katerim je bila sulica pritrjena na držaj. Našla sta se tudi dva brončena prstana, eden zlomljen s premerom (od zunanjšega roba) 3 cm, drugi je malo večji in cel. Dalje je bila med raznim drobižem 8 1/2 cm dolga in 1/2 cm debela palčica iz kamena, na enem koncu nekoliko zožena in preluknjana, da so jo lahko nosili na vrvi, in je služila najbrž kot drgač. V istem loncu so bile štiri, hruškam podobne krogeljice, tri iz kamena in ena iz svinca, večja kamenita in svinčenasta 30 gr težka, manjši dve kameniti pa 5—6 gr. Na sredini imajo vse po dolgoti luknjo, bile so torej nanizane na vrstico ali na palčico.

Večje urne imajo navadno zunaj v sredini svitek, naša ga pa nima, pač pa ima spodaj blizu dna štiri, na spodnji strani nekoliko zaobljene nastavke, očitvidno zato, da so jo lahko prijemale, oziroma postavljali na ognjišče. V istem pravcu s spodnjimi nastavki so tudi zgoraj blizu roba majhni nastavki, ki pač menda imajo le ta praktičen namen, da se je naravnost videlo, kje ima posoda spodaj svoje nastavke, in se ni trebalo vselej pripogibati in gledati na spodnje nastavke.

Druga žara je nekoliko manjša, ima ob boku 45 cm v premeru, 48 cm višine, ob zgornjem vratu pa 26 cm širine. Tudi v tem loncu so se našli med pepelom in glino razni predmeti, med drugimi 22 cm dolga, ostro zašiljena železna sulica in tri sekiram podobna bodala.

Tudi tretja kaj velika žara je bila zdrobljena, a našle so se vse črepinje in lonec se bode dal zopet sestaviti. — Nekoliko pedi nad vsakim loncem je bila majhna plošča iz peščenca pač

zato, da se je razpoznalo, da je ondi že shranjen mrlič, ako bi pozneje zopet kopali na istem mestu.

Očividno je bilo tu veliko žarasto pokopališče, — grobovi z okostnjaki se niso našli, pač pa, kakor zatrjuje posestnik, se je v 15 letih našlo kakih 150 potrth žar večinoma majhne oblike. Naše tri žare delajo izjemo in so bile bolj proti vrhu zakopane, blizu $1\frac{1}{2}$ m globoko.

Selišče tukaj pokopanih prebivavcev je bilo nekoliko višje, na vrhu Rifniške gore (570 m nad morjem), kjer se še vidijo sledovi starega zidovja, kateremu ljudstvo pravi »ajdovska zidanca«. Naokrog se nahaja v zemlji vse polno živalskih kosti, pač odpadki živali, ki so ljudem bile v živež. Kraj je težko pristopen in torej kaj pripraven za obrambo; proti jugu, vzhodu in zahodu obkroža nekdanje rifniško selišče strmo hribovje, proti severu se pa ob vznožju razprostira nizka polukrožna dolina, kjer je še gotovo vsaj v zgodnjem srednjem veku bilo jezero, potem pa močvirje — še sedaj se pravi kraju pri soteski na južni strani starega gradiča Šibeneka »pri brodu«. Jezero je bilo prebivavcem deloma v obrambo, z druge strani pa jim je nudilo obilo rib za hrano. Še do najnovejšega časa je bilo v okolici Sv. Jurija mnogo ribnikov, katerim ondotno prebivavstvo pravi »virtl«.¹

Pomenljivo je, da se v tem kraju v mali razdalji nahajajo kar štiri gradovi; južno od kolodvora Rifnik, katerega razvaline se vidijo iz železnice, nekoliko dalje proti zahodu na strmi, od treh strani nepristopni pečini je gradišče nekdanjega gradu Šibeneka (Siebeneck — Šibnik), zahodno od št. jurskega trga je na stožastem griču stal gradič Anderburg, kako uro hoda proti severozahodu od Sv. Jurija je pa grad Blagovna (Reifenstein). Verjetno je, da so ti gradovi nastali v ranem srednjem veku, ko so Franki utrjevali svoje gospodstvo nad našimi pokrajinami. V bojih s celjskimi grofi je te gradove razdejal hrabri Jan Vitovec (1437).

¹ Wert = flaches von einem Fluß gewonnenes Ufer, Sandbank, Insel. — Wer im Wasser-Damm. Fr. Ziemann, Mhd. Wörterbuch ad v. wer.

Ti gosto nasejani gradovi so priča, da je bil kraj kaj obljuden pa tudi pripraven za obrambo. Po preseljevanju narodov so potemtakem posedli Slovenci v tej okolici že obstoječa, prastara selišča.

Ali je morda grobišče pod Rifniško goro iz dobe ob in po preseljevanju narodov, torej grobišče paganskih Slovencev? Radi pičlega števila doslej odkritih izkopin nimamo za to trditev zadostne podlage. Kot gotova lahko smatramo ta-le dejstva: 1. v grobovih se ni našel doslej nikakšen denar, ki bi nam vsaj približno pričal starost grobišča; 2. med najdenimi starinami ni opaziti rimskega sledu, torej grobišče ni rimsko; 3. ako primerjamo naše pičle najdbe z grobiščem v Rušah, katero je razkopal in preiskal rajni grof Wurmbrand,¹ zapazimo to razliko, da v ruških grobovih ni bilo orožja, pač pa v rifniških, in dalje, orodje (vsaj manjše) ruških grobov kaže razne okraske, naše je pa brez okrasja, tudi sicer rifniške starine kažejo drugačen tip kakor ruške, zlasti to ni panonski tip, ker ta se odlikuje s posebno bogatim okrasjem; 4. v rifniških grobovih imamo kamenite, brončene in železne predmete, prevladuje pa bronc; ako je resnično načelo Vocelovo, da je redkost bronca značilen znak slovanskih grobov, potem naši grobovi niso iz slovenske dobe.

Dokler nas podrobnejša raziskava drugače ne pouči, je najverjetnejši sklep, da so ti grobovi iz dobe, ko se je domače prebivavstvo umaknilo na visoke hribe pred prodirajočimi Rimljani.

Pripomniti je še, da je tudi zahodno od gradišča Anderburg kraj, kateremu se pravi »Groblje«, kjer se med pečevjem nahajajo gomile. Eno izmed teh je neki kmet razkopal in našel 1 $\frac{1}{2}$ m globoko obzidan grob s polžganimi kostmi. — Radi pomanjkanja sredstev nam še ni bilo mogoče prekopati teh gomil, ki utegnejo imeti kaj zanesljivih podatkov za poznavanje prazgodovine št. jurske okolice kakor tudi za natančnejšo opredelitev rifniškega grobišča.

Fr. Kovačič.

¹ Gl. Archiv für Anthropologie. Bd. XI.

*Oskrbniki ljutomerske graščine.*¹ Graščina Dolnji grad je bila do združenja z Branekom vedno lastna gosposka ter je imela najbrž tiste podložnike, kakor pozneje Branek. Žalibog se nam ni ohranil noben zapisnik, po katerem bi mogli določiti natančni obseg stare dolnjegrajske graščine in njenih pravic in oblasti. Le toliko poroča C. Schmutz v svojem leksiku (II., 472.), da so ob začetku XIX. veka podložniki Dolnjega gradu bivali v Preseki in na Kamenščaku. Tudi o nekdanji lastnini Dolnjega gradu nimamo poročil, a vse kaže, da je bila zelo obsežna.

Izmed oskrbnikov (Praefecti, Pflieger, Verwalter), ki so v Dolnjem gradu poslovali, so nam znani sledeči:

Wischizberger Hugo, »Gerichts Verwalter« je bil dne 25. jan. 1591. prisoten, ko so se Ljutomeržani z učiteljem Ivanom Berličem pogodili za navijanje ure.²

Merkas Peter, oskrbnik v Dolnjem gradu od 1625. do 1640. l. Rojen Ljutomeržan je bil zelo znamenita oseba, a z župnikom Ivanom Gajgerjem se ni mogel pogajati. L. 1631. je imel ž njim hude prepire in neki zapisnik poroča, da ga je hotel celo ubiti.³ Njegov sin Peter je postal jezuit.

Sinkovič Mihael, »praefectus in Oberlutttemberg« je podpisal l. 1664. račun podružnice blažene Device Marije v Podgradju.

Miglič Lavrencij, »praefectus«, je potrdil račun omenjene podružnice l. 1665.

Liackh Jurij, »Pflieger der Herrschaft Obluttentperg«, je potrdil račun l. 1668.

Ogrin Andrej, »praefectus in Oberluettenberg«, je podpisal cerkvene račune l. 1670. in 1671. V poznejših letih je bil tržan v Ljutomeru, kjer je opravljal precej časa službo varaškega pisarja. Umrli je l. 1707.

Khnitl Franc Kristof, »der Herrschaft ob Luettenberg Landtgerichts Verwalter« je l. 1672. dal mnogo ljutomerskih

¹ Naslednji dodatki dopolnjujejo spis M. Slekovca, ki smo ga objavili v »Časopisu« I. str. 159.

² Deželni arhiv v Gradcu.

³ Knezošk. arhiv v Mariboru.

coprnije sumljivih tržank zapreti in nekatere tudi sežgati. Raditega so ga tožili tržani pri vladi, in ker je njih tožbo podpiral tudi Tomaž Ignacij Mauerburg, graščak v Braneku, je bil že v začetku l. 1673. odstavljen.¹ Koncem 17. veka je bil »Postae Magister« v Čakovcu. Dne 18. januarja l. 1698. mu je soproga Julijana porodila v Mariboru hčerko Veroniko.²

Menziger Blaž, »praefectus« je podpisal l. 1673. cerkveni račun. L. 1674. ga navajajo varaški zapisniki kot oskrbnika na Cvenu, kjer je posloval najbrž do l. 1680. Potem ga nahajamo do l. 1686. zopet v Dolnjem gradu. Leto za letom je namreč v cerkvenih računih podružnice v Podgradju podpisan kot »Pfleger der Herrschaft Oberluettenperg«. Umrli je najbrž l. 1686. Njegova soproga Marija je potem vzela tržana Janeza Mülpacherja ter je dne 26. junija 1691. l. obljubila 150 gld. za nov altar sv. Jožefa.³

Mikša Lavrencij, »praefectus« v Dolnjem gradu l. 1679. Bil je Ljutomeržan in sin odličnega tržana in župana Lavrencija Mikše.

Menziger Blaž, oskrbnik v Dolnjem gradu od l. 1680. do 1686.

Kalin (Callin) Janez Karol, »praefectus in Oberlutttemberg«, je podpisal cerkvene račune l. 1686. in 1687. Dne 22. decembra 1687. l. mu je soproga Regina porodila sina Karola Jožefa. Potem je živel precej let na Grezovščaku, a okoli l. 1701. je odšel za varaškega pisarja v Veržej, a njegova soproga je bivala navadno še pri vinogradu. Med tem je bil 1710. zopet v Dolnjem gradu. V Veržeju je posloval najbrž do l. 1725.⁴

Lacherer Janez Ludovik, »praefectus«, 1688. in 1689. l. Podpisal je cerkvene račune.

Pinterič Franc, »praefectus«, je potrdil cerkveni račun podružnice v Podgradju l. 1691.

Mollinary Karol, oskrbnik v Dolnjem gradu je podpisal cerkvene račune l. 1694. in 1695.

¹ Deželni arhiv v Gradcu.

² Krstna knjiga v Mariboru.

³ Dež. arhiv v Gradcu.

⁴ Matrike župnije Sv. Križa na Murskem polju.

Sabarics Franc, »praefectus« l. 1696.

Pinterič Franc, zopet oskrbnik, l. 1697., 1698. in 1699., ko je podpisal cerkvene račune.

Brandenberg Janez Friderik, pl., oskrbnik v Dolnjem gradu, podpisan v cerkvenih računih l. 1701., 1702. in 1703., potem še l. 1708.

Lorger Jurij, oskrbnik l. 1707.

Brandenberg Janez Friderik, pl., oskrbnik l. 1708.

Kalin Janez Karol, oskrbnik l. 1710.

Lechenreiter Janez Jurij, oskrbnik od l. 1713. do 1715. Oskrboval je obenem tudi Branek, kakor vsi njegovi nasledniki.

Grajska kapela.

Gotovo je svoje dni v Dolnjem gradu stala kapela, v kateri se je maševalo. Sicer nam ni znano, kateri izmed lastnikov gradu jo je bil postavil, vemo pa, da je stala že l. 1545. Neki vizitacijski zapisnik iz te dobe poroča, da je grajska kapela posedala vinograd in njivo in vsakateri grajski duhovnik je užival nju dohodke.

Dotično vizitacijsko poročilo se glasi doslovno:

» . . . So sein wir von dem Pfarer bericht, das in dem Schloss Luettenberg ain Caplaney vorhanden, welche nit mehr, dann ain Weingart, vnd ain Agger, vnd sonst khein anders Einkhomben hat, darauf derzeit ain Cappelan gehalten wirdt, der solche Caplaney versieht, darumben er den Weingarten für sein besoldung zu genüssen hath.«

Z omenjenim letom prenehajo poročila o grajski kapeli, še le l. 1717. o priliki škofovske vizitacije se zopet omenja. Dne 28. aprila t. l. je sekovski škof Jožef Dominik grof Lamberg posvetil v Dolnjem gradu kapelo in nje altar v čast brez madeža spočeti Devici Mariji. Najbrž jo je dal ponoviti Jurij Ignacij Anton baron Mauerburg, ki je ob tem času dobil v last Dolnji grad.

To kapelo je potem, kakor poroča stara kronika, dne 28. julija 1764. vizitiral višji duhovnik v Strassgangu, Ernest Anton pl. Azula.

Ko se je v prvi polovici 19. veka porušil grad, so izginili tudi slednji ostanki kapele.

† M. Slekovec.

Marijina cerkev »na Lebarju« pri Mariboru. Ta cerkvica je stala blizu koroških vrat, na zunanji strani, po njej so se ta vrata imenovala tudi »Frauen-Thor«. Orožen (Das Bisthum Lavant I, str. 539, 550) to cerkvico samo omenja ter poroča, da je blizu nje kapelanija sv. Magdalene in sv. Marte, katero je ustanovil župnik Jurij Schwentenkrieg (ok. 1450—1465), imela opekarno z dotičnim zemljiščem (»ein Ziegelstadel sammt Grund im Burgfried am Leber bei Marburg bei u. l. Frauen Kapellen, welcher man davon jährlich dient 3 Schilling Pfennige und 10 Pfennige«). Nekaj več je o tej cerkvici pisal rajni dr. Jos. Pajek v »Voditelju« (l. 1898, str. 120, 203, 204, 277—283). On je sprva domneval, da so cerkev l. 1532. porušili Turki, a to domnevo je opustil, opirajoč se na Puffa, ki pravi, da je l. 1549. imel Maribor več izvrstnih pridigarjev, med njimi Lavrencija Vorstädterja, kapelana pri Mariji na Lebarju, — torej je še cerkev takrat stala, — in pa na neki izpisek, ki si ga je bil izpisal rajni Beckh-Widmanstetter iz arhiva krškega kapitola in mu ga (Pajeku) dal v porabo, in v tem se omenjajo vinogradi »von der Frawnkirche zu Marburg«. Daljnih poročil dr. Pajek ni našel o tej cerkvici.

Po dobroti preč. g. stolnega župnika Fr. Moravca mi je pa došel v roke star urbarij mestne župnije mariborske iz l. 1571 (sega do l. 1580), katerega še ni nihče uporabil, a v njem se nahaja več podatkov za to cerkvico, iz katerih je razvidno sledeče:

1. Pri cerkvici je bilo tudi pokopališče; 2. ko se je urbarij spisoval, je bilo zemljišče pusto in cerkvica porušena. — Pod zaglavjem »Marchburger Zinnsung« (fol. 23.) namreč beremo: »Von der Begrebnus bey vnser Liebenn Frauen am Leber, vor der Stat Marchburg gelegen, gehört der grundt durchaus alhie in Pharrhof Marchburg. Diennt vom gemelten grundt, darauf die Khirchen steet oder gestanden ist . . . khreuzer 40.« Pridejana je pa opomba: »Iezo ligt es ödt vnd man dient weiter nichts davon«.

Besedo »Lebar« izvaja dr. Pajek iz debla lob ali lub in meni, da lebar pomeni velik kup zemlje.¹ Jos. v. Zahn pa trdi,

¹ Voditelj 1898, str. 279.

da je »Leber« plural srednjevisokonemškega lê = künstlicher Hügel, Heidengrab.¹ Ker se pa ime Lebar ali Levar nahaja pogostoma po krajih, kjer že od nekdanj bivajo Slovenci, je vendar mogoče, da je to ime domače korenine, ali pa je morda korenika skupna germanskim in slovanskim jezikom.

Pri cerkvisi na Lebarju bi torej imeli srednjeveško pokopališče mariborsko. V predzgodovinsko dobo ne bo kazalo segati, ker je Drava, spreminjaje strugo, svoje levo pobrežje razkopala, pač pa se razteza dolga vrsta predzgodovinskih grobišč na desni strani Drave ob vznožju Pohorja od Ruš proti Hočam. Pri opekarni v Radvanju so še lansko jesen izkopali več rodih žar.

3. Cerkve niso Turki podrli, ampak je najbrž sama razpadla, potem pa so jo opustili in podrli.

4. Mesto nje so odkazali dotičnemu kapelanu v mestni cerkvi (sedanji stolnici) Marijin oltar, kjer se je od časa do časa opravljala rana peta maša.

Tò vidimo iz naslednje notice v zapisku kapelanij in ustanov, ki so župniku plačevale davščine (fol. 27): »Vnser Lieben Frauen Caplaney am Leber vor der Stat Marchburg, weil aber die Khirchen am Leber aberbrochen, hat man Vnser lieben Frauen Alltar in der Pharrkirchen zu Marchburg, darauf man zuweilen die Frumess sinngt, dem Caplan eingeben. Diennt jârlichen schilling 5, Phennig 10.«

Da cerkvice niso podrli Turki, da je marveč polagoma propadala, je sklepati iz tega, da pisatelj tega nič ne omenja, dočim n. pr. v Jarenini (fol. 8) pri Urban Ferkovi kmetiji razločno navaja, da je puščava in torej nič ne nese, ker so jo Turki razdejali (Ist durch den Türkhen verderbt). Enako pravi o treh kmetijah na Hajdini, da so jih Turki opustošili (sein zuvor durch den Türkhen verödt worden). Iz besed: »darauf die Khirchen steet oder gestanden ist« se pa sme sklepati, da je takrat bila podrtija in zemljišče vsled tega pusto.

5. Užitnico (Pfründe) pri Marijini cerkvi si je prisvojil mariborski magistrat. To nam poroča opomba v urbariju pri

¹ Styriaca, Neue Folge II. B. pg. 65 op.

ravnokar navedenem odstavku: »Gemaine Stat Marchburg eingezogen, bewont die auch khain Priester.«

Z užitnicami in ustanovami je sploh mariborski magistrat ravnal jako samovoljno, zato so se l. 1549. Lovrenc Lubše, kapelan na beneficiju sv. Magdalene, in njegovi trije tovariši pritožili pri solnograjskem nadškofu. Vsebinsko njih pritožbe¹ deloma potrjuje naš urbarij. Spisan je bil za župnika Jurija Siechela († 1586), ki je bil tožen, da nič ne dela proti luterski propagandi, mestni magistrat pa se je zanj potegnil pri nadvojvodu ter med drugim navedel i to, da je v najem dano desetino in podložnike zopet odkupil ter dobil več pravnosti radi župnijskih posestev z raznimi plemiči. Nadalje tudi kaže ta urbarij, da je bilo gmotno stanje mestne župnije in njenih užitnic takrat kaj slabo.

Ker je mestni magistrat tako hlastno segal po ustanovah, ni glede zemljišča pri Lebarju brez pomena opazka: »gehört der grundt durchaus alhie in Pharrhof Marchburg«.

Iz poznejšega urbarija (iz sredine 18. stol.), je tudi razvidno, da je še takrat posedovalo njivo na Lebarju mariborsko mesto, dasi je spadala k beneficiju Device Marije na Lebarju; žal, da je dotični list v tem urbariju zgoraj odtrgan in radi tega ni moči kaj natančneje dognati. Prvi urbarij dokazuje tudi, da je župnik Siechel bil že l. 1556. v Mariboru in ne še le 1558., kakor trdi Orožen (l. c. 559), ker je že l. 1556. dobil neko pravdo zaradi desetine na Leitersbergu proti baronu Juriju Herbersteinu (fol. 31). Mogoče, da je že pred l. 1556. prišel v Maribor. Tudi naslednje l. 1557. je dobil v Gradcu pravdo proti Herbersteinu in župniku pri Sv. Petru pod Mariborom zaradi desetine pri Sv. Marjeti na Pesnici, katere $\frac{2}{3}$ je dotle jemal Herberstein, $\frac{1}{3}$ pa župnik pri Sv. Petru. Takratni župnik pri Sv. Petru je bil bivši mariborski beneficijat Lavrencij Lubše, ki še dosle v vrsti št. peterskih župnikov ni bil znan. F. Kovačič.

Studeniški požar l. 1788. Dne 7. marca l. 1788. ob pol 8. uri zvečer se je, — kakor pravi kronika — iz neke kovačnice zanetil ogenj, ki je radi hudega vetra v nekaterih urah

¹ Gl. Orožen, n. d. I, str. 554—556.

vpepelil ves trg, celo hiše onstran Dravinje pod hribom sv. Lucije, cerkev, župnišče, samostan (dominikank, ki je bil dne 21. marca l. 1782. zatrt) in celo stari grad nad sedanjim župniščem.

Vlada, oziroma uprava državnih posestev (Staatsgüter-administration) je kmalu potem naročila inženirju Joh. Wallnerju, naj vse pregleda in popiše ter stavi konkretne predloge, kako bi se pogorišče zopet povzdignilo, zlasti naj presodi, bi li ne bilo ceneje upravljati studeniških državnih posestev iz Freisteina pri Sp. Polskavi.

Wallnerjevo izvirno poročilo se nahaja v deželnem arhivu v Gradcu, kjer ga je prepisal bivši vodja studeniškega samostana † Adolf Hytrek. Njegov prepis se hrani v studeniškem samostanu v zvezku »Material zur Geschichte des alten Stiftes Studenitz«.

To poročilo nam podaja dokaj natančno sliko grozne nesreče. V trgu je pogorelo 35 hiš (dandanes ima trg kakih 49 hiš). »Grozen pogled!« pravi poročilo. Že itak malo premožni tržani so sedaj še bolj ubožali; ostali so brez domovja in mnogi so trpeli še na svojem životu vsled hudih opeklin. — Kakor je razvidno iz ondotne mrliške knjige, je neka 55 let stara Katarina Karinčnik zgorela v ognju. — »Na bolečih (od opeklin) prsih iščejo dojenčki hrane, dočim matere lakote stokajo in očetje si ne vedo pomagati.«

Le trije tržani so bili kos, spraviti ostanke svojih hiš zopet pod streho, drugi so se pa morali bedno potikati po tujih kotih in tam objokovati svojo nesrečo.

Od samostanskega poslopja je ostala nepoškodovana žitnica, ki je bila še le l. 1765. znova pozidana in z opeko krita. Samostansko poslopje je bilo 80 sežnjev dolgo in 7 sežnjev široko. V pritličju so bile obokane kleti, v prvem nadstropju obokane shrambe in sobe, v drugem pa celice, v katerih je bil z opeko potlakan lesen strop, ki je s streho vred zgorel. Na zahodni strani, kjer je bila največja, najbolj hladna in suha klet, se je potok, ki obteka samostan, že tako približal zidu, da se ga je kakor obrežja dotikal in na mnogih krajih je že zid spodjedel. Zato so nastale v tem delu poslopja hude

razpokline, in ker je ondi bilo včasih mnogo žita nakopičenega, ni moglo 6 podpornikov več vzdržati zidu. Vsled tega je svetoval Wallner, naj se popravi in pokrije, le oni del samostana, ki je bolj proti trgu, drugo pa naj se prepusti svoji usodi. Res je bil oni del do najnovejšega časa v razvalinah in je deloma še dandanes.

»Bundhütte« — zidana — je izgubila streho.

Studenc, — kateremu ljudstvo pripisuje zdravilno moč (Gnadenbrunn) in ki je Studenicam dal ime, je bil obzidan s sekanim kamenom, kameniti stebri so nosili streho iz škodelj, ki je zgorela in od tega časa je studenc nepokrit, krijejo ga le okrog nasajene lipe s košatimi vejami.

Župnišče, poprej sodnija (Hofrichterei), je izgubilo streho in 4 štukatirani stropi so se udrli, sicer je pa bilo poslopje še v dobrem stanu.

V poprejšnjem župnišču (oziroma stanovanju za samostanske duhovnike in za goste) je bila sodnija. V pritličju je bil velik svoden hodnik, 3 shrambe, kuhinja in družinska soba; v 1. nadstropju je bilo 8 sob in shramba, v 2. nadstropju tudi 8 sob. To poslopje je imelo z opeko krito streho in je ostalo nepoškodovano.

Tudi bivšemu prioratu je prizanesel požar. Z opeko krito enonadstropno poslopje je bilo samo na strani proti cerkvi nekoliko oškodovano; pritličju je bil na eni strani vhod v samostan, na drugi odprt svodni lok.

V prioratu je bila nameščena ljudska šola, ki je l. 1788. imela vpisanih 93 otrok. V prvem nadstropju sta bili dve veliki sobi, v katerih je imelo prostora čez 100 otrok, tretja soba je služila za stanovanje učitelju. Razen nove peči in dimnika ni bilo treba drugih popravil.

Pristava (Mayerhaus) je bila lesena in s slamo krita; konjski, volovski in kravji hlevi so bili zidani ter deloma s škodljami, deloma s slamo kriti, svinjaki pa so bili leseni in s slamo kriti. Gornje in spodnje gumno z dvema parmama je bilo leseno s slamnato streho in s podkapnico na zidanih stebrih.

Ribnjača je bila zidana in s škodljami krita, stopa pa lesena in s slamo krita. — Pečnica za lan in sadje je bila zidana, svodena ter z opeko, deloma pa s škodljami krita.

Wallner predlaga, naj se popolnoma odstranijo naslednje stavbe:

1. Zidana, z opeko krita drvarnica.
2. Utica (ki je stala na zahodnem oglu samostana pod Bočem).
3. Zidana in z opeko krita kapelica.
4. Zidana in z opeko krita mesnica.
5. En del bivšega župnišča, ozir. sodnije.

Samostanski mlin na dve kolesi je bil sicer zidan, vendar je vsa notranjščina zgorela; dali so ga v najem. Na gradu, kakih 25 m višje od samostanskih poslopij, je bilo oskrbništvo (Vogtei). Ostalo je le golo zidovje, in ni se dalo nič drugega porabiti kakor železna vrata s kamenitimi podboji.

Cerkev z zakristijo in dvema stranskima kapelama, ki je malo poprej bila postala lokalna kapelanija in ji je bilo odkazano 909 duš, je izgubila streho, znotranjost je ostala nepoškodovana. Od zvonika je samo ostalo ožgano zidovje, železje ure, glavice zvonov, kembliji, zbita strešna pločevina (Kuppelblech), pa 15 centov in 29 $\frac{3}{4}$ funtov ráztopljene zvonovine. Wallner predlaga, naj se zvonovina posrebra (das zerronnene Glockenmetall zu versilbern) in s tem poplačajo razni rokodelci, zvonik pa se naj pokrije z opeko in tudi cerkev naj se čim prej spravi pod streho, pri čemur bodo župljani brezplačno oskrbeli vožnjo in delavce. Zvonovi pa se naj semkaj prepeljejo iz poličanske podružnice Marije Ljubečne, ki se naj opusti.

Slednje se ni izvršilo; na Ljubečni še dandanes visijo stari zvonovi, a tudi studeniška cerkev ima dva stara zvona, enega iz l. 1748., drugega iz l. 1678. Od kod jih je dobila? Pred požarom gotovo niso bili tukaj. Zvon iz l. 1748. ima na krilu podobo sv. Treh Kraljev, nedaleč od Studenic je pa (v črešnjevski župniji) podružnica sv. Treh Kraljev, ki so jo bile pozidale studeniške dominikanke. Tu so torej vzeli dva zvonova za studeniško cerkev. Res ima podružnica sv. Treh Kraljev svoje sedanje zvonove še le od l. 1830.

Ljudska pravljica pravi, da je pri požaru ostal veliki zvon, a da so ga natihoma odpeljali k podružnici sv. Treh Kraljev; ko so pa ljudje to zvedeli, so ga spravili nazaj.

Jedro te pravljice je toliko resnično, da je sedanji studeniški »srednji« (pred l. 1835. »veliki«) zvon res prišel od Treh Kraljev v Studenice. Mogoče je pa tudi, da so starejši zvon iz l. 1678. vzeli iz studeniškega stolpa in ga prepeljali k novi podružnici, doma pa naročili novega; ko je pa bil ta vničen, je zopet stari zvon priromal na svoje prejšnje mesto.

Vkljub hudemu udarcu l. 1788. in raznim nezgodam početkom 19. veka so si vendar Studeničani dokaj pomogli in sredi 19. veka je bilo ondi precejšnje blagostanje. *F. Kovačič.*

Dve slovenski prisegi iz leta 1715. v nadžupnijskem arhivu v Vuzenici.¹

Formula Juramenti purgationis.

Jest N: Sapershefhem umoio lastno Dusho moimo Stuarniku Christushu Jesusu, inu sa sarotim per sgubi moiga Svelitzhaja da jest v: g: Sa taiste dinaria' Sa keterih vola Sim jest per la tei G'rihti obtoshan v: g: nifim nidar videu ali kfebe Vseu, ali skriu, ali per drugim skriti billi etc: inu ali le ta moja Sapersega ni resnitzhna taku meni Gospud Bug ne pusti V nebesku kraleustvo priti amen.

Alia Formula.

Jest N: Sapershefhem u mojo lastno Dusho moimo Stuarniko Christ: Jesusu, inu Sarotim per sgubi moiga Suelitsheja, da jest v'tei Rietshi v' keteri jest Bodam Pobaran, eno Zhisto Boshjo Resnizo Govoriti, inu vunkei povedati. Kakor meni Bugk Pomagi inu S. Troiza. *V. Preglej.*

*V hiši mecena barona Zoisa.*² »Patriotisches Tageblatt«, ki je izhajal v Brnu na Moravskem, je dne 23. febr. 1802 (št. 19) pod zaglavjem »Patrioten und patriotische Handlungen« prinesel to-le poročilo o baronu Žigi Cojzu:

»Baron Sigmund von Zoys in Krain.«

Diesem edlen Manne statten einige Officiere, die den Feldzug in Italien mitgemacht haben, in Nr. 122 der Prager Oberpostamtszeitung (1081 [gotovo pomota za 1801, Pis.]) ihren herzlichen Dank ab, für die zuvorkommende Güte, mit

¹ Ti prisegi je napisal Štefan Jamnik, nadžupnik od 1714.—42. l.

² Gl. Vidičev članek v »Spomen-cvieu« (Mat. Hrv. 1900, 606 sl.)

welcher er das k. k. Militär im Vorrücken und Rückzuge ohne allen Unterschied aufnahm und bewirthete, mit unermüdetem Eifer für die Bequemlichkeit desselben besorgt war, und jedem Soldaten sein Haus als einen wohlthätigen Tempel wahrer Freundschaft öffnete; wie er den gemeinen Mann der k. k. Armee ohne Unterschied mit wohlthuender Güte überhäufte; wie er alle Kräfte aufbot, ihnen frohe Tage zu machen; wie er aus eigenem menschenfreundlichen Gefühle, ohne dazu erst aufgefordert zu werden, für alle diejenigen Soldaten, die nach dem Spital gebracht wurden, mit zuvorkommender Milde besorgt war; wie er kein Mittel unversucht ließ, von dem er glaubte, daß es ihnen auch die geringste Linderung verschaffte; wie er selbst den k. k. Officieren, die verwundet dahin gebracht wurden und wegen Enge des Raumes nicht füglich untergebracht werden konnten, aus freiem Antriebe in seinem Haus Aufnahme gestattete, und Wonne fühlte, daß sein Haus zum heilenden Freundschaftstempel dienen konnte, und wie er, obgleich die Gesundheitsumstände dieses Biedermannes ihm selbst auszugehen nicht erlaubten, alle seine Angehörigen mit unermüdetem Eifer ansprach, allen ohne Unterschied so genaue Dienste zu leisten, als wenn es ihn selbst beträfe; wie er ihnen befahl jedem Verlangen, jedem Winke zuvorkommen. O wer wäre im Stande alles zu erzählen, was dieser Biedermann alles that, was er leistete?

»Wir sind überzeugt, heißt es zum Schluß, daß alle unsere Kriegsgefährten, die Augenzeugen und Theilnehmer der edlen Handlungen des Herrn Barons Sigmunds von Zoys waren, unserer hier ausgedrückten Gesinnung von (?) lautesten Beifall geben werden; denn sie stimmen mit uns überein, des echten Kriegers Symbol sei: »Treue dem Landesfürsten und Vaterlande, und dankbar gegen jeden wohlthuenden Biedermann zu sein«.

Dr. Fran Ilešič.

»*Malo besediše*« (1789). — 1. Doslej so bili znani le trije primerki te knjižice, o koji se je govorilo v lanjskem »Časopisu« (str. 28. in 113 sl.). Med tem sem našel še četrti primerek in sicer v arhivu mariborskega stolnega kapiteljna, a manjka mu začetek, in kolikor se spominjam, tudi konec.

2. Na str. 129. lanjskega »Časopisa« sem vprašal: »Kje je (na koncu 18. in v začetku 19. veka) bil na Lovrenčevo na Pohorju živinski sejem?«

Dan današnji je na Lovrenčevo sejem v Slovenjem Gradcu in v Lučanah; pri Sv. Lovrencu v Puščavi pa je v ponedeljek po Lovrenčevem.

V dobi, za katero nam gre, vsaj v začetku 19. veka pa je bil 10. avgusta sejem ne le v Slov. Gradcu in Lučanah, marveč tudi pri Sv. Lovrencu v Puščavi (tudi pri Sv. Lovrencu »Bez. Ebensfeld«).

In baš na Sv. Lovrenca v Puščavi najlaže mislimo v okviru položaja, kakor se nam slika v »Besedišu«.¹

Dr. Fran Ilešič.

O Kremplju. Malo znana je ta-le Krempljeva knjiga:²

Deutsch-windischer Christenlehr = Katechismus in Fragen und Antworten. — Nemško-slovenski Katechismus sa kerčchanški navuk v — pitanjih ino odgovorih. Pettau in Untersteyer 1826 (Na zadnji strani: Marburg, gedruckt bey Jos. Janschitz).

Glaser ne omenja te knjige, pač pa Marn, Jezičnik XIX, češ, v Ptujju da Kremplj na svetlo slov.-nemški katekizem.

Weiß (Geschichte der Österr. Volksschule, II. Graz 1904, str. 701) pravi: Im Jahre 1824 haben Anton Krempl zu Pettau und Vinzenz Jansa, Pfarrvicar zu Donnersbach, Bücher zum Druck befördert, welche sich auf den Religionsunterricht bezogen« (Enako na str. 823). Letnica 1824 je pomotna; morebiti je tega leta Krempl predložil svoj prvotni rokopis.

*

Na naslovnem listu ne najdeš Krempljevega imena, a zato se nahaja pod zanimivo opombo, ki je natisnjena na prvi strani drugega lista; ta opomba se glasi:

¹ Podatke o sejmih podajam po »Großem steyer. National-Kalender« 1822—1828.

² En primerek ima knjižnica mariborske gimnazije.

Toti posebno za dolenske¹ kraje prikladni slovenski Katekizmus je le iz naročenja svetle Škofie Sekovske nemško-slovenski gratal.

Vu Ptuji na Pametvo 1825.

Anton Kreml,
Kurmaister.

To je v stvarno-mirni obliki jak protest zoper nemčujoče delovanje sekovskega ordinarijata. Napisal ga je poznejši »ilir« in pisec »Dogodivšin«.

Dr. Fran Ilešič.

Štajerski jožefinski katekizem, o kojem sem pisal v lanjskem »Časopisu« (str. 137. sl.), je založnik Jos. Franc Kaiser ponujal v »Steyermärkischem Intelligenzblattu zur Grätzer Zeitung« še leta 1828. (list z dne 24. jan.); naznanja ga poleg drugih knjig in sicer tako: »Katechismus, tave rliki (!), sprashanjam, inu s odgovoram sa zessarške kralove deshele inu sholle. Is nemščkiga na šlovinški jezik prepisan. v' Crazi«. Misliti je tu na samo slovensko izdanje, ki ga je že izprva bilo dobiti baš pri Kaiserju.

Da je knjiga bila še l. 1828. v knjigotrstvu, je pomembno za kronologije, zlasti za nejasnost, ki sem jo naglasil (kot točko a v opombi) na strani 149 lanjskega »Časopisa«.

Za ustanovitev časa bi lahko služilo tudi ime založnika in izdajatelja »Johannesa Kaiserja«. Žal da baš tudi o tem ne morem nič gotovega povedati.

Josip Fran Kaiser, ki je katekizem prodajal l. 1828., je bil rojen l. 1786. in je l. 1811. prevzel knjigoveznicu, ki jo je kmalu izpremenil v pravo knjigarno in z uspehom dalje razvijal (Wurzbach). V tridesetih letih je štajerski »National-Kalender« izhajal »im Verlage des Herausgebers Josef Franz Kaiser, zum Kronprinzen von Österreich nächst dem Murthore«.

Ta Josip Fran je pač bil naslednik Mihaela Kaiserja, ki je n. pr. l. 1800 imel svojo bukvoveznicu »außer der Murbrücke« (Vaterländischer Kalender der Steiermark aufs Jahr 1800).

In Ivan Kaiser? Prednik Mihaelu, torej v jožefinski dobi?

¹ = ljutomerske. (V začetku besedila samega na str. 5. je pri besedi »kerfchanfko« opomba: »fch beri kak fhzh [= šč] ali kak fh [= š, Pis.), kak je v' kerem kraji eno ali drugo navadno.

Vsekakor je stvar pač taka, da je katekizem ponatiskovala Kaiserjeva tvrdka od Frana do Frana Josipa. *Dr. Fran Ilešič.*

Narodopisna črtica k zgodovini prasnoverja. Č. g. V. Koprivšek, ptujski kapelan, je izročil muzeju nemški, samo na eni strani tiskani list, 41 cm širok s tiskom v dveh stolpcih. Naslov mu je: Gewisse wahrhafte rechte Läng und Dicke unser lieben Frauen, und der übergebenedeyten Himmels-Königin MARIA, welche heilige Läng zwar aus seidenen Banden denen Pilgramen, welche das heilige Haus zu Loretto besuchen, mitgetheilt worden. Sledi priporočilo, to dolžino seboj nositi in gotove pobožnosti opravljati; nato se čitajo razne molitve na čast sv. dolžini, sklepčno pa opombe o dolgosti Marijine noge. Tiskan je list: Erst wieder ganz neu gedruckt zu Cölln am Rhein. Videti je, da se je naš list dajal kot tolmač poleg traka, ki je predstavljal Marijino dolžino. Tak trak s podobnim, a ne čisto enakim napisom je objavil Größl v Zeitschrift f. österr. Volkskunde, Wien 1897; Marijina dolžina znaša tam 1.88 m in dolžina njene noge 13.5 cm (ni v razmerju!); svilnat trak, 2.2 m dolg in 3.5 cm širok z napisom »Altezza dela Madonna di Loreto«, ki se rabi zoper božjast pri otrokih, omenja Moses v istem listu (1903, str. 214). G. darovavcu je izročila list neka stara Nemka, ker se je bala, da bi se v drugih rokah oskrunila. Nahajajo se tudi trakovi z dolžino Kristusovo (isti časnik 1898 str. 152) in še dandanes delijo take (?) trake romarjem v cerkvi sv. Praksede v Rimu.

Isti gospod je daroval slovensko tiskovino: Tri sil lepe Molitue per enmu umiriozhim zhloveka (!) silno nuzne, k Svelizhanía suoje dushe sa uzata. Obsega 8 strani, 16 cm vis. in 9.5 cm šir., in ima na srednji strani lesorez, 10×7 cm, ki predstavlja ravno umrlega bolnika na postelji, ki z levico drži še za svečo, duša pa mu že hiti k Mariji v oblakih; poleg postelje stoji dominikanec in kleči prelat; hudi duh pa v podobi krilatega psa odhaja. Na zadnji strani spodaj se čita: Tele tri Molitue so Mes nimfhkega naflouino dru ka ne. Oblika postelje v lesorezu spada v prvo polovico 18. stoletja; a tisek se je vršil morda še pozneje. Zgodba pripoveduje o papežu, ki je bil z

velikim grehom obložen na smrtni postelji, kaplan pa mu je tri — tukaj natisnjene molitve zmolil in tri ure po smrti se mu je zveličani papež prikazal in se mu je zahvalil.

Moč teh molitev — ki so katoliške in povdarjajo Kristusovo trpljenje — pa je neki taka, da »kader bi en zhlouk uffie grehe tega sueta na febi imu, kader se bodo te tri Molitue na posledno uro molile mo bodo uffie grehi odpusheni, al pa bi negova dufha noter dofnodniga dne terpet imela, taku bo rezhena . . . Tudi v kater hishi bodo te tri Molitne (!) dershane nabo en otrok mertu na suet prishu . . . Jen tudi uffak kateri te Molitue bere al brati Shlishi ima 400 let Odpustik . . . Tudi kater te Molitue bere al brati shlishi, temo bo taura negove fmerti resodeta.

A. S.

† *Ivan Krstitelj Tkalcic.* V zadnjem zvezku lanskega leta je »Časopis« poročal o dveh Tkalcicievih delih, sedaj pa, žal, moramo že položiti žalobno mirto na sveži grob velezaslužnega hrvaškega zgodovinarja.

Ravno sedaj, ko se v Rimu rešuje vprašanje o staroslovenskem bogoslužnem jeziku, je zatisnil eden izmed najboljših poznavavcev tega vprašanja svoje oči k večnemu počitku. Umrl je dne 11. maja v starosti 65 let kot prebendar stolne cerkve zagrebške, v kateri službi je bil od l. 1867. Narodil se je 4. maja 1840. l. v Zagrebu, kjer se je tudi izšolal ter l. 1862. postal duhovnik.

Že kot mlad bogoslovec je l. 1861. priobčil v »Katoličkom Listu« razpravo »Slovjensko bogoslužje«, ki je prevedena tudi na poljski in rusinski jezik. Tudi pri drugih listih je kot bogoslovec in mlad kapelan marljivo sodeloval; celo na pesniškem polju se je poskusil ter l. 1868. objavil v »Dragoljubu« zbirko lirskih pesmic »Lipino cvieće«.

Največje in najznamenitejše njegovo delo je pa: »Monumenta historica liberae regiae civitatis Zagrabiae, metropolis regni Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae«, katerega XI. zv. je izšel nekoliko mesecev pred njegovo smrtjo; z njim je dovršil srednjeveške spomenike stolnega mesta Zagreba. — Ko se je slavila tisočletnica sv. Cirila in Metoda, je spisal za to priliko

poseben spis, ki je v svojem drugem delu, kjer pisatelj govori o slovanskem bogoslužju rimskega obreda pri Slovanih, predvsem pri Hrvatih, vzbudil širjo pozornost. Temeljito je preiskal tudi zgodovino zagrebške stolne cerkve in zagrebške biskupije, o čemur svedočijo spisi: »Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis«, »Stope glagoljaške u biskupiji zagrebačkoj«, »Preporod biskupije zagrebačke u XIII. veku«, in številni večji in manjši spisi v »Katoličkom Listu« in v »Radu jugoslavenske akademije«, »Starinah« i. t. d. V različnih časnikih je priobčeval Tkalčić tudi izpiske in manjše članke iz občne hrvatske zgodovine, in slovstveni zgodovinarji hrvatski trdijo, da je Avg. Šenoa marsikaj iz Tkalčićevih spisov uporabil v svojih pripovednih spisih. Neumorno delaven na zgodovinskem polju, si je Tkalčić postavil s tem med hrvatskim narodom neminljiv spomenik.

L. 1875. je postal dopisujoči in l. 1883. pravi član jugoslavenske akademije, l. 1880.—1896. je bil tudi njen arhivar. Zadnji čas je pripravljal zgodovino zagrebške škofije, pri čemur ga je smrt prestrigla. Ravno isti dan, ko je nameraval mestni zastop zagrebški imenovati Tkalčića za častnega občana stolnega mesta Zagreba, je izdahnil svojo plemenito dušo. *A. P. K.*

Književna poročila.

Murko Matthias Dr.: Die slawische Liturgie an der Adria. Österreichische Rundschau, B. II., H. 17, str. 163—177. — Naš odlični rojak razlaga v tem članku nemškemu občinstvu, ki bere »Öst. R.«, bogoslužno posebnost na obalah Jadranskega morja, ki je edina te vrste v celem katoliškem svetu, namreč: rimski obred s staroslovenskim jezikom. Razne vrline pa povzdigujejo ta članek visoko nad nivó navadnih časnikarskih člankov; zato je vreden, da sporočimo vsebino bravcem našega glasila. — V kratkih, pa prav markantnih potezah je g. pisatelj očrtal zgodovino staroslovenskega bogoslužja od Cirila in Metodija do naših dni.

V Panoniji in na Moravskem je stala zibelka slovanske liturgije, kjer sta blagovestnika Ciril in Metodij uvedla grški obred s slovanskim jezikom in sicer sta sv. knjige prevedla v jugoslovansko, najbrž macedonsko narečje. Ciril je vrhutega spretno prilagodil slovanščini grške minuskule in tako vstvaril posebno pisavo t. zv. glagolico, ne pa cirilice, ki se je pozneje izcimila iz grških majuskul. L. 880. je Metodij

dosegel, da mu je papež Ivan VIII. slovesno potrdil slovensko bogoslužje. Tedanje cerkvenopolitične razmere na Balkanskem polotoku so bile povod, da je rimska stolica vkljub zvezi s frankovsko-nemško državo popustila v tej stvari. Toda zmešnjave na papeškem dvoru po smrti Ivana VIII., spletke Vihingove pa kratkovidnost kneza Svatopluka, ki ni pojml važnosti narodne moravske cerkve, so razrušile Metodijevo delo na Moravskem. Njegovi učenci so razbežali največ v Bolgarijo, od koder se je slovansko bogoslužje širilo po Srbiji in vzhodni Bolgariji. Na dvoru mogočnega bolgarskega carja Simeona je cerkvenoslovenska književnost doživela svoj zlati vek. Iz Bolgarije se je staroslovenščina razširila tudi na Rusko. V pokrajine ob Jadranskem morju je pa slovenska liturgija prodrla najbrž že za časa Metodijevega, gotovo se je pa že v začetku 10. veka močno razširila po Dalmaciji. Izprva so tudi tu cerkvenopolitične razmere bile ugodne slovenski liturgiji, ker so latinski škofje po mestih stali na strani Focijevi; celo Hrvate je za nekaj časa potegnil nase Bizancij, vendar hrvaški knez Branimir se je l. 879. nagnil odločno k Rimu. Rim in slovensko bogoslužje sta bila zaveznika proti bizantincem, ninski škof pa glava hrvaške cerkve proti razkolnim dalmatinskim škofom. Toda stvar se je drugače zasuknila, ko sta se pomirila Rim in Bizancij ter so se dalmatinski škofje zopet pridružili Rimu.

Sedaj se začne silen boj zoper slovensko bogoslužje, ki je dobil svoj odraz zlasti v spljetskem saboru l. 925. in 928. Ninski nadškof, glavni zagovornik slov. bogoslužja, je pa vendar dosegel vsaj to, da Rim ni potrdil člena X. sabora l. 925., po katerem je bilo prepovedano škofom posvečevati duhovnike slovenskega jezika, toda pod Leonom VI. je bila vsled sklepa spljetskega sabora l. 928. zatrta ninska škofija in z njo glavno zavetišče glagolice. Kralju Tomislavu se pogostoma očita slabost, da se ni bolj zavzel za slovensko bogoslužje; g. pisatelj pa prav opozarja, da v tedanjih razmerah ni bilo ravnanje kraljevo tako napačno, kajti s tem se je preprečilo, da ni med hrvaškim in romanskim življenjem v Dalmaciji nastal prehud prepada; zato je tukaj zmagonosno napredoval slovanski življenj, dočim je sicer povsod na zahodu nazadoval.

Večja nevarnost je zapretila slovanskemu bogoslužju zopet ob času Gregorija VII., ko je spljetski sabor l. 1059/60. sklenil, da je popolnoma izruti slovansko liturgijo, a hrvaški narod se je odločno potegnil za svojo svetinjo in Aleksander II. je potem omilil sklep spljetskega sabora in škofom samo to ukazal, naj ne posvečujejo takih, ki bi ne umeli latinski pisati ali brati. In ta naredba je imela svojo dobro stran, kajti glagolaši se niso popolnoma izolirali, ampak so ostali v stiku z zahodno kulturo, ki se je takrat naslanjala na latinski jezik. — Vkljub vsem oviram in težavam se je slovansko bogoslužje vzdržalo in Rim ga ni izrečno zabranil, a tudi ne izrečno potrdil. Še-le l. 1248. ga jepotrdil Inocencij IV. na prošnjo senjskega škofa Filipa, a samo za one pokrajine, kjer je že bilo v navadi.

Ko so med tem hrvaški glagolaši bili sprejeli mesto grškega obreda rimski obred, je odpadla zopet ena ovira slov. bogoslužja, a vsled tega je bilo treba v bogoslužnih knjigah spremeniti tudi tekst. Natančneje filološke razprave so dognale, da je že v 13. stoletju bila posebna redakcija hrvaško-glagolskih cerkvenih knjig, v katere pa so se dotle vrinili nekateri dialektični elementi srbskohrvaškega jezika.

Reskript Inocencija IV. je napravil vprašanju konec, je li slovansko bogoslužje sploh dopuščeno. Sedaj se je glagolica mirno širila in v 16. veku jo nahajamo po notranji Hrvaški, celo v Medjimurju, v Štrigovi ob štajerski meji, okoli Trsta in Gorice; tudi na Kranjsko so zanesli glagolico hrvaški duhovniki, ki so bežali pred Turki. Celu na pozivnicah deželnih stanov kranjskih se nahajajo glagoliški podpisi in še v sredini 18. stoletja so si turški in avstrijski obmejni poveljniki dopisovali glagoliška pisma.

V 14. veku je došla glagolica pod Karlom IV. celo na Češko, kjer pa ni imela posebnega pomena za češko književnost. Iz Prage jo je prenesel na Poljsko kralj Ladislav Jagelonec, a tudi tam se ni vzdržala dolgo čez l. 1470. Češka glagolica je pa prišla na svetovni glas po remskem evangeliju, ki je bil spisana v Pragi l. 1395. in je preko Carigrada došel v Reims, kjer so francoski kralji pri kronanju nanj prisegali.

Tem bolj se je pa doma razvijala glagoliška književnost in sicer poleg cerkvene tudi svetna, ki je še malo znana in jo še celo strokovnjaki premalo vpoštevajo.

Novejši čas s svojimi iznajdbami pa ni bil ravno ugoden glagolici; sicer se je že l. 1483. tiskal glagoliški misal v Benedkah, a potem je v 80 letih izšlo samo 12 glagoliških knjig. — Nov pokret je zanesla v glagoliško književnost reformacija. Kranjski reformatorji so poskušali posluževati se glagolice, da bi razširili svoj nauk po slovanskem jugu; v Tübingenu je izšlo v ta namen več glagoliških knjig. A protestantizem pri Jugoslovanih ni našel tal, in prav staroslovensko bogoslužje je bilo katoliški cerkvi nekaj jez proti luteranstvu.

Poleg razmeroma pičle glagoliške književnosti se je v Dalmaciji od 15. stoletja naprej pod vplivom italijanske renesanse razvila prav bogata duhovna in svetna književnost, s katero glagolica ni mogla tekmovati; bila je preozko narodna in zato se je morala umakniti iz javnega življenja. To je pa bil ravno velik napredek za hrvaško književnost, ker so se duševno in politično razkosani deli strnili v kulturno celoto, ko je po vseh hrvaških pokrajinah obveljala latinica kot slovstveni alfabet. Kot »mrtev« jeziki je pa bila glagoliška staroslovensčina rimski cerkvi še prikladnejša za bogoslužje. Od 17. veka skrbi Rim sam za glagoliške bogoslužne knjige. Za Urbana VIII., ki se je zelo zanimal za cerkveno unijo, je hrvaški minorit Rafael Levaković pod nadzorstvom rusinskega škofa Terleckega priredil novo izdajo misala (1631) in brevirja (1648) ter oboje znatno rusificiral. Še v večji meri je to storil

pri novi izdaji misala l. 1741. Dalmatinec Karaman, ki je dalj časa bival v Rusiji in si je vtepel v glavo, da je le ondi čista cerkvena slovenščina. Dočim so si pravoslavni Srbi morali v sili nabaviti cerkvenih knjig iz Rusije, so Hrvatje in ž njimi Rim iz nevednosti porusili svoje bogoslužne knjige. Ljudstvo in duhovščina pa nikakor nista bila zadovoljna z novimi knjigami. To je bil eden izmed vzrokov, da je Benedikt XIV. l. 1754. ukazal uporabljati »slovanski književni jezik« in strogo prepovedal po sili vpletati ljudski jezik. Prav Benediktova konstitucija je pa mnogim dalmatinskim vladikam, zlasti rojenim Italijanom, bila povod, da so zatirali slovansko bogoslužje; ali temu so se upirali nadškofje zaderski in drugi škofje, ki so se potegovali za glagolico in skrbeli za glagolaški duhovski naraščaj. Vendar so bili glagolaši v obče na slabšem: latinski duhovniki so imeli povsod prednost in so tudi opravljali lažje posel, ker glagolica res ni lahka. K temu je še pripomoglo poitalijančevanje, ki je pod avstrijsko vlado bilo še hujše kakor pod Benečani, in v Istriji je res glagolica najprej propadla v onih krajih, ki so bili že izpočetka pod Avstrijo.

Mnoge občine si tudi radi uboštva niso mogle oskrbeti potrebnih knjig, ki so bile sploh težko dobiti; tako je prišlo v navado, da so duhovniki pete dele sv. maše peli z ljudstvom v ljudskem jeziku (ščavet), tihe pa molili po latinsko.

Po preporodu slovanskih narodov se je v 19. veku vzbudilo zopet živahno zanimanje za glagoliško liturgijo. Velepomenljiva je v tem oziru okrožnica Leona XIII. »Grande munus« iz l. 1880., toda onih velikih učinkov, ki so jih prijatelji in neprijatelji pričakovali, vendar ni imela. Stvar se je zavlekla na polje politične agitacije in hudomušne diplomacije; nova tla je slovansko-rimska liturgija pridobila izza te okrožnice le v Črni Gori, pa i tu se je vmešala ruska in avstrijska diplomacija. Knez Nikita je želel cerkvenih knjig s cirilskim pismom, a temu se je uprla ruska diplomacija, češ, da bi s tem prenehala razlika med katoličani in pravoslavni.

Okrožnica Leona XIII. je imela le ta uspeh, da se je temeljito priredila nova izdaja misala (l. 1893), v kateri je zopet prišla v veljavo prvotna staroslovenščina hrvaške redakcije. Kongregacija obredov je že l. 1898. zaukazala, da se odsle naj pojejo in berejo vsi mašni deli samo v staroslovenščini brez primesi ljudskega in latinskega jezika; dasi to ljudstvu in duhovščini ni bilo po volji, je vendar strogo izvedeno v krčki, senjski in deloma v spljetski škofiji. Z odlokom 5. avg. l. 1898. je staroslovenski obred proglašen za stvarni (ne osebni) privilegij onih cerkev, v katerih je že 30 let dejanski v rabi, a Leon XIII. je 22. avg. l. 1900. ta odlok toliko omilil, da to ne velja za one cerkve, ki so zadnjih 30 let morale neprostoovoljno opustiti staroslovensko liturgijo.

G. pisatelj sklepa, da je obstoj slovanske liturgije ob Adriji zagotovljen; da bi jo sedanji papež — rojen Benečan — odpravil, je

prazna želja nekaterih italijanskih politikov. — Posebno lepo prospeva novejši čas staroslov. bogoslužje na Krku pod vodstvom škofa Mahniča, ki skrbno pazi na čistost slov. liturgije in tudi sam staroslovensko mašuje; omislil in oskrbel je tiskarno z glagoliškimi črkami in ustanovil »staroslovensko akademijo«, ki se naj peča zlasti s proučevanjem in izdavanjem glagoliških spomenikov, in priredi novo izdajo glagoliškega brevirja. — G. pisatelj se prav pohvalno izraža o dosedanjem delovanju te akademije.

K sklepu prav primerno opozarja g. pisatelj, da državna uprava nima prav nikakšnega povoda vtikati se v to notranjo cerkveno zadevo, nazirati v tem kako nevarnost in jo skušati zatreti celo z žandarji. Sicer pa tudi kot reelni historik svari pred iluzijami z druge strani; obred ko tak ne dela čudežev. Armenci na Poljskem so se vkljub svojemu obredu izgubili, enak vzgled so pomadžarjeni Rusini, z druge strani se pa Poljaki vkljub latinskemu obredu krepko drže proti Nemcem in Rusom.

G. pisatelju smo prav hvaležni za ta jedrnat in trezni članek; upajmo, da spodbije marsikak neosnovan predsodek, — zlasti v onih krogih, ki so se dosle bolj bali skromnega glagoliškega misala, kakor pa soyražnih torpedov. Z druge strani bodi pa ta sestavek lep vzgled, kako je slične stvari mirno, stvarno in dalekovidno presojsati, kajti vihrovost in pretiranost lahko škoduje najboljši stvari. *Fr. Kovačič.*

Stegenšek Avguštin: Cerkevni spomeniki lavantinske škofije. I. Dekanija Gornjegrajska. S 162 slikami in 3 tablicami. V Marihoru 1905. Založil pisatelj. Vel. 8°, str. 289.

Razen matičinih knjig so v slovenskem slovstvu znanstvene knjige dokaj redka prikazena. Radostno nas je torej iznenadila o Veliki noči zunanje lično opremljena knjiga iz peresa odbornika našega društva, g. prof. Stegenška. S tem delom se je začel vresničevati velikanski znanstveni kulturno-zgodovinski načrt, ki ga je zasnoval prevz. knezoškof lavantinski, namreč da se v zgodovinskem in umetnostnem oziru opišejo vse cerkvene stavbe in umetnine cele lavantinske škofije.

V avstrijsko-ogrski monarhiji imajo slično delo že Madžari, (v madžarskem in francoskem jeziku), v naši polovici se je lotila takega dela c. kr. centr. komisija in sicer je začela s Koroško, a delo se je ustavilo; od l. 1897. izdaja češka akademija Franca Jožefa popis vseh umetnin kraljestva Češkega v obeh deželnih jezikih. Gotovo je za nas velikega pomena, da je stopilo na dan v naših tesnih razmerah tako delo. Omejeno je sicer le na cerkvene spomenike in umetnine, a za južnoštajersko kulturno zgodovino so tudi te največje važnosti in odtehtajo vse druge starinske in umetniške spomenike. Veličastnih in vzornih spomenikov sicer ne nahajamo — preteklost naša je bila za velike umotvore in njih ohranitev malo ugodna, vendar še imamo dokaj zanimivih spomenikov od starokrščanskih bazilik (v Celju) do današnjega dne.

Zasebne razmere so nanesele, da je g. pisatelj začel svoje delo z gornjegrajsko dekanijo, ki je zanimiva za Štajerce kakor za Kranjce, ker je ta dekanija spadala nad 300 let pod ljubljansko škofijo.

Zgodovino Gornjega grada in njegovega okrožja nam je sicer že spisal rajni Ign. Orožen in se je nanj tudi gospod pisatelj opiral, vendar je Orožnovo delo s tem bistveno spopolnjeno.

Opisano je v I. zv. vseh 16 župnijskih cerkev gornjegrajske dekanije z vsemi podružnicami. Pisatelj opiše vsake cerkve lego, tloris, stavbo, zgodovino cerkve, potem posamezne dele v znotranjosti: altarje kipe, slikarije itd. ter arheološko ali umetnostno zanimivo opravilo (posodje in obleke). Samo opis zvonov je izpuščen, ker je za zvonove določeno drugo delo.

Glavno pozornost obračata v tej dekaniji nase Gornji grad s svojo slavno preteklostjo in velikansko cerkvijo; pa Sv. Frančišek s svojo zakladnico, ki hrani znamenite darove francoskega, avstrijskega, saškega, poljskega in napolskega dvora.

Slovensko občinstvo pri tej priliki opozarjamo na razlago imena Gornji grad, ki ga g. pisatelj navaja po Zahnu na str. 122 v op. 2. Nemcem kakor Slovencem se je zbrisal spomin, da je navidezno nemška oblika Oberburg prvotno vendarle slovenske korenine: Obrov grad (Avarski grad). V svojem najnovejšem delu (Styriaca, Neue Folge II. B.) pa razlaga Zahn to ime iz besede obramba in sluti, da je na hribu vrh poznejšega samoštana v staroslovenski dobi bilo branišče. Ta razlaga se nam zdi povse verjetna.

Zanima nas zlasti še Rečica kot ena najstarejših cerkev in naselbin v tem okraju, Mozirje, kjer je solnograjski svetnik sv. Rupert v oglejski očakovini imel svojo cerkvico, Solčava s svojimi spomini na celjske grofe, pa Luče s svojim opravičnikom, ki nam še nekako predstavlja srednjeveške cerkvene običaje, ki so se v tem kraju ohranili notri do Jožefovih časov.

Ne manj imeniten je drugi del knjige (str. 171—237), ki nam podaje statističen pregled župnijskih cerkev po njih prostornosti in starosti, zgodovinsko-topografski pregled cerkvenih selišč, pregled umetnin in umetnikov, ki so delovali v gornjegrajski dekaniji.

Pri cerkvenih stavbah je v tem okraju zastopan romanski, gotski in baročni slog. Romanski slog poneha po l. 1220, gotski slog se je držal pri nas prav dolgo, še-le začetkom 17. stoletja je bil v zadnjih vzdihljajih.

Prav posebne važnosti je zanimiva razprava o češčenju raznih svetnikov v gornjegrajski dekaniji z ozirom na patrocinije v oglejski in solnograjski cerkveni pokrajini. Ta predmet, zelo zanimiv za zgodovinarja kakor za narodopisca, je še pri nas jako slabo obdelan, g. Stegenšek je s svojo razpravo namignil, da se stvar v podrobnostih še natančneje

raziskuje. Pač bode še on sam spopolnil svojo razpravo, ko bode proučeval še druge okraje Južne Štajerske, kjer bode brezdvomno našel še novega gradiva. Glede svetniškega kulta bi posebno opozorili na narodno pesništvo; ko bo končana Štrekljeva zbirka, se bo lahko primerjalo, kako naziranje o raznih svetnikih ima slovenska narodna pesem in kakšno drugih južnih Slovanov.

Z razpravo o dveh zanimivih lučkih opravih je zaključeno delo.

Posebno dve vrlini dičita to knjigo. V umetnosti je g. pisatelj izučen strokovnjak, ki ima fin okus, pazno oko in samostalen sod. Druga vrлина je pa njegovo široko obzorje, v čemur se hvalevredno razlikuje od Orožna in Slekovca, ter spretno spaja splošno s posameznim in posamezno s splošnim. Slekovec je n. pr. mojster v zbiranju podatkov, a ni jih navadno spojil z veliko celoto. V naši knjigi pa imamo veliko vzgledov (n. pr. str. 111, 148—149, 217 itd.), kako zna pisatelj v podrobnostih zasledovati splošne kulturne ideje dotičnega časa. To je prava zgodovinska metoda; v posameznostih odsevajo splošne zgodovinske ideje, in se zato posamezno da le v okviru splošnega prav razumeti. Na ta način postane pripovedovanje sicer suhoparnih dejstev mično ter dobi splošno znanstveno vrednost.

Glede jezika in sloga bi si želeli tu in tam nekoliko več gibčnosti, jasnosti in lahkote, sicer je pa priznati, da je imel g. pisatelj dokaj težko stališče, ker je nazivoslovje v naši umetniški stroki še premalo uglajeno in utrjeno. V naslednjih zvezkih bo ta težava sama ob sebi prenehala. Naivno »onikanje« (n. pr. Slomšek so posvetili str. 90 itd.) bi naj že enkrat izginilo iz naših znanstvenih knjig. Med tiskovnimi pomotami le nekatere motijo zmisel, čitatelj si jih naj popravi iz popravkov. V imeniku raznih umetnikov je izpuščen Vurnik (str. 185).

Na str. 217 op. pravi g. pisatelj, da je do l. 973. spadala Praga pod nemško škofijo v Pasavu. To je menda »lapsus memoriae«, hotel je menda reči »v Reznu«, kakor se navadno misli. A o tej trditvi pravi češki zgodovinar Kryštáfek: »Přislusnost Čech k diecési řezenské jest německým dějepisným bludem«,¹ sploh ni Praga nikdar spadala k solno-grajski metropoliji. L. 973. je bila v Pragi ustanovljena le latinska škofija, dotle so se še pa ohranili na Češkem cirilometodijski škofje.²

Pri I. zvezku se je g. pisatelj omejil le bolj na opis stavb in umetnin. To stališče je pač primerno za one okraje, katerim je že Orožen spisal in izdal zgodovino. Pri drugih dekanijah, ki še nimajo izdane zgodovine, bo to stališče vsekako treba razširiti. Če se že enkrat opišejo zgodovinsko in umetnostno najvažnejši spomeniki kakega kraja, se pač ne bo izplačalo, krajevne zgodovine še posebej izdajati. Če se vse sku-

¹ »Časopis katol. duhovenstva« 1898 str. 1. O tem je izšla posebna razprava istega pisatelja že l. 1897.

² L. c. str. 2 i. d.

paj spiše in izda, bo pa delo tem zanimivejše in dostopno tudi širjim slojem. — Necerkveni spomeniki starinske in umetniške vrednosti so pač pri nas zelo redki, če se tu in tam kaj zasledi, naj bi jih g. pisatelj ne prezrl, ampak tudi te kosce pobral, včasih utegnejo biti celo v zvezi s slogom in pomenom cerkvenih spomenikov.

Slike so res lepo okrasje naši knjigi, večinoma so se posrečile vse, dasi g. pisatelj pri fotografovanju ni imel na razpolago dragih in velikih aparatov. Nekatere fotografije je oskrbel g. Jurkovič, nadučitelj v Šmarju. Sploh bo potrebno, da si g. pisatelj pridobi več pomožnih moči, ako hoče v celem obsegu izvršiti svoj načrt, zakaj to stane ogromno ne samo znanstvenega napora, ampak tudi fizičnega. K temu mu želimo trdnega zdravja, njegovemu delu pa veliko uspeha v slovenskem občinstvu. Cena je z ozirom na obseg, vsebino in slike zelo nizka: brož. izvod 5 K, v platno vezan 6 K 20 v. *F. Kovačič.*

Kaučič Fridolin, k. u. k. Hauptmann: Georg Freiherr von Vega. Zweite verbesserte und illustrierte Auflage. Wien 1904, im Selbstverlage des Verfassers.

Pisatelj je iz slovenskih leposlovnih listov dobro znan kot plovit »životopisec znamenitih Slovencev«. Eden najznamenitejših je pač slovenski junak in učenjak Juri baron Vega. Spomin na tega slavnega rojaka je stotnik Kaučič v nemških, osobito vojaških krogih, na novo obudil l. 1886., ko je objavil Vegov životopis v strokovnjaškem listu dunajskega društva »Militärwissenschaftlicher Verein«.

Z vznosenimi besedami je Vego naslikal kot moža jeklene volje a izredne dobrosrčnosti, kot učenjaka samouka, ki je stal, vsestransko izobražen, na vrhuncu tedajne matematiške vede, kot junaka na bojnem polju, ki je s svojimi izboljšanimi možnarji za metanje bomb užugal po vrsti francoske trdnjave ob Renu, in kot izvrstnega učitelja, ki je znal svoje učence, med temi tudi proste topničarje, navdušiti za matematiko.

Toda stotnik Kaučič še ni bil zadovoljen s tem uspehom. Čutil je bolj, kakor marsikdo, da slovenska domovina, da — cela Avstrija še ni dostojno proslavila sina, ki nju je bil proslavil s svojimi slavnimi čini. Njegovemu prizadevanju je zahvaliti, da se je kmalu po stoletnici Vegove smrti osnoval v Ljubljani odbor iz vojaških in meščanskih krogov, da bi nabiral prispevke za Vegov spomenik v Ljubljani. Da pospeši to nakano, je objavil g. Kaučič preteklo leto životopis Jurja barona Vege, z gmotno podporo Kranjske hranilnice v Ljubljani, v drugi popravljeni in ilustrovani izdaji.

Ta je najpopolnejši in najnatančnejši izmed vseh životopisov, kar jih je doslej o Vegi zagledalo beli dan. Osobito je hvalevredno, da je pisatelj objavil izpričevala (attestum), ki jih je Vega vzprejel od višjih poveljnikov za svoje junaške čine; posneta so v prvotnem besedilu iz jako redke knjige »Jahresbericht des Landesmuseums in Krain« iz l. 1838.

Ako ne čitaš nič drugega, kakor ta izpričevala, zadostuje ti, da si pridobiš jasno sliko o genijalnosti in neustrašnem junaštvu Vegovem.

Životopis nam predstavlja v prvem delu Vege mladostna leta in vojaško delovanje, v drugem pa Vego kot slavnega učenjaka in strokovnjaškega pisatelja, čigar logaritmovniki so znani vsemu izobraženemu svetu.

Besedilo je ozaljšano z osmimi slikami, ki se tičejo Vege, med temi dve doprsni in pa genijalno zasnovan I. Zajčev načrt za spomenik, ki se namerava Vegi postaviti v Ljubljani.

Med tem ko je sedaj Vegovo slovensko pokolenje dognana stvar, pa še o njega nagli smrti nimamo popolnem zanesljivih podatkov. Po poročilu H. O. Terquema v Parizu iz l. 1885. ga je iz lakomnosti zavrtno umoril neki mlinar, od katerega je Vega bil ravno kupil konja. G. Dr. Fran Vidic na Dunaju pa nas je lani v Ljubljanskem Zvonu (str. 375.) presenetil z novico, da se je Vega sam usmrtil vsled nesporazumljenja z maršalom grofom Colloredom, »zaradi katerega je Vega zaprosil premestitev na Ogrsko«. Ta trditve se naslanja na uradne spise dunajske policije in na neki dunajski časnik, oboje iz l. 1811., to je izza 9 let po Vegovi smrti.

G. Kaučiču se zdi prvo poročilo verjetnejše od drugega, češ, da je pač težko verjeti, da bi mož tolike energije kakor Vega naenkrat postal malodušen, pa obupal sam nad seboj. A tudi poročilu Terquema ne priznava popolne zanesljivosti. Ta zadeva torej še čaka končne rešitve in tako še ni povsem izključena tretja inačica o Vegovi smrti, po kateri bi bil Vega postal žrtva zavisti. Nahaja pa se v najstarejšem životopisu na domačih tleh, namreč v zgoraj imenovanem letopisu kranjskega muzeja iz l. 1838., katero sem jaz posnel v Spomeniku Matice Slovenske za l. 1838. kot »govorico« iz Moravč.

Bodi temu kakor hoče, vsekako gre g. stotniku Kaučiču občno priznanje za ves trud, ki si ga je naložil, da bi se dostojno proslavilo ime slavnega rojaka iz borne kmečke kočice, Jurija barona Vege.

Fr. Hauptmann.

Šurmin Gjuro, kr. sveuč. profesor: **Hrvatski preporod**. 1790—1836. Zagreb, Dionička tiskara. C. 4 K., vez. 5'60 K.

Zanimiva in hkrati važna je preporodna doba slovanskih narodov, zlasti Hrvatov, od katerih je priletela marsikatera iskra narodne zavesti tudi k nam. Šurminova knjiga opisuje natančno in objektivno celi pokret v njegovem počeku, v razvoju in posledicah; jasno so oslikane tudi posamezne osebe, ki so zastopale in pospeševale preporod. Delo še ni končano, ampak ga bo pisatelj še nadaljeval.

F. K.

Opomba. Vsled odborovega sklepa izidejo društvena poročila v zadnjem snopiču tega letnika.

Zgodovinska knjižnica.

Poleg „Časopisa“ je „Zgodovinsko društvo“ ravnokar začelo izdajati še drugo publikacijo: „Zgodovinsko knjižnico.“ V majhnih brošuricah in v poljudni obliki, pa vendar znanstveno, želi podajati širjim slojem pouk o zgodovini sploh in posebej o južnoštajerski. Prvi oddelek bo obsegal pomožna znanstva: navod za spisovanje kronik, za ureditev arhivov, za predzgodovinske izkopine, za narodopisno zbirko i. t. d. Drugi oddelek bo obravnaval gospodarstveno, tretji pa politično zgodovino južne Štajerske. Prvi zvezek, ki je ravnokar izšel, podaje navod, kako je spisavati **krajevne kronike**. Obsega 42 str. in stane 20 v. Dobiva se pri „Zgodovinskem društvu“ in „Zvezni tiskarni“ v Celju, naročila pa oskrbuje tudi Cirilova tiskarna v Mariboru. Ako se oglasi dovolj naročnikov in kupcev, bodo naslednji zvezki izhajali v kratkih presledkih.

V zalogi „Zgodovinskega društva“

se še dobe po zelo znižani ceni pri »Zgodovinskem društvu« ali pa v Cirilovi tiskarni v Mariboru naslednje knjige rajnega zgodovinarja M. Slekovca:

Škofija in nadduhovnja v Ptujju	30 v
Polidor pl. Montagnana	10 „
Duhovni sinovi slavne nadžupnije konjiške	10 „
Sekelji, rodoslovna in životopisna razprava	10 „
Die Szekely oder Zekel von Kevent, Freiherren von Friedau	15 „
Vurberg, krajepisno-zgodovinska črtica	20 „
Wurmberg, Topographisch-historische Skizze	20 „
Župnija Sv. Lovrenca na Dravskem polju	30 „

Za poštnino se naj priloži 5, oziroma 10 vin.

Istotam se še dobi I. letnik „Časopisa za zgodovino in narodopisje“. Cena za ude 5 K, za neude 6 K.

In pa: **Janežičeva Slovnica**. Spisal Gabriel Majcen k pedesetletnici »Slovenske slovnice« Antona Janežiča. 20 v, s poštnino 25 v.